

Magyar Földrajzi Társaság
Societas Geographica Hungarica
1872

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

GEOGRAPHICAL
REVIEW

149. évfolyam, 3. szám
2025

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Földrajzi Társaság tudományos folyóirata

Geographical Review • Geographische Mitteilungen
Bulletin Géographique • Bollettino Geografico • Географические Сообщения

Főszerkesztő / Editor-in-Chief
HORVÁTH ERZSÉBET

Főszerkesztő helyettesek / Deputy Editors-in-Chief
EGEDY TAMÁS (felelős szerkesztő / Managing editor), BOTTLIK ZSOLT

Szerkesztők / Editors
HORVÁTH GERGELY, KOVALCSIK TAMÁS, KŐSZEGI MARGIT, PAPP SÁNDOR
CSAPÓ JÁNOS (külf kapcsolati menedzser / Manager for internationalisation)

Szerkesztőbizottság / Editorial Board
VEIT BACHMANN (DE), BENEDEK JÓZSEF (RO), DÁVID LÓRÁNT DÉNES,
DOMBAY ISTVÁN (RO), FÁBIÁN SZABOLCS, FODOR GYULA (UA),
GYŐRI RÓBERT, IONEL HAIDU (FR), ILLÉS SÁNDOR, STEVEN JOBBITT (CA),
KOZMA GÁBOR, LÓCZY DÉNES, PETER LUGOSI (UK),
MÉSZÁROS MINUCSÉR (RS), MUCSI LÁSZLÓ, SZABÓ GYÖRGY, TIMCSÁK GÉZA (SK),
TIMÁR JUDIT, LADISLAV TOLMÁČI (SK), THOMAS M. WILSON (US, IE)

Tudományos Tanácsadó Testület / Scientific Advisory Board
ALEXANDR ARTEMYEV (KZ), MARIUSZ BARCZAK (PL),
BARTA GYÖRGYI, JÜRGEN BREUSTE (AT), BUJDOSÓ ZOLTÁN, CENTERI CSABA,
CSORBA PÉTER, DÖVÉNYI ZOLTÁN, GRAŻYNA FURGAŁA-SELEZNIOW (PL),
GÁBRIS GYULA, GÁL ZOLTÁN, GYÖRGY OTTILIA (RO), HUFNÁGEL LEVENTE,
DORINA CAMELIA ILIEȘ (RO), KOCSIS KÁROLY, BLAŽ KOMAC (SI),
JOANNA KOSMACZEWSKA (PL), KOVÁCS KATALIN, KOVÁCS ZOLTÁN, MARI LÁSZLÓ,
MEZŐSI GÁBOR, MICHALKÓ GÁBOR, LADISLAV MURA (SK),
PAJTÓKNÉ TARI ILONA, PAP NORBERT, PAPP-VÁRY ÁRPÁD, MARIA PARADISO (IT),
PENKSZA KÁROLY, SZILÁRD LEHEL POSZET (RO), PROBÁLD FERENC,
ANTON VAN ROMPAEY (BE), MIHAELA SIMA (RO), PARIKSHAT SINGH MANHAS (IN),
SZABÓ JÓZSEF, SZABÓ SZILÁRD, SZILASSI PÉTER,
TARDY JÁNOS, TÓTH GÉZA, MAREK WIĘCKOWSKI (PL)

A Földrajzi Közleményeket az alábbi adatbázisok indexelik:
Földrajzi Közlemények is abstracted/indexed in: EBSCO Information Services,
Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus International, Crossref.

E-mail: info@foldrajzitasasag.hu. Honlap: www.foldrajzitasasag.hu
Az MTA X. Földtudományok Osztályán kiemelt státuszba sorolt folyóirat.

A PELJEŠAC HÍD KÖZLEKEDÉSFÖLDRAJZI, ÁLLAMKÖZI ÉS GEOPOLITIKAI SZEMPONTRENDSZEREI

PÉTER TAMÁS LÁSZLÓ

TRANSPORT GEOGRAPHICAL, INTERSTATE AND GEOPOLICAL
ASPECTS OF THE PELJEŠAC BRIDGE

Abstract

The Pelješac Bridge, which opened in July 2022, is the new gem of Croatia. The construction was a nationwide Croatian project to unite the southern regions and Dubrovnik with the „motherland” after hundred of years. As the official Croatian narrative shows the Pelješac Bridge is more than a simple object with a transportation geographical function. The case of Pelješac Bridge represents a crucial and a spectacular geopolitical analogy and it demonstrates several unsolved issues between Republic of Croatia and Bosna and Herzegovina. Beyond the direct economic impacts the underlying political and geopolitical processes are much more significant in this particular situation.

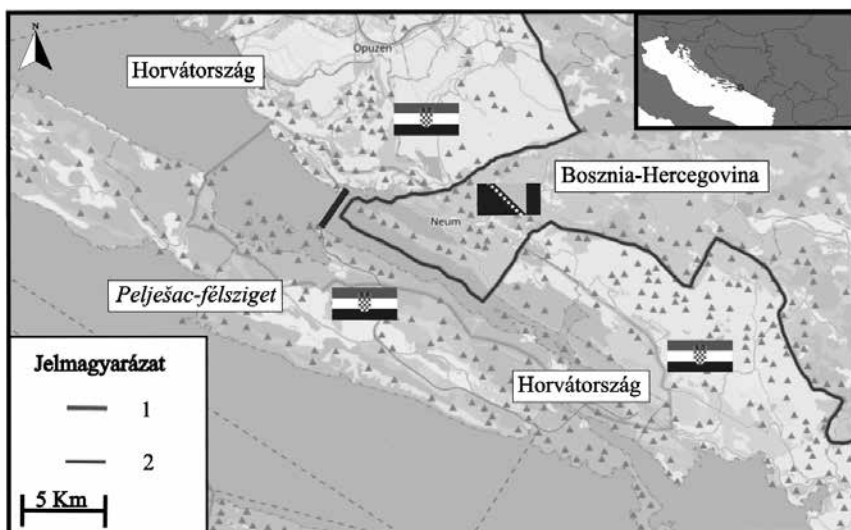
First of all there is a geopolitical conflict of interest related to the bridge. There is a need for territorial integrity from Croatia and on the other hand there is a claim for a clear sea corridor from Bosnia and Herzegovina. These demands were mutually restrictive. Most of the complaints arrived from the Bosniaks and the pro-Bosnian sides of BiH's governments. Sarajevo was completely excluded from the planning and preparation and for that reason they opposed the project from the beginning

This article tries to present the case of the Pelješac Bridge from various aspects: history of BiH's sea corridor, border disputes, the role of ethnopolitics in Bosnia and Herzegovina, interstate relations between the involved states. However, above all else, the main question is which is more important: continuity and integrity of a state or the question of a sea corridor?

Keywords: transport infrastructure, sea corridor, Pelješac Bridge, Croatia, Bosnia Herzegovina

Bevezetés

A Pelješac híd Horvátország egyik szimbolikus építménye lett a 2022 júliusi átadását követően, hiszen a híd közel 300 év után állította vissza a horvát állam területi kontinuitását. Horvátország számára, a jelentős részben a politikai elit által erőltetett szimbolizmuson túl, közlekedésföldrajzi jelentősége is volt a beruházásnak az ország területi megosztottsága miatt. A híd megépülte előtt Dél-Dalmácia és a dubrovnikai exklávé a keskeny bosznia-hercegovinai tengerparti sáv miatt csak kettős határátlépéssel volt elérhető, amely jelentős idővesztést okozott az itt lakó állampolgároknak, illetve az ide utazó turistáknak. A társadalmi és a turisztikai igényeken felül, Horvátország schengeni övezetbe való csatlakozása kapcsán támasztott európai uniós kritériumoknak való megfelelés is kiemelten fontos szempont volt a beruházásnál. A Horvát Köztársaság 2023. január 1-én csatlakozott az övezetbe, amelyet követően a boszniai-horvát határ a schengeni zóna egyik külső határává vált. A horvát állam területi megosztottsága miatt a Pelješac híd lett az a közlekedésföldrajzi megoldás, amellyel Horvátország teljesítette a schengeni övezet kapcsán támasztott európai uniós követelményeket. A 2.404 méter hosszú és mintegy 420 millió euróból, és jelentős részben európai uniós forrásból, épült híd a Mali Stoni- és a Neumi-öböl közös bejáratánál teremtett közvetlen közúti kapcsolatot az exklávéban rekedt horvát területekkel (1. ábra).

1. ábra A Neumi-öböl és a Pelješac híd földrajzi elhelyezkedése. 1 – A két ország közötti „de facto” határvonal; 2 – A Pelješac híd.

Forrás: A <https://www.openstreetmap.org/> alapján szerkesztette MORÓ DÁVID RÓBERT és PÉTER TAMÁS LÁSZLÓ.

Figure 1 The location of Neum and Pelješac Bridge. 1 – The „de facto” border between the countries; 2 – The Pelješac Bridge.

Source: Edited by DÁVID RÓBERT MORÓ and TAMÁS LÁSZLÓ PÉTER based on <https://www.openstreetmap.org/>

A Pelješac híd a projekt kivitelezési oldalát tekintve is egyedi volt, hiszen egy ritka projekt összefonódás jött létre az Európai Unió (EU) és a Kínai Népköztársaság együttműködésével. A híd építési költségeinek körülbelül 85%-át, 357 millió eurót, az EU az Európai Fejlesztési Bankon (EIB) keresztül finanszírozta, kölcsön formájában, míg a kivitelező egy kínai állami vállalat volt, a China Road and Bridge Corporation (CRBC). Az ajánlatadási folyamatban a távol-keleti cég ajánlotta a legalacsonyabb árat és a leggyorsabb építési időt a kivitelezési munkálatokra. A tenderezési eljárásban vesztes felek vizsgálatot kértek a híd árazása és építés vállalt ideje miatt, tekintettel arra, hogy véleményük szerint a beadott ajánlatadási áron nem lehetséges egy ilyen műtárgyat megépíteni (BICKL, T. 2019). A fenti kétségek miatt a Pelješac híd esetében is felmerült, hogy a kínai állam tiltott állami szubvenció révén kiegészítette a versenytársak által „hiányolt” részt. Ez az eljárás mód, azaz a Peking általi szabálytalan pénzügyi pártfogás, az infrastruktúra-fejlesztések esetében is általános kritikai észrevétel a kínai projektek tekintetében, amely jelentősen torzítja vagy torzíthatja a versenypiaci feltételeket. Ezen felül azért is hangsúlyos a távol-keleti ország Pelješac hídbeli szerepvállalása, mert Kína szerepe megkerülhetetlen volt az elmúlt másfél évtizedben a nyugat-balkáni infrastruktúra-fejlesztéseket tekintve. A különböző fejlesztési projektek kínai interpretációja szerint, a Nyugat-Balkánon ők igyekeznek betölteni azt a gazdasági űrt, amelyet a nyugati államok hagytak (ANDROMIDAS, D. 2013). A jórészt közlekedési-infrastruktúra fejlesztésekhez köthető támogatások, kölcsönök a kommunista népköztársaság egyik legfontosabb és egyben az egyik leglátványosabb példái Kína befolyásolási stratégiájának (CSAPÓ REMÉNYI P. 2019, REMÉNYI P. – CSAPÓ D. 2021). A Pelješac híd tekintetében fontos, hogy a projektet nem kínai pénzügyi forrásból finanszírozták, azonban a kínai szerep hangsúlyozásának narratívája itt is kiemelt volt (CARRAGHER, A. 2022). Eddigi információk alapján a Pelješac híd építése egy sikeres együttműködés volt, még akkor

is, ha a bizonyos kérdések kapcsán (pl.: munkajogi, környezetvédelmi) voltak vizsgálatok az építkezés során. Egyes kutatók kiemelik, hogy a kínai érdekeltségű vállalatok képesek az európai normák szerinti eljárásra, amennyiben rá vannak arra kényszerítve a döntéshozók által (WOLFF, LIECHTENSTEIN 2021).

A Pelješac híd problematikája elsősorban Bosznia-Hercegovina szemszögéből jelentkezett, jelentős részben amiatt, hogy az építmény a boszniai, részben szimbolikus, geostratégiai érdekeket tekintve is kulcspozícióban helyezkedik el. A problémák alapja, hogy az építmény akadályt képez a Neumi-öböl kijáratán és részben blokkolja a boszniai tengeri kijáratot (Hoş, B. Y. 2012). Ez a neumi kikötő jövőbeli, ténylegesen egyelőre terv szinten sem létező fejlesztéseit is korlátozza, mivel a híd magassága „gátolja” az alatta áthaladni tudó hajók méretét (European Commission 2022). A boszniai politikai elit által megfogalmazott másik fő kritika a Pelješac híd ellenében a turisztikai és a gazdasági érdekek kapcsán fogalmazódott meg. A híd átadását megelőzően a rövid boszniai tengerparti szakaszon haladt át a dél-dalmát tranzit forgalom jelentős része, amelynek köszönhetően idegenforgalmi bevételekhez jutott Neum. A bosznia-hercegovinai szakértői és újságírói körökben komoly veszélyforrásként merült fel, hogy az objektum megépültével a város bevételei drasztikusan csökkenni fognak és az érintett helyi gazdasági szereplők ellehetetlenülnek (KLIX 2022). A város idegenforgalmi volumene 2022-ben, a híd átadását követően ténylegesen csökkent, azonban sajtóbeszámolók szerint mind 2023-ban, mind pedig 2024-ben Neumban turisztikai rekordok dőltek meg és 2025-ben is hasonló csúcshatárakat várnak (Večernji list 2023, Sarajevo Times 2025).

A fentiekben felsorolt kritikák jelentős részben Bosznia-Hercegovina bosnyák és, a bosznia-hercegovinai területi és állami egysége mellett kiálló, pro-boszniai politikai oldalai felől érkeztek. Jelentős részben politikai okok miatt a bosznia-hercegovinai központi kormány bosnyák és pro-boszniai része a Pelješac hidat a projekt legelejétől kezdve ellenezte. A beruházással kapcsolatban hivatalosan a szarajevói kormány ezen oldalának a legnagyobb problémája az volt, hogy Bosznia-Hercegovinát a tervezési és az előkészítési folyamatokból is teljesen kihagyták, az idevonatkozó nemzetközi jogi kritériumok és elvárások ellenére (Egyesült Nemzetek Szervezete 1995). Emiatt az állam központi kormánya a hamburgi Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék (ITLOS – International Tribunal for the Law of the Sea) elé akarta citálni az ügyet, azonban ez a boszniai szerb politikai vezetés vétója miatt meghiúsult.

Jelen tanulmány célja, hogy a Pelješac híd tekintetében felmerülő politikai, geopolitikai, esetenként közlekedésföldrajzi, és szimbolikus érdekütközéseket bemutassa. Horvátország és Bosznia-Hercegovina szempontjából a híd kapcsán hasonló geostratégiai érdekek merültek fel, azonban ezek ellentétes előjellel jelentkeztek. A tanulmány a Pelješac híd kapcsán felmerült problémákat közlekedésföldrajzi (tengeri és szárazföldi közlekedési érdekek), geopolitikai (tengeri korridor elérése kapcsán felmerülő és területi kontinuitás iránti igény), szimbolikus (tengerpart megléte és az ország egyesítése), valamint aktuálpolitikai (különböző politikai narratívák ütközése) szempontból is megkísérli átfogó jelleggel bemutatni. Ezen felül fontos célkitűzés volt a vizsgálat során, hogy a Pelješac híd „balkáni” vagy „ex-jugoszláv” mivolta is bemutatásra kerüljön. A híd kapcsán az államok között kialakult politikai vita egyszerre mutat analógiát a régióban érdekelt felek és (regionális) hatalmak viszonyaival, valamint a térség államainak és nemzeteinek feszültségekkel terhelt kapcsolatrendszerével. Jelen írásban, a szakirodalmi és szűkeirodalmi források áttekintésén felül, a politikai narratívák érzékeltetése miatt, fontos szerepet tölthetnek be a releváns sajtóinformációk és politikai megszólalások bemutatása. Utóbbi kapcsán a legolvasottabb bosznia-hercegovinai (pl.: klix.ba) és horvátországi (pl.: Večernji list, N1info), valamint a térséggel gyakrabban foglalkozó nemzetközi (pl.:

Deutsche Welle, Balkan Insight) internetes portálokat vettem viszonyítási alapként a társadalmi elérésük és elfogadottságuk, illetve részben a feltételezett „objektivitásuk” miatt. Ezeken túl 2024 nyarán és őszén félig strukturált interjúkat hajtottam végre Bosznia-Hercegovinában és Horvátországban. Az interjúalanyok elsősorban az érintett országok politikai és akadémiai elitjéből kerültek ki, azonban a téma széles spektruma miatt más területeken dolgozó szakértőket (pl.: újságírók, diplomáták) is megkérdeztem. A kérdések középpontjában a híddal kapcsolatos etnopolitikai attitűdök vizsgálata volt, illetve arra kerestem a választ, hogy a politikai és a társadalmi narratívák milyen különbségeket mutattak az alanyok véleménye alapján.

A közlekedésföldrajz és a geopolitika összefüggései

A közlekedésföldrajz a 2010-es évek közepe óta változásokon ment keresztül, amennyiben a diszciplína és a geopolitika viszonyrendszerét vizsgáljuk. Bár korábban is szoros volt a kapcsolat a két tudományág között, azonban a megjelölt időszak óta az ismételtlen egyre hangsúlyosabbá váló nagyhatalmi versengés kézzelfogható, bizonyos tekintetben a „puha hatalom” (angol kifejezéssel: „soft power”) területévé váltak a közlekedés-infrastruktúrák. A közlekedés-infrastruktúra fejlesztések fontosságát és kritikusságát jelentős részben a kínai Egy Övezet Egy Út (BRI – Belt and Road Initiative) világította meg és helyezte a közbeszéd egyik tematikus elemévé ismételtlen, annak ellenére, hogy nem a BRI volt a legelső érték- és érdekevezérelt projektkeretrendszer (LIN, W. 2019). A 2019-es koronavírus során tapasztalható ellátási lánc problémák kiemelten megmutatták a közúti közlekedés fontosságát is egyben, azonban egyéb közlekedési ágakhoz tartozó kiesések is szemléltették a globális és az „éppen-időben-elv” („just in time”) alapján működő termelési és gazdasági rendszerekből fakadó törekenységeket (pl.: Ever Given konténerhajó 2021-es balesete a Szeuzi-csatornán). A közlekedés fejlődésével párhuzamosan a földrajzi távolságok leküzdésének ideje is csökkent, amelynek számos gazdasági és társadalmi hatása lett. A közlekedési rendszerek evolúciója azok felértékelődését és a társadalmak magasabb fokú összefonódását vonta maga után, viszont növelte az egymástól való gazdasági és társadalmi függőséget is egyaránt (KNOWLES, R. D. 2006). Ezek miatt a geopolitikai kockázatok egyben jelentős hatást gyakorolnak a gazdasági javak elosztására is. A globalizáció hatására az erőforrások felhasználása és az üzleti vagy gazdasági tevékenységek átlépték a nemzetállami határokat. A nemzetközi közlekedési útvonalak, folyosók emiatt sokkal érzékenyebbé váltak az érintett országok közötti társadalmi és politikai feszültségekre (LIU, K., –FU, Q. 2024).

A közlekedésföldrajzon belül a közlekedési folyosók kiemelt, stratégiai szerepben vannak, azonban ezek tudományos meghatározása sokszor nehézségekbe ütközik. Nehéz egzakt definíciót találni, illetve az adott vizsgáló diszciplinától is függ, hogy annak mely aspektusára (gazdasági, műszaki, politika vagy társadalmi) helyezi a hangsúlyt. Ugyanakkor mindegyik meghatározás hangsúlyozza a közlekedési korridorok nemzeti és nemzetközi fontosságát, valamint azok összetett viszonyrendszerét az érintett régiók gazdasági és társadalmi struktúrájára (LUTFULLAYEVNA, F. M. 2022). A fentiek felül a közlekedési rendszerek geopolitikai jelentőségére számos kutató – köztük Alfred Thayer Mahan és Halford John Mackinder – felhívta a figyelmet. Történelmileg is megállja a helyét az a kijelentés, hogy a közlekedési hálózatok képzik egy gazdaság és sok esetben egy modern társadalom egyik alappillérét is.

A „konnektivitás” a globalizált világ egyik fontos hívó szavává vált, amelynek szintén vannak geopolitikai összefüggései. A közlekedési folyosók konvergens szerepben vannak,

hiszen ezek teremtenek direkt kapcsolatot a civilizációs terek között (LUTFULLAYEVNA, F. M. 2022). Ezek minősége, fejlettsége és kapacitása a civilizáció mértékét is befolyásolhatják. A közlekedési rendszerek az adott földrajzi tereket összekötve és azoknak irányt adva a terület ellenőrzésnek egy fontos eszközévé váltak. A közlekedés projekciós eszköz is lett, amellyel egy adott politikai vagy gazdasági szereplő az erejét és a hatalmát mutatja meg. A magasabb szintű hozzáférés biztosítása komparatív előnyökkel is járhat. Ezeken túlmenően és ezek mellett azonban a geopolitika részben a közlekedés térbeliségén, illetve a közlekedés-infrastruktúra beruházások szimbolikus hátterén keresztül hatja át a projekteket, hiszen ezek a nemzeti identitásnak is egy fontos elemévé váltak (LIN, W. 2019).

A Pelješac híd és az Adria-Jón Korridor

Az Európai Unió gazdasági és társadalmi felzárkóztatási programjának egyik kiemelt szempontja lett a közös, európai közlekedési integráció. Emiatt 1996-ban megalkották a TEN-T, másnéven a páneurópai korridor hálózatot, mely a fenti integrációs célokat szolgálja. A folyósók megalkotása óta eltelt időben ezt az integrációs célt kiterjesztették több régióra és unión kívüli országra is, köztük az azóta uniós taggá váló Horvátországra (POLETAN JUGOVIĆ, T. 2006). A Balkán-félsziget a térség földrajzi kulcspozíciója miatt természetes tranzitövezet az európai és a közel-keleti térség között, történelmileg is fontos közlekedési terület. A természetföldrajzi korlátok miatt a Balkánon csak a kiemelt fontosságú közlekedési korridorok rendelkeznek megfelelő kapacitással. Erdősi Ferenc szavai szerint „a Balkán legtöbb téja tehát finom megfogalmazással nem közlekedésbarát, ezért az elmaradottságában a rossz közlekedésnek is nem csekély része van” (ERDŐSI F. 2005).

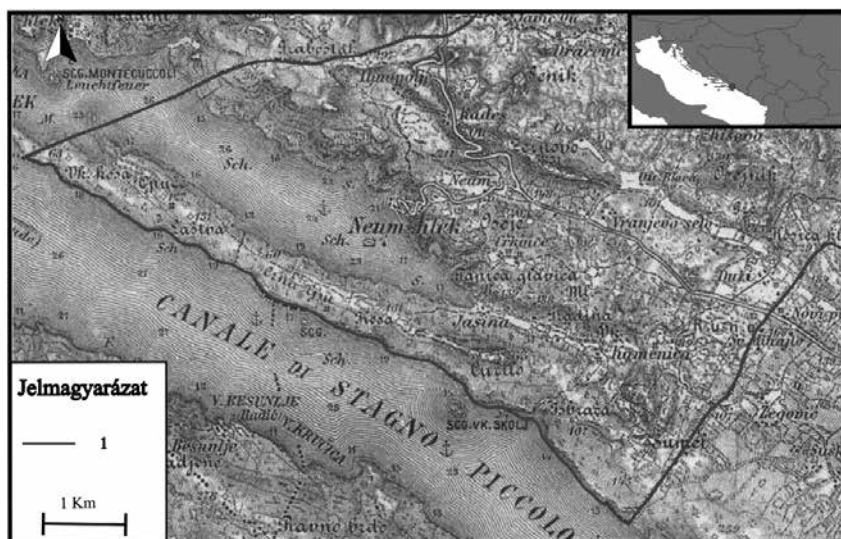
A Balkán-félsziget főbb közlekedési korridorjait tekintve a Pelješac híd részben periférikus szerepben van, mivel a híd nem a Nyugat-Európát a Közel-Kelettel összekötő tengelyen helyezkedik el (X. korridor). Azonban az objektum társadalmi, gazdasági és politikai fontosságát fokozza, hogy az építmény és az útvonal az európai a Mediterrán Korridor – Adria-Jón autópálya – közlekedési rendszer szerves (al)része lett. Az autópálya egyelőre nem része az egységes páneurópai közlekedési hálózatnak, azonban az út szerepel a TEN-T törzshálózat indikatív kiterjesztésében (ŽEPIČ, F. 2018). A folyósó az olaszországi Trieszt városából indul és Szlovénián, Horvátországon, Bosznia-Hercegovinán, Montenegrón, valamint Albánián keresztül éri el a görögországi Kalamata városát, az Adriai-Jón térséget összekötve. A régió jelentős turisztikai szerepet tölt be Európában és tekintettel arra, hogy a Kelet-Mediterrán turizmus az elmúlt időszakban jelentősen dél fele tolódott, a korridor funkciója központibb pozícióba került a nemzetközi közlekedési viszonyrendszerben is. A közlekedési folyósó Horvátország belső forgalmát tekintve is fontos, hiszen az északi Isztriát köti össze, a Pelješac hídnak köszönhetően, direkt módon a délmát Dubrovnikkal. A TEN-T korridorok 1997-es módosításakor és kiegészítésekor a horvát kormány szerette volna elérni, hogy vegyék be a folyósót a páneurópai hálózatba, azonban nem jártak sikerrel. Az Adria-Jón térségben érintett országok 2004-ben miniszteri nyilatkozatot írtak alá hasonló céllal (POLETAN JUGOVIĆ, T. 2006). Szintén kiemelendő az Adria-Jón autópálya kapcsán, hogy a korridor a fontosabb adriai kikötők hátszági kapcsolatrendszerét is javítani hivatott (ČOKORILO, O. et al. 2015).

Bosznia-Hercegovina számára a Pelješac híd megépülése és átadása az Adria-Jón korridor szempontjából is negatív, hiszen a híd megépültével a közlekedési folyósó szempontjából is racionálisabb vált a boszniai elkerülés. Bosznia számára a korridor neumi és trebinjei leágazása jelenthetné a megoldást, de a horvát fejlesztési tervek és elképzelések szerint az út a Pelješac-félszigeten keresztül vezetne (PUZ, G. – RADIC, J. 2015).

A bosznia-hercegovinai tengeri korridor történelmi háttere

Bosznia-Hercegovina jelenlegi neumi, alig 20 kilométeres tengerparti sávja elsődlegesen az Oszmán Birodalom balkáni uralmához és az azt kísérő hatalmi harcokhoz kapcsolódó politikai földrajzi változásokhoz köthető. A boszniai tengeri kijárat az 1699-es karlócai békét követően került az oszmánokhoz, amikor a Ragusai Köztársaság önkéntesen lemondott a területéről. A lemondás célja az volt, hogy Ragusa és a Velencei Köztársaság között létrejöjjön egy ütközőzóna, így a két városállam elkerülje a területen a közvetlen konfliktust (HOŠ, B. Y. 2012). A békeszerződés során az Oszmán Birodalom annak ellenére kapott a térségben területeket, hogy jelentős vereséget szenvedtek a Szent Liga csapataitól. Azonban a törökök katonai és politikai erejére szükség volt a balkáni térségben. A békeszerződés értelmében az Oszmán Birodalom két tengerparti sávot is kapott a régióban. Az oszmánokhoz került a jelenleg is Bosznia-Hercegovinához tartozó neumi területeken (2. ábra) túl, egy keskeny tengerparti szakasz Sutorina-polje környékén (3. ábra), amely ma Montenegróban található.

A sutorinai tengeri kijárat már 1377-től a középkori Boszniához tartozott, amikor a dračevicai kerület, elszakadva a szerb fennhatóság alól, beolvadt a boszniai királyságba (KOMAR, G. 1997; FORETIĆ, V. 1980). A korabeli Bosznia térségben betöltött szerepére példa, hogy a mai Herceg Novit is I. Kotromanić Tvrtko bosnyák király alapította (HRABAK, B. 1978). Herceg Novit és a sutorina környéki területet 1482-ben foglalták el végül az oszmánok (ŠABANOVIĆ, H. 1982). A karlócai békét megelőzően a velenceiek 1687-ben elfoglalták ugyan a sutorinai tengeri kijáratot, viszont a békekötés értelmében a terület visszakerült az Oszmán Birodalom fennhatósága alá (TUNO, N. et al. 2011). A neumi és a sutorinai tengerpartok így az Oszmán Birodalom adminisztratív rendszerébe, a hercegovinai szandzsákba kerültek. A pufferstátuszon kívül Neum és Sutorina szerepe stratégiai és katonai szempontból azonban marginális volt, a dalmát tengerpart

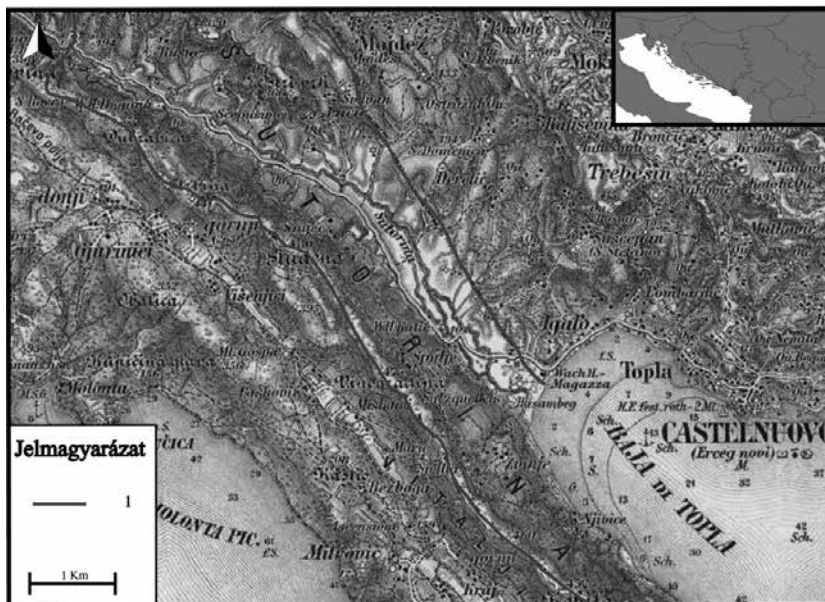

2. ábra A neumi korridor a III. Katonai Felmérés térképén. 1 – A neumi korridor határvonala a III. Katonai Felmérésen.

Forrás: A <https://maps.arcanum.com/> alapján szerkesztette MORÓ DÁVID RÓBERT

Figure 2 The locations of Neum on the Third Military Survey. 1 – The border line of the Neum corridor in the Third Military Survey Source: Edited by DÁVID RÓBERT MORÓ based on <https://maps.arcanum.com>

szabdalt földrajzi kondíciói miatt. A szorosokat és az öbölkijáratokat ugyanis a legtöbb esetben a velenceiek ellenőrizték, amely lehetetlenné tette, hogy Neumot és Sutorinát az oszmánok hadi célokra hasznosítsák. A boszniai tengerpartok „elfeledettségére” és perifériás helyzetére utal, hogy amikor a törökök leakarták verni az 1850-es években a hercegovinai és a montenegrói lázadásokat az oszmán csapatok „elfeledkeztek” a két, a lázadások leverése szempontjából stratégiailag jó helyen fekvő kikötőről (Hoş, B. Y. 2012).

3. ábra A sutorinai korridor a III. Katonai Felmérés térképén.
 1 – A sutorinai korridor határvonala a III. Katonai Felmérésen
 Forrás: A <https://maps.arcanum.com/> alapján szerkesztette MORÓ DÁVID RÓBERT
 Figure 3 The locations of Sutorina on the Third Military Survey.
 1 – The border line of the Sutorina corridor in the Third Military Survey
 Source: Edited by DÁVID RÓBERT MORÓ based on <https://maps.arcanum.com>

Ragusa önállósága 1815-ben megszűnt, amelyet követően a Köztársaság a Dalmát Királyság része lett és így Habsburg fennhatóság alá került. A kialakított ütközőzóna ennek köszönhetően a Habsburg Császárság és az Oszmán Birodalom határvidéke lett, amely jelentős geopolitikai változás volt a térségben. A Monarchia az 1878-as berlini kongresszust követően, a Porta, az Osztrák-Magyar Monarchia és Montenegró közötti szerződés értelmében Bosznia-Hercegovinát okkupálta, így Sutorina és Neum Bécs fennhatósága alá került (Hoş B. Y. 2012). Az első világháborút követően a két terület, Bosznia-Hercegovinával együtt, a felbomló Osztrák-Magyar Monarchiától az újonnan létrejövő Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz, majd annak átalakulása után a Jugoszláv Királysághoz került. Az újonnan létrejött államalakulat az alkotmány alapján nem föderatív, hanem központosított berendezkedésű volt, így a két tengerparti kijárat státusza és adminisztratív besorolása is változott (MILOSAVLJEVIĆ, B. 2019). A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság Jugoszláv Királysággá való átalakulása után Neum a Tengermelléki-Bánsághoz, míg Sutorina a Zetai-Bánsághoz tartozott. A második világháború alatt, 1941-1945 között, a neumi terület a Független Horvát Államhoz tartozott, míg a sutorinai rész, Kotor és Herceg Novi közelségének köszönhető geostratégiai jelentősége miatt, olasz megszállás alatt volt (Pusić, E. 1997).

A II. világháborút követően a Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsának (AVNOJ – *Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije*) 1945 februári ülésén napirendre kerültek Bosznia-Hercegovina határkérdései is (TUNO, N. et al. 2011). Az ülésen az 1878-ban megállapított demarkációkhoz tértek vissza, amely alapján Sutorina és Neum is bosznia-hercegovinai terület lett volna, hiszen Josip Broz Tito a berlini kongresszuson meghúzott határokat tekintette „de facto” államhatároknak (SPAHIĆ, M. et al. 2014). Azonban előbbi, feltehetően egy titkos, a kommunista párt vezetői között megkötött paktumnak köszönhetően, Montenegróhoz került (BANAC, I. 1988; ŠEHIĆ, Z. – TEPIĆ, I. 2002). A terület népszavazás vagy földcsere nélkül cserélt gazdát – az érintett határbizottságban Avdo Humo és Đuro Pucar vett részt Bosznia-Hercegovina oldaláról, míg Montenegrót Blažo Jovanović képviselte – emiatt az ügy a későbbiekben is vetett fel nemzetközi jogi kérdéseket (HOŞ, B. Y. 2012).

A sutorinai tengerpart ügyének Szerbia és Montenegró 2006-os szétválása után lett jelentősége. A bosznia-hercegovinai parlamentben és egyes akadémiai körökben felmerült annak a lehetősége, hogy a hágai nemzetközi bíróság elé citálják a tengerpart ügyét és visszakérjék a tengerparti területet (Balkan Insight 2015). Ismerve a balkáni intenzív geopolitikai viszonyokat, ez az igény könnyen eszkalációhoz vezethetett volna, különös tekintettel arra, hogy számos, a Balkán-félszigeten található országnak van határvitája egymással (REMÉNYI P. 2020; PAP N. 2020). Részben ez és részben a nemzetközi támogatás elmaradása miatt a boszniai parlament még 2015 tavaszán leszavazta a boszniai-montenegrói határmegállapodás blokkolását, majd ezen év augusztusában Bécsben aláírásra került a dokumentum a két érintett ország között (Government of Montenegro 2015).

A Pelješac híd és Bosznia-Hercegovina etnopolitikai kérdései

Bosznia-Hercegovina állami működését és az ország mindennapjait gyakorlati szinten definiálja és alakítja az állam etnikai alapú fel- és megosztottsága. Az etnikai alapú berendezkedésnek közvetlen politikai, társadalmi és gazdasági következményei is vannak, amelyek közvetlenül a bosznia-hercegovinai polgárokra is kihatnak (HADŽIĆ F. 2020). Bosznia-Hercegovina jelenlegi etnopolitikai megosztottsága jelentős részben a boszniai háborúhoz, valamint az azt lezáró 1995-ös daytoni békeszerződéshez és az abban meghatározott etnikai „kvótarendszerhez” köthető. Az Alkotmány, amely a daytoni békeszerződés IV. melléklete, a bosnyákokat, a horvátokat és a szerbeket határozza meg alkotmányos etnikumként. Ezen dokumentumban rögzített nemzetiségi „kvóták” alapján van felosztva az ország parlamentje és az államelnöksége, de az entitások – és a Bosznia-hercegovinai Föderáció esetében a kantonok -törvényhozási rendszere is igazodik az államihoz (Egyesült Nemzetek Szervezete 1995). Az etnikai kvótarendszernek köszönhetően az ország etnoterritoriális szempontból is decentralizált, amelyre az elsődleges példák az 1995-ös békeszerződésben létrehozott entitások. Részben az etnikai elvek mentén meghúzott belső határoknak köszönhetően a társadalom jelentős része etnicizált, amelyet az ország politikai elitje is kihasznál, sőt táplál (REMÉNYI P. et al 2016). Az etnopolitikai alapú közbeszédnek és politikának egyik központi eleme a háborúk emlékének instrumentalizációja, amely régóta ismert és bevett politikai stratégia. Ez az eljárás azt a célt szolgálja, hogy az adott oldal erkölcsileg „jobb” és „magasabb” pozícióba kerüljön (GELPI, C. – FEAVER P. D. 2002; SMITH A. K., – BARKHOF S. 2018). Ezt a boszniai politikai elit is rendszeresen kihasználja, felhasználva a számukra kedvező narratívákat, amelyekre többek között olyan történelmi szempontból szimbolikus példákat lehet hozni, mint „Srebrenica”, „Jasenovac”, a „csetnikek” vagy az „usztasák”. A fent leírtak, Mochtak

és Muharemović tanulmánya szerint, „örökös megemlékezési gyakorlatokhoz vezetnek, amely a múltbéli áldozatok emlékét szentté teszi”. A folyamatnak súlyos következményei lehetnek, különös tekintettel a társadalom fejlődésére és a kohéziójára nézve (MOCHTAK M., – MUHAREMOVIĆ E. 2024).

A háborús emlékezet egy közvetett társadalmi leképeződése a boszniai politikai rendszer, amelynek problémái és működésképtelensége a Pelješac híd esetében is megmutatkozott. A témakörön belül hangsúlyos, hogy Horvátország és Bosznia-Hercegovina viszonyát a boszniai etnopolitikai viszonyrendszer szempontjából is vizsgálni kell. Horvátország aláírója a daytoni békeszerződésnek, ezáltal a boszniai állam területi integritásáért és az ország szuverenitásáért is felelős (Egyesült Nemzetek Szervezete 1995). A bosznia-hercegovinai-horvát viszonyt jelentősen terheli, hogy a multietnikus Bosznia-Hercegovinában a daytoni egyezmény értelmében a horvátok államalkotó, alkotmányos nemzetként élnek, saját területi entitás nélkül. Az, hogy a boszniai horvát etnikum nem rendelkezik saját területi egységgel a Bosznia-hercegovinai Föderáció belpolitikájába okoz politikai viszályt a bosnyák és a horvát etnikum között, amely miatta két ország kapcsolatrendszerének van egy jelentős etnopolitikai színeze is. Ezt a viszonyt tovább nehezíti, hogy az alkotmányos etnikumok közötti, sok esetben a politikai elit által mesterségesen a fentiek szerint túlfűtött társadalmi viszályok rendszeresek Bosznia-Hercegovinában (REMÉNYI, P. 2012). A bosnyák-horvát problémakörnek a föderációs belpolitikai viszonyrendszeren túl, a boszniai állami politikában is kiemelt vetületei vannak, amelyet az elmúlt időszak a Milorad Dodik fémjelezte boszniai szerb szecesszionizmus és szeparatizmus tekintetében is előtérbe helyezett.

A boszniai etnopolitikai érdekütközések a Pelješac híd építésének 2019-es potenciális blokkolásának tekintetében kapnak téma specifikus színezetet. A nemzetközi jogi problémák, amelyek később részletezésre kerülnek, miatt Bosznia-Hercegovina államelnökségének akkori bosnyák, Šefik Džaferović (SDA – Stranka demokratske akcije), és horvát, Zeljko Komšić (DF – Demokratska fronta), tagjai a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék (ITLOS) elé akarták cítani az ügyet. Azonban ezt a boszniai államelnökség szerb tagja, Milorad Dodik (SNSD – Savez nezavisnih socijaldemokrata) megvétőzte, a szerb etnikai érdekek védelmére hivatkozva (Deutsche Welle 2017). Dodik érvelése szerint egyrészt ezt Bosznia-Hercegovina nemzetközi reputációjának megőrzése érdekében tette, hiszen egy folyamatban lévő, Horvátország számára nemzetstratégia fontosságú infrastruktúra projektet akart Bosznia-Hercegovina blokkolni. Másrészt a boszniai szerb politikus nem csak a tengeri határ problémáját szerette volna megoldani, hanem az egyéb bosznia-hercegovinai-horvát határkérdéseket is. Ezek közül kiemelendő Bosznia-Hercegovina északi részén, a boszniai Szerb Köztársaság entitási területén lévő Una folyó menti vita, amely miatt Dodik már 2012-ben blokkolta a Franjo Tuđman és Alija Izetbegović által kötött, 1999-es határmegállapodás parlamenti ratifikációját is.

Politikai spekulációk és sajtóhírek szerint a szerb etnikai vétó mögött egy boszniai szerb-horvát megállapodás állhatott, amelyet a boszniai sajtócikkek „Híd a hídért” („Most za most”) paktumnak neveztek el (Deutsche Welle 2022). A megállapodás lényege az volt, hogy Horvátország a szerbek etnikai vétójáért cserébe támogatta a szintén Észak-Boszniában található gradiškai Száva-híd megépítését, amely híd szintén uniós forrásból valósult meg. A gradiškai híd gazdasági racionalitása abban rejlik, hogy a későbbiekben az észak-boszniai területeknek, beleértve a boszniai szerbek „de facto” fővárosát Banja Lukát, horvát oldalon keresztül közvetlen autópálya kapcsolatot teremthet a Zágráb–Lipovac autópályával (Testvériség és Egység – Bratstvo i jedinstvo autópálya).

A gradiškai híd kapcsán a fenti okokon felül a boszniai Szerb Köztársaság területrendezési és közlekedésfejlesztési stratégiája miatt merültek fel etnopolitikai kérdések.

A boszniai szerb-bosnyák etnopolitikai csatározások egyik jelentős területe az egységes állam és a szeparatizmus közötti konfliktus. A szerb entitás, „képviselve” a szeparatizmust, a belső entitásszintű infrastruktúrafejlesztésénél is a saját területi integritását tartja szem előtt elsősorban (REMÉNYI, P. et al. 2016). Bosznia-Hercegovinán belül a Gradiškaiig vezető autópálya a Poszavina-korridor része, amely a fentiekben leírt etnopolitikai célok egyik eklatáns példája (REMÉNYI, P. et al. 2016). Ennek az északi fejlesztési iránynak a közlekedés-fejlesztési stratégiában leírt célja, hogy a szomszédos Szerbiával és annak fővárosával közvetlen autópálya kapcsolat teremtsen, így a Banja Luka-Belgrád nyomvonalon létrejöhetne a Szerb Egység autópálya (Vlada Republika Srpska 2013).

A Pelješac híd bosznia-hercegovinai etnopolitikai jelentőségét mutatja, hogy a híd és a szerbek híddal kapcsolatos attitűdje, mint politikai instrumentalizációs eszköz a közelmúltban is megjelent. Az elmúlt időszakban, körülbelül 2023 második felétől datálva, a boszniai politikai diskurzusban központi szerepet töltött be Milorad Dodik és az általa vezetett SNSD szecessziós politikája. A folyamat során a boszniai Szerb Köztársaság törvényhozása és parlamentje több olyan törvényt és intézkedést is elfogadott, melyek az entitás teljeskörű vagy jobb esetben csak szélesebben értelmezett önállóságát vetítették előre. A boszniai szerbek tényleges tevékenységére jelen tanulmány nem tér ki, azonban Milorad Dodik szecessziós politikájának egy fontos narratívája, hogy a meghozott döntései nem csak a szerb alkotmányos etnikum védelmét szolgálják, hanem azok a boszniai horvátokat is segítik.

Ezt jelentős részben azért hangoztathatja, mert a bosznia-hercegovinai választási rendszer sajátosságai miatt, amely gyakorlatilag etnikai kvótarendszer alapon működik, a boszniai háromtagú államelnökség horvát tagját, Željko Komšić-ot a boszniai horvátok nem tartják legitim vezetőnek. Álláspontjuk szerint Komšić a bosnyák átszavazókkal lett megválasztva. A híd tekintetében ez annyiban hangsúlyos, hogy a boszniai horvát államelnöki álláspont valóban Komšić 2019-es újraválasztása után változott. Dodik a horvátsággal és Horvátországgal való pozitív kapcsolatára hozta fel példának a Pelješac hidat, amelyet neki köszönhetnek a horvátországi „partnerek” (24sata.hr 2025).

Bosznia-Hercegovina tengerpartjának kérdése

A bosnyák és a pro-boszniai oldal tekintetében a Pelješac híd ellen a legtöbbször felhozott kritika – a korábban leírt gazdasági és turisztikai érveken túl – a neumi kikötő fejlesztési lehetőségeinek blokkolása és a korridor biztosításának hiánya volt. Ezek azonban más, a Pelješac híddal közvetett módon kapcsolatban álló, államközi problémákat hordoznak magukban. Ahogy korábban kifejtésre került, Bosznia-Hercegovina és Horvátország közötti határ tekintetében számos helyen vita áll fenn, ennek az egyik része a Mali Ston-öbölben húzódó tengeri határ kérdése. Ennek infrastruktúra-fejlesztési vetületei is vannak, hiszen az esetleges bosnyák nemzetközi tengeri kikötő építésére a Klek-félsziget déli, délnyugati fele lenne alkalmas. A Neumi-öböl egy zárt, szűk és sekély öböl, melyben a nagyobb óceánjárók egyrészt nehezen tudnának közlekedni és manőverezni, illetve az öböl ökoszisztémáját is rombolná a hajók megjelenése. Mindezekon túl a neumi lakosság is tiltakozott és ellenezte a hajók öbölbeli megjelentését (N1info 2022). Ez utóbbi érv a bosznia-hercegovinai viszonyokat ismerve szokásosnak tekinthető paradox helyzetet feltételez, hiszen a híd építését megelőzően pontosan az ilyen hajók áthaladása miatt lobbiztak az ország politikai vezetői. A korábbi orosz-ukrán háború kitörése előtti tervek alapján Neumba egy LNG terminál építését is tervezték, aminek következtében a város a délkelet-európai régió egyik fontos földgáz ellátópontja lehetett volna, ahonnan

Szarajevón és Slavonski Brodon keresztül az ausztriai Baumgartenben szállították volna vezetéken keresztül az energiahordozót (AFGAN, N. H. et al. 2007).

A természetföldrajzi korlátokon felül a jelenlegi neumi és a városhoz vezető infrastruktúra sem alkalmas egy nagyobb méretű kikötő kiszolgálására. Nurković és Rewucki 2018-as becslései szerint a kikötőfejlesztés nem haladná meg a 200 millió Eurót (NURKOVIĆ, R. – REWUCKI, J. 2018). Ez, beleszámolva a 2018 óta növekedő boszniai inflációt is és ismerve a térség közlekedésföldrajzi paramétereit egy meglehetősen alulbecsült összegnek tűnik. A bosznia-hercegovinai kikötő-fejlesztési tervek inkább tünnek politikai és nemzeti büszkeség-alapú álmoknak, mint valós gazdasági célnak, ami nem térségidegen jelenség a Balkánon.

A neumi korridor és a Pelješac híd közötti konfliktusnak jelentősek a szimbolikus aspektusai is. A híd megépültével csökkent a terület és így Bosznia-Hercegovina közlekedésföldrajzi fontossága. A főbb közlekedési folyosók északnyugat-délkelet irányúak, így Neum stratégiai fontossága gyakorlatilag eliminálódott, túlzóan fogalmazva a város ismét periférikus szerepbe került. Egy nemzetközi kikötő megléte szintén a nemzeti büszkeség egyik fontos reprezentációs eszköze, a tengerparti státusz objektív bizonyítéka lenne. Ezen felül a korridor megléte és egy esetleges kikötő hangsúlyozta volna a terület Bosznia-Hercegovinához való tartozását, amely így jobban magáéhoz „láncolhatná” a területet (Hoş, B. Y. 2012).

Határkérdések a híd kapcsán

A Pelješac híd politikai szimbolikája a Bosznia-Hercegovina és Horvátország közötti államközi problémák tekintetében is megmutatkozott. Ismételve a korábbiakat, a híd tekintetében középpontba kerültek a két ország közötti megoldatlan határkonfliktusok, beleértve a boszniai-horvát tengeri határt, illetve a tényleges, koordináta szinten meghatározott boszniai tengeri korridort. Jelen tanulmány a boszniai-horvát határkonfliktusok közül kettőt – a tengeri határral és folyosóval, valamint az Una folyó menti határral kapcsolatos vitát – tárgyal, azonban említés szintjén a többi vita is bemutatandó.

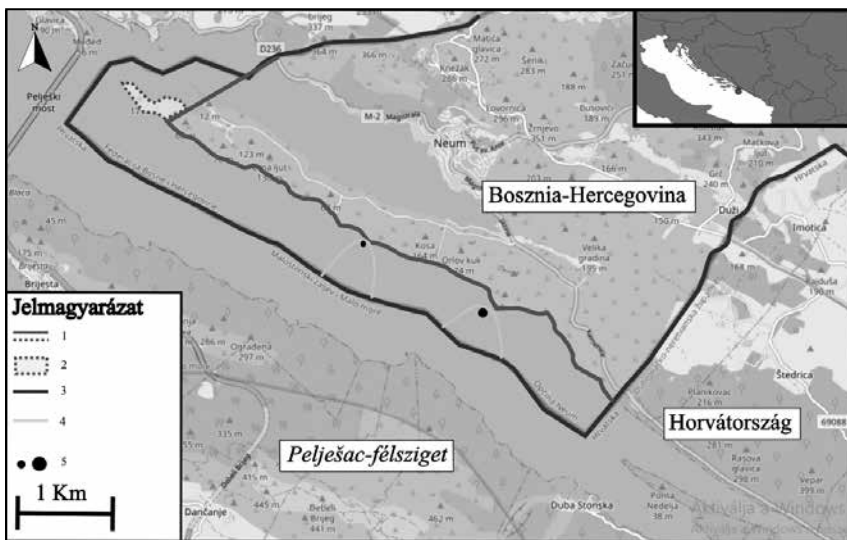
A 10-es kantonban található Buško-tó egy mesterséges tó Bosznia-Hercegovinában, amely a horvátországi Sinj melletti orlovaci vízerőműnek (HPP Orlovac) a víztározója. Itt a problémát az okozza, hogy Bosznia-Hercegovina és Horvátország között nincsen a vízvisszatérítés kapcsán megállapodás. A bosznia-hercegovinai narratíva szerint a Horvát Villamos Művek (Hrvatska elektroprivreda) évtizedek alatt jelentős nyereséget termelt, részben az orlovaci erőműnek köszönhetően, azonban az érintett településeknek (pl.: Livno, Tomislavgrad) nem fizettek kártérítést (SPAHIĆ, M. 2017). Másik a boszniai-horvát közös határral kapcsolatos probléma a Bosansko Grahovohoz tartozó Uništa falu közlekedésföldrajzi helyzete. A szintén a 10-es kantonban található települést csak Horvátország irányából lehet elérni közúton, annak ellenére, hogy Uništa Bosznia-Hercegovina része. A természetföldrajzi viszonyok miatt a falu Bosznia-Hercegovina felől megközelíthetetlen (SPAHIĆ, M. 2017).

A Pelješac hiddal kapcsolatban a bilaterális kérdések és viták elsősorban a határral és a tengeri korridorral kapcsolatban merültek fel. Ezek a viták Bosznia-Hercegovina és Horvátország közötti határegyezmény hiányára hívták fel a figyelmet. A korábban már említett, határegyezményről szóló megállapodás – Szerződés a Horvát Köztársaság és Bosznia-Hercegovina közötti államhatárról (Treaty on the State Border between the Republic of Croatia and Bosnia and Hercegovina) – 1999-ben került aláírásra Franjo Tuđman és Alija Izetbegović által. Azonban a szerződés parlamenti ratifikációja azóta is

folyamatban van, az aláírás óta ideiglenesen alkalmazzák, illetve a határdokumentációkat 2005-ben frissítették és „megerősítették” (ŠABIĆ, S. – BORIC, S. 2016). A két ország közötti határkérdések problémaköre jelentős részben az „uti possidetis” jogelv alkalmazásából fakadnak. Egyes vélemények szerint az ex-jugoszláv határokkal foglalkozó Badinter-bizottság a tényleges határokat nem jelölte ki, hanem csak azt az elvet, amely alapján azokat meg kellett határozni (ŠABIĆ, S. – BORIC, S. 2016). A határpaktumban a korábbi jugoszláv szocialista köztársasági határokat vették figyelembe, azokat amiket az 1991-es népszámláláson is alkalmaztak. Problémás, hogy a megállapodás keretein belül csak 1 : 25 000 méretarányú térképeket vettek alapul. Ezenfelül két darab, az egyezmény szerves részét képező dokumentumot sem állítottak össze a felek. A „Technikai háttér listája” („List of Technical Background”) és a „Az államhatáron kijelölt és megjelölt fordulópontok koordinátáinak jegyzéke” (List of coordinates of marked and designated turning points on the State Border) is kulcsfontosságú irat, számos felmerülő határkérdésre választ tudna adni, azonban ezek összeállítása, bár államközi feladat, nem történt meg (KLEMENČIĆ, M. 2000).

A határvitákon belül hangsúlyos a Pelješac híd tekintetében, hogy az építmény keresztezi a bosznia-hercegovinai tengeri kijáratot, akadályt képezve azon. A szarajevói központi kormány bosnyák és később a Željko Komšić (DF – Demokratska fronta) vezette „de jure” horvát, „de facto” pro-boszniai oldala egyértelműen hiányolta a konzultációkat és az egyeztetéseket az építkezést megelőzően és a kivitelezés során egyaránt (Deutsche Welle 2017). A bilaterális diskurzus annak ellenére maradt el, hogy ténylegesen az ilyen és ehhez hasonló eseteket az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) idevonatkozó Tengerjogi Egyezménye (UNCLOS – United Nations Convention on the Law of the Sea) is szabályozza, melyet mind a két ország elfogadott és ratifikált, illetve az egyezmény is hangsúlyozza a konzultációk fontosságát és jogi szükségességét (PETRAK, M. 2006, Egyesült Nemzetek Szervezete 1982). A felmerült problémákat Bosznia-Hercegovina az Európai Unió illetékes szakbizottságának is jelezte, azonban a projekt nem került leállításra az Unió részéről (Balkan Insight 2017). A boszniai központi kormány, az uniós döntéshozási mechanizmuson felül, az ITLOS elé akarta cítani az ügyet, amely a híd építésének ideiglenes leállításával járt volna. Ez azonban a bosznia-hercegovinai alkotmányos rendszer korábban leírt „sajátosságai” és a boszniai szerbek etnikai vétője miatt, nem történt meg.

A híd kapcsán a másik fő határvita a tényleges boszniai-horvát tengeri határral függ össze. A Klek-félsziget tekintetében vannak a főbb határkérdések, mivel a tengeri határ pontos vonala nem tisztázott – kérdéses, hogy a határ a Klek-félsziget szárazföldi vonalán vagy a két félsziget közötti csatorna középvonalán halad-e (4. ábra). Továbbá az is felmerült, hogy a félsziget csúcsa (Ponta Kleka) és két kis sziget (Mali Školj és Veliki Školj) is Horvátországhoz tartozik jogilag. A horvátok az 1699-es karlócai és az 1718-as pozsareváci békére hivatkoznak, mely szerint a csúcs a Ragusai Köztársasághoz tartozott, melynek jogszerinti örököse a Horvát Köztársaság (Čosić, S. et al., 2012). A nyitott kérdés miatt Dubrovnik-Neretva megye közgyűlése már közvetlenül az 1999-es Tudman- Izetbegović határszerződés megkötése után is tiltakozott a paktumban foglalt határok ellen. Az AVNOJ-határok Bosznia-Hercegovina tekintetében, a Sutorina-poljét leszámítva, az 1878-as berlini kongresszuson megállapított határokat vették figyelembe. Egyes horvát értékelések szerint az „uti possidetis” elvet követve a jugoszláv felbomlás előtti, 1991-es határokat kell figyelembe venni, amelyek szerint a két sziget és a félsziget csúcsa Horvátország része. Bosznia-hercegovinai ellenvélemények azonban arra hivatkoznak, hogy az 1974-es kataszteri lehatárolás alapján a területek Neumhoz és így Bosznia-Hercegovinához tartoznak (ŠABIĆ, S. – BORIC, S. 2016; SPAHIĆ, M. 2017). A fenti határvitákon felül a tényleges bosnyák tengeri korridor és a szabadvizek („high seas”) elérése sem biztosított, hiszen a folyosó koordinátái a horvát tengeri belvizeken nem lettek kijelölve.

4. ábra A Klek-félsziget körüli határváltozatok.

- 1 – AVNOJ határ; 2 – A Klek-félszigeti vitatott hovatartozású csúcsa; 3 – A két ország közötti „de facto” határ;
4 – Mali és Veliki Školj szigetek és a hozzájuk tartozó tengeri területek; 5 – Mali és Veliki Školj szigetek.

Forrás: www.openstreetmap.org/ és <https://www.vecernji.ba/gdje-je-granica-povijesna-bitka-za-klek-skolje-i-more-452125> alapján szerkesztette MORÓ DÁVID RÓBERT és PÉTER TAMÁS LÁSZLÓ

Figure 4 Border variations around the Klek peninsula.

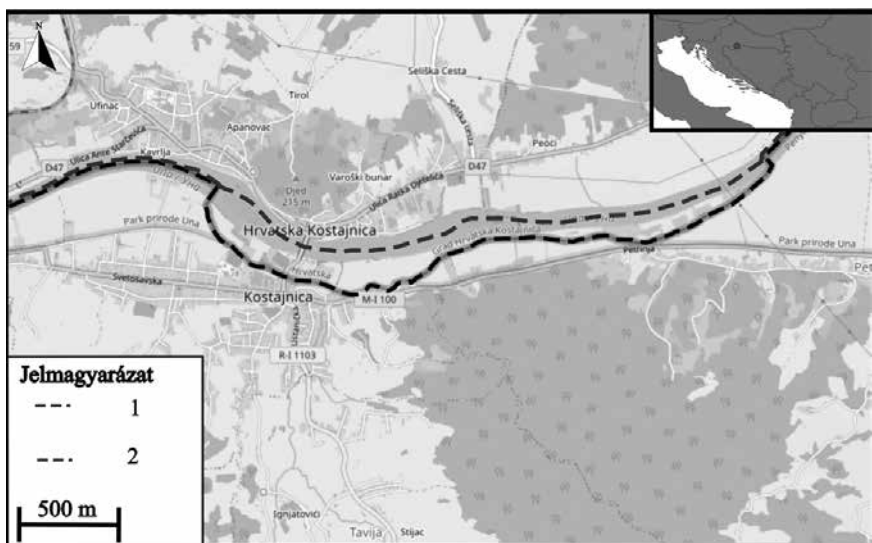
- 1 – The AVNOJ border; 2 – The disputed peak of the Klek Peninsula; 3 – The „de facto” border between the countries;
4 – The islands of Mali and Veliki Školj and the maritime areas belonging to them; 5 – The islands of Mali and Veliki Školj

Source: Edited by DÁVID RÓBERT MORÓ and TAMÁS LÁSZLÓ PÉTER based on www.openstreetmap.org/ and <https://www.vecernji.ba/gdje-je-granica-povijesna-bitka-za-klek-skolje-i-more-452125>

A Pelješac híd tekintetében felmerült határkérdések közül Bosznia-Hercegovina északi, a boszniai Szerb Köztársaság entitás területén található határvita földrajzi szempontból indirekt módon kapcsolódik a hídhoz, azonban a politikai kapcsolat közvetlen. Az Una folyón, Hrvatska Kostajnica és Bosanska Kostajnica között található folyami határral kapcsolatos kérdés a boszniai-horvát határmegállapodás ratifikálásának egyik legnagyobb gátja, a neumi határszakaszon felül, így fontos a bemutatása a Pelješac híd tekintetében is. Az Una folyón két kis folyami sziget, valamint a Bosanska Kostajnica oldalán lévő partoldal hovatartozása is vitatott. A partoldali terület rész szimbolikus erővel is bír Horvátország számára, hiszen a kostajnicai Zrínyi-vár itt található. A területre vonatkozó határkérdés volt a boszniai szerbek hivatkozási alapja a határmegállapodás ratifikálásának elutasítása kapcsán (ŠABIĆ, S. – BORIĆ, S. 2016). A jelenlegi határ a bosanska kostajnica-i lakosok számára is problémás, hiszen a folyótól gyakorlatilag a boszniai város el van zárva (5. ábra).

A Pelješac híd horvát politikai jelentősége

A Pelješac híd szimbolikus értéke, Horvátország területi egysítésén felül, abban is megmutatkozik, hogy értékes analógiát mutat a balkáni politikai és államközi folyamatok kihívásait tekintve. Az államok közötti kooperáció és a konszenzusok hiánya általánosan elterjedt percepció a térség kapcsán. Az országok külső és belső politikai viszonyrendszere konfliktusokkal terhelt, amelyet fokoz, hogy a függetlenedési és államépítési

5. ábra Hrvatska Kostajnica és Bosanska Kostajnica közötti folyami határ változatok.

1 – A határvonal „A” verziója; 2 – A határvonal „B” verziója.

Forrás: www.openstreetmap.org/ alapján szerkesztette MORÓ DÁVID RÓBERT

Figure 5 The variations of the river border between Hrvatska Kostajnica and Bosanska Kostajnica.

1 – Border line version „A”; 2 – Border line version „B”.

Source: Edited by DÁVID RÓBERT MORÓ based on www.openstreetmap.org/

folyamatok sok esetben véres harcokkal zajlottak le és ezek a történelmi sérelmek ma is élénken, nemzetalkotó erővel bírnak (REMÉNYI P. 2019).

A Pelješac híd közvetett és közvetlen szimbolikáján felül az építmény tekintetében egy jelentős geopolitikai érdekkonfliktus is fennáll Horvátország és Bosznia-Hercegovina között, amelyet a két ország antagonisztikus és sok tekintetben speciális viszonya is tovább nehezített. A geopolitikai konfliktus tekintetében hangsúlyosan felmerült az államok területi kontinuitásának és integritásának, valamint a nemzetközi vizekhez való hozzáféréseinek, jelen esetben egymást korlátozó igénye.

Horvátország számára a Pelješac híd egy jelentős politikai projekt volt, hiszen az építmény volt az, amely több száz év után fizikailag is egyesítette az ország szárazföldi területeit. Az állam területi integritásának kérdése gyakorlatilag az ország függetlenségével együtt merült fel és, köszönhetően annak, hogy Horvátország etnikailag közel homogén és nem multietnikus állam, mint Bosznia-Hercegovina, kiemelt jelentőséggel bírt a politikai oldalaktól függetlenül.

A fentieknek köszönhetően a híd toponímiája kapcsán is jelentős várakozások voltak a horvát közvéleményen belül. Sajtóbeszámolók alapján az alábbi névváltozatok merültek fel: Oliver Dragojević (2018-ban elhunyt horvát énekes), Most Libertas (Szabadság hídja), Marko Polo, Most Domovine (A haza hídja), Most Europe (Európa híd), Most hrvatske cjelovitosti i slično (A horvát egység és testvériség hídja) (KLIX 2022). A híd megnyitó ünnepségén részt vettek a horvát politikai élet prominens szereplői, valamint számos nemzeti szimbólum megjelent az esemény alatt. Az első autó, amely áthaladt a hídon az „anyaországi” oldalról egy Rimac Nevera, egy horvát fejlesztésű elektromos sportautó, volt. Ezt követően katonák és motorosok hajtottak át a hídon, miközben a dubrovnikai egyházmegye templomjainak a harangjai szóltak. Zoran Milanović államelnök és Andrej Plenković miniszterelnök a belpolitikai nézeteltéréseik és csatározásaik ellenére kezelt

fogtak, valamint ünnepi beszédjeikben a híd fontosságát hangsúlyozták a horvát egység tekintetében („svehrvatskim projektom”).

A hivatalos politikai narratívákat részben árnyalták azok az interjúk, amelyeket a témában 2024 szeptemberében hajtottam végre. A megkérdezettek a híd társadalmi fontosságát elsősorban a régió szempontjából emelték ki, hogy az építménynek köszönhetően a Pelješac-félsziget közlekedési kapcsolatai jelentősen javultak. A félszigeti lakosok azt hangsúlyozták, hogy korábban Dubrovnikba kellett utazniuk, azonban a híd átadását követően Ploče is elérhetővé vált számukra. Itt az egészségügyi és oktatási lehetőségeket emelték ki, különös tekintettel az utóbbi fontosságára fókuszálva, mivel korábban a megfelelő edukáció miatt többen elköltöztek Dubrovnik-Neretva megye székhelyére.

Összefoglalás

A Pelješac híd egy attraktív szimbóluma Horvátország területi egységének, de egyaránt szimbolizálja Horvátország és Bosznia-Hercegovina partneri viszony nélküli államközi kapcsolatait. Egy értékevezérelt és geopolitikai fontosságú beruházás volt, amelyet a horvát politikai erők a saját narratívájuk erősítésére tudtak felhasználni. Egyes vélemények szerint a Pelješac híd és annak az értékrendszere Horvátország nacionalizmusának szimbóluma, amelyhez bizonyos mértékben az Európai Unió is asszisztált (EMERSON, M. 2013). Államközi megoldások helyett Zágráb példát statuálva és az erejét demonstrálva keresztül vitte a híd megépítését.

Azonban a Pelješac híd pontos analógiát mutat Bosznia-Hercegovina politikai működéseire is. Bosznia-Hercegovina a belső etnikai ellentétek miatt nem egy egységes ország, hanem egy etnicizált, etnopolitikai érdekek mentén vezérelt állam (REMÉNYI P. 2011). Ez a tény pedig az államközi diskurzusokat és a kooperációt is ellehetetleníti. A boszniai Szerb Köztársaság szeparatista törekvései és a Bosznia-Hercegovina Föderációban entitás szinten is tapasztalható széthúzás és társadalmi problémák (pl.: drasztikusan csökkenő fertilitási ráta) (GEKIĆ, H. et al. 2020, 2022) mélyítik az ellentéteket és veszélyes radikalizációhoz vezetnek.

Annak ellenére, hogy a Pelješac híd, politikai narratíva szerint, Horvátország területi integritását és szuverenitását példázza, Bosznia-Hercegovina államiságának is egy értékes analógiája. Bosznia-Hercegovina a függetlenségét egy véres és tragikus háborúval tudta kivívni. Azok a kérdések és kritikák, amelyeket a bosnyák és a pro-boszniai oldal állított a Pelješac híd kapcsán jelentős részben a bosnyák állam területi integritását és szuverenitását testesítik meg.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az OTKA K 146585 számú, „Magyarország és a Nyugat-Balkán” című projekt támogatásával készült el.

PÉTER TAMÁS LÁSZLÓ
PTE TTK – Földrajzi és Földtudományi Intézet
peter.tamas.laszlo@outlook.hu

- 24sata 2025: Milorad Dodik luduje: 'Ja sam vam sredio Pelješki most...' <https://www.24sata.hr/news/milorad-dodik-luduje-ja-sam-vam-sredio-peljeski-most-1048085>
- AFGAN, N. H. – CARVALHO, – M. G., – PILAVACHI, P. A., – MARTINS, N. 2007: Evaluation of natural gas supply options for south east and central Europe. Part 1: Indicator definitions and single indicator analysis. *Energy conversion and management*. 48. 9. pp. 2517–2524.
- Balkan Insight 2015: Bosnians Argue Over Claim to Slice of Montenegro <https://balkaninsight.com/2015/02/24/bosnia-mulls-international-lawsuit-over-montenegro-territory-dispute/>
- Balkan Insight 2017: Croatia Rejects Bosnian 'Threats' Over Peljesac Bridge <https://balkaninsight.com/2017/08/07/croatia-rejects-bosnian-threats-over-peljesac-bridge-08-07-2017/>
- BANAC, I. 1988: With Stalin against Tito: Cominformist splits in Yugoslav Communism. Cornell University Press, Ithaca, NY.
- BICKL, T. 2019: Bridge over troubled waters: The Pelješac Project, China, and the implications for good-neighbourly relations and the EU. *Politička Misao*. 56. 03–04. pp. 50–78.
- BLAKE, G. H., – TOPALOVIĆ, D. 1996: The maritime boundaries of the Adriatic Sea. *Geoadria*. 14. 2. pp. 311–324.
- BLANCHARD, J. M. F., – FLINT, C. 2017: The geopolitics of China's maritime silk road initiative. *Geopolitics*. 22. 2. pp. 223–245.
- CARRAGHER, A. 2022: Hard Cash and Soft Power: When Chinese Firms Win EU Contracts <https://carnegieendowment.org/research/2022/11/hard-cash-and-soft-power-when-chinese-firms-win-eu-contracts?lang=en¢er=europe>
- ČOKORILO, O., – IVKOVIĆ, I., – ČAVKA, I., – TWRDY, E., – ZANNE, M., – FERIZOVIĆ, A. 2015: Hinterland Connections of Adriatic-Ionian Region. In: *Proceedings of International Scientific Conference-Cooperation Model of the Scientific and Educational Institutions and the Economy*. pp. 61–67.
- ČOŠIĆ S. – KAPETANIĆ N. – VEKARIĆ N. 2012: „Prijevara ili zabluda? Problem granice na području poluotoka Kleka", vlastita naklada N. Vekarića, tiskanje knjige podržali: Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovačko-neretvanska županija, Grad Dubrovnik, Općina Dubrovačko primorje i Općina Ston, Dubrovnik, 2012., 158 str. <https://hrcak.srce.hr/94504>
- COWEN, D. 2014: The deadly life of logistics: Mapping violence in global trade. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- CRESSWELL, T. 2006: On the Move: Mobility in the Modern Western World. Taylor & Francis.
- CSAPÓ, D., – REMÉNYI, P. 2019: Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. *Mediterrán és Balkán Fórum*. 12. 1. pp. 2–19.
- Deutsche Welle 2017: Sarajevo više ne može zaustaviti izgradnju Pelješkog mosta <https://www.dw.com/bs/sarajevo-vi%C5%A1e-ne-mo%C5%BEE-zaustaviti-izgradnju-pelje%C5%A1kog-mosta/a-39660759>
- Deutsche Welle 2022: Brzi veto, Gradiška – Pelješac <https://www.dw.com/bs/brzi-veto-gradi%C5%A1ka-pelje%C5%A1ac/a-62656996>
- Egyesült Nemzetek Szervezete 1982: United Nations Convention on the Law of the Sea https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
- Egyesült Nemzetek Szervezete 1995: The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/0/126173.pdf>
- Egyesült Nemzetek Szervezete 1999: Treaty on the State Border between the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina <https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/HRV-BIH1999SB.PDF>
- Egyesült Nemzetek Szervezete. https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtidsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtidsg3&clang=en#4
- EMERSON, M. 2013: Down the road to Dubrovnik – Doing without an Ottoman Empire bypass bridge. CEPS Commentary, 29 July 2013.
- ERDŐSI, F. 2005: A Balkán közlekedésének főbb földrajzi jellemzői. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs.
- European Commission 2022: Bridging gaps with EU-funds: The Inauguration of the Pelješac Bridge in Croatia https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/panorama/2022/07/27-07-2022-bridging-gaps-with-eu-funds-the-inauguration-of-the-peljesac-bridge-in-croatia
- Foreign Policy News 2017: Bridge over troubled waters – Growing maritime dispute between Croatia and Bosnia, neglected by the EU <https://foreignpolicynews.org/2017/09/02/bridge-troubled-waters-growing-maritime-dispute-croatia-bosnia-neglected-eu/>
- FORETIĆ, V. 1980: Povijest Dubrovnika do 1808 (prvi i drugi dio), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb. Tisak Delo, Ljubljana.

- GEKIĆ, H.–GEKIĆ, A. B.–MIRIĆ, R.–REMÉNYI, P. 2020: Hidden geographies of population implosion in Bosnia and Herzegovina. *European Journal of Geography*. 11. 2. pp. 47–64.
- GEKIĆ, H.–GEKIĆ, A. B.–NUSRET, D.–MIRIĆ, R.–REMÉNYI, P. 2022: The Geography of Bosnia and Herzegovina Between East and West. Cham: Springer.
- GELPI, C.–FEAVER, P. D. 2002: Speak softly and carry a big stick? Veterans in the political elite and the American use of force. *American Political Science Review*. 96. 4. pp. 779–793.
- Government of Montenegro 2015: <https://www.gov.me/en/article/151859--montenegro-signs-border-agreements-with-bosnia-and-herzegovina-and-kosovo>
- HADŽIĆ, F. 2020: Economic crime, abuse of ethnopolitical power, and systemic corruption in Bosnia and Herzegovina; analysis of causes and risks of phenomena. *International journal of arts and social science*. 3. 3. pp. 1–10.
- HOŞ, BEKİR Y. 2012: Coastal Border Changes and The Issue of Access to the Sea In Political Geography of Bosnia And Herzegovina From Past to Present https://jasstudies.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1297229555_ho%C5%9Fbekiry%C3%BCKsel_T.docx.pdf&key=26397
- HRABAK, B. 1978: Herceg-Novi u doba bosanskohercegovačke vlasti (1382–1482), Boka 10, Herceg-Novi, 7–31. *International Affairs Forum: Bridge over Troubled Waters* https://www.ia-forum.org/Content/ViewInternal_Document.cfm?contenttype_id=0&ContentID=8758 kartama, Sejtarija, Sarajevo.
- KEELING, D. J. 2007: Transportation geography: new directions on well-worn trails. *Progress in Human Geography*. 31. 2. pp. 217–225.
- KLEMENČIĆ, M. 2000: The Border Agreement between Croatia and Bosnia-Herzegovina: The first but not the last. *Boundary and Security Bulletin*. 7. 4. 96–101.
- Klix.ba 2022: Poznato je i službeno ime Pelješkog mosta dužine 2.404 metra <https://www.klix.ba/vijesti/regija/poznato-je-i-službeno-ime-pelješkog-mosta-dužine-2-404-metra/220617172>
- Klix.ba 2022: U Neumu zabrinuti nakon otvaranja Pelješkog mosta: Od danas ništa više neće biti isto <https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-neumu-zabrinuti-nakon-otvaranja-pelješkog-mosta-od-danas-nista-vise-neece-biti-isto/220726128>
- KNOWLES, R. D. 2006: Transport shaping space: differential collapse in time–space. *Journal of transport geography*. 14. 6. pp. 407–425.
- KOMAR, G. 1997: Planinska sela Dračevica pod vlašću Venecije 1687–1797, Kosmos, Beograd
- LIN, W. 2019: Transport geography and geopolitics: Visions, rules and militarism in China's Belt and Road Initiative and beyond. *Journal of Transport Geography*. 81. 102436.
- LIU, K.–FU, Q. 2024: How does geopolitical risk affect international freight? *Journal of Air Transport Management*. 118. 102614.
- LUTFULLAYEVNA, F. M. 2022: Geopolitics of Transport Corridors. *International Journal on Orange Technologies*. 4. 5. pp. 1–10.
- MAGGI, E.–MAGGI, G. 1998: The Adriatic Corridor: a strategic part of the european transport network. *Promet-Traffic&Transportation*. 10. 5–6. pp. 257–264.
- MILOSAVLJEVIĆ, B. 2019: Drafting the Constitution of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1920). *Balkanica*. 50. pp. 225–244.
- MITCHELL, T. 2002: Rule of experts: Egypt, techno-politics, modernity. University of California Press, Berkeley, CA.
- MOCHTAK, M.–MUHAREMOVIĆ, E. 2024: The abyss of ethnic division: Two decades of discussing war in the parliament of Bosnia and Herzegovina. *Ethnopolitics*. 23. 2. pp. 127–151.
- N1info.ba 2022: Bosnian coastal town Neum sees largest ever cruise ship to sail into its bay <https://n1info.ba/english/news/bosnian-coastal-town-neum-sees-largest-ever-cruise-ship-to-sail-into-its-bay/>
- NG, A. K.–DUCRUET, C.–JACOBS, W.–MONIOS, J.–NOTTEBOOM, T.–RODRIGUE, J. P.–SLACK, B.–TAM, K.C.–WILMSMEIER, G. 2014: Port geography at the crossroads with human geography: between flows and spaces. *Journal of Transport Geography*. 41. pp. 84–96.
- NURKOVIĆ, R.–REWUCKI J. 2018: Economic relations of Bosnia and Herzegovina and Islamic countries. *Folia Geographica*. 60. 2. 49 p.
- PAP N. 2020: Kapcsolati terek és helyek: Magyarország és a Balkán. PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. 232 p.
- PETRAK, M. 2006: Should Croatia Declare an Exclusive Economic Zone? *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*. 40. 83. pp. 123–136.
- POLETAN JUGOVIĆ, T. 2006: The integration of the Republic of Croatia into the Paneuropean transport corridor network. *Pomorstvo*. 20. 1. pp. 49–65.
- PUSIĆ, E. 1997: Hrvatska središnja državna uprava i usporedni upravni sustavi. Školska knjiga.
- PUZ, G.–RADIĆ, J. 2015: The Adriatic-Ionian Transport Corridor. In *IRF Europe & Central Asia Regional Congress 2015*.

- REMÉNYI P. 2011: An Emerging Border of an Emerging State? The Case of the IEBL and the Republika Srpska of Bosnia-Herzegovina. *EuroTimes*. 11.
- REMÉNYI P. 2012: The statehood of Bosnia-Herzegovina according to the Hartshorne model. *Historia Actual Online*. 27.
- REMÉNYI P. 2019: A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 13. 3.
- REMÉNYI P. 2020: Border disputes and water conflicts in the Western Balkans. In: KACZIBA P.–GLIED V. (szerk.): *Water Stress: Emerging Challenges of Global Water Scarcity*. PTE BTK, Pécs. pp 107–121.
- REMÉNYI P.–CSAPÓ D. G. 2021: A szállítási infrastruktúra fejlesztése és a geopolitika összefüggései a Nyugat-Balkánon. *Földrajzi Közlemények*. 145. 1. pp. 17–31.
- REMÉNYI P.–VÉGH A.–PAP N. 2016: The influence of ethnic policies on regional development and transport issues in Bosnia and Herzegovina. *BELGEO – Revue Belge de Géographie*. 1. pp. 1–20.
- ŠABANOVIĆ, H. 1982: *Bosanski pašaluk*. Svjetlost, Sarajevo.
- ŠABIĆ, S.–BORIĆ, S. 2016: Crossing Over: A Perspective on Croatian Open Border Issues. <https://irmo.hr/publications/22968/>
- Sarajevo Times 2025: Tourists From Around the World Expected as Promising Season Begins in Neum <https://sarajevotimes.com/tourists-from-around-the-world-expected-as-promising-season-begins-in-neum/>
- ŠEHIĆ, Z.–TEPIĆ, I. 2002: *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine: Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim*
- SHAW, J.–SIDAWAY, J. D. 2011: Making links: On (re) engaging with transport and transport geography. *Progress in Human Geography*. 35. 4. pp. 502–520.
- SMITH, A. K.,–BARKHOF, S. (Eds.). 2018: *War, Experience and Memory in Global Cultures Since 1914*. Abingdon/New York: Routledge.
- SPAHIĆ, M.–BUŠATLIJA–JEKAUC, A.–TEMIMOVIĆ, E.–JAHIC, H.–MEZETOVIĆ, A. 2014: Sutorina – usurped geographical territory of Bosnia and Herzegovina. *Acta Geographica Bosniae et Herzegovinae*. 2. pp. 5–19.
- SPAHIĆ, M. 2017: Some problems of borders of Bosnia and Herzegovina. *Acta Geographica Bosniae et herzegovinae*. 8. pp. 5–23.
- SPAHIĆ, M.–BUŠATLIJA–JEKAUC, A.–TEMIMOVIĆ, E.–JAHIC, H.–MEZETOVIĆ, A. 2014: Sutorina – usurped geographical territory of Bosnia and Herzegovina. *Acta Geographica Bosniae et Herzegovinae*. 2. pp. 5–19.
- TUNO, N.–MULAHUSIĆ, A.–KOZLIČIĆ, M.–OREŠKOVIĆ, Z. 2011: Border Reconstruction of Bosnia and Herzegovina's Access to the Adriatic Sea at Sutorina by Consulting Old Maps. *Kartografija i geoinformacije (Cartography and Geoinformation)*. 10. 16. pp. 26–55.
- Večernji list 2023: Neum doživio turistički procvat, očekuje se rekordna sezona: „Svi kapaciteti su popunjeni” <https://www.vecernji.hr/vijesti/neum-doživio-turisticki-procvat-očekuje-se-rekordna-sezona-svi-kapaciteti-su-popunjeni-1694683>
- Vlada Republika Srpska 2013: *Prostornog Plana Republike Srpske do 2025. Godine* <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Nacrt%20draft%2025%2011%202013.pdf>
- WOLFF, S.–LIECHTENSTEIN, S. 2021: Engagement with China: Why and How? In *OSCE Insights* 2021. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. pp. 27–38.
- ŽEPIĆ, F. 2018: S2: Towards Improved Mobility and Connectivity Adriatic-Ionian Corridor: a corridor linking two macro-regions https://transport.danube-region.eu/wp-content/uploads/sites/2/2019/09/S2-6_Alcorridor_DRTD2018_FZepic.pdf

ECSETRE FEL! – MAGYAR FESTŐMŰVÉSZEK A TURIZMUSORIENTÁLT HELYMÁRKÁZÁSBAN

FARKAS MÁRTON – MICHALKÓ GÁBOR

HUNGARIAN PAINTERS IN TOURISM-ORIENTED PLACE BRANDING

Abstract

This study examines the potential role of Hungarian painters in place branding, within the theoretical framework of talent and tourism geography. While the relationship between an artist's oeuvre and site-specific cultural heritage has often been examined through architecture, the tourism potential of painting remains largely underexplored. This research investigates whether the life trajectories of highly recognized Hungarian painters—particularly their birthplaces, residences, and the landscapes depicted in their work—can contribute to enhancing the brand value of these locations and stimulating tourism demand. The analysis is based on two main datasets: one comprising deceased Kossuth Prize-winning painters, and the other, current members of the Hungarian Academy of Arts (MMA). The findings highlight Budapest's dominant role as a cultural hub, acting as both a magnet and a retaining force for artistic talent. Using case studies of three iconic painters—József Egry, József Koszta, and István Szőnyi—the paper demonstrates how artistic legacies can contribute to the place identity and cultural significance of Badacsony, Szentés, and Zebegény. Although the study found no evidence of large-scale tourist flows driven by these artists, their life and work have clearly enriched the cultural status of these locations. The results suggest that, while Hungarian painting may not serve as a traditional tourism driver, it plays a meaningful role in shaping national and regional identity. The professional branding of painters' legacies and the deliberate association of their works with specific locations offer new opportunities for cultural tourism development and destination marketing.

Keywords: tourism, talent geography, necro-branding, place branding, fine art

Bevezetés

Számos, tehetséggel megáldott festőművész része a nemzeti ikonográfiának, képeik a nemzeti identitás alkotóelemei, így élettörténetük és munkásságuk egyúttal az adott ország turisztikai kínálatának szerves komponensévé, a turisták számára kihagyhatatlan attrakcióvá vált. A teljesség igénye nélkül említjük *Leonardo da Vinci* (1452–1519), *Rembrandt van Rijn* (1606–1669), *Caspar David Friedrich* (1774–1840) *Claude Monet* (1840–1926), *Edvard Munch* (1863–1944) vagy éppen *Pablo Picasso* (1881–1973) nevét, akiknek remekművei egyrészt egy-egy stílusirányzat meghatározó alkotásai, másrészt szülőföldjük társadalmi kohézióját segítő összetevők, harmadrészt a globális turizmusipar mozgatórugói. Természetesen nem szabad megfeledkezni arról, hogy miként a festők élete, úgy képeik sorsa is gyakran kalandos volt, ezért előfordul, hogy az adott nemzet tudati panteonjában szereplő művész alkotásának megtekintéséért egy másik, olykor távoli ország múzeuma előtt kígyózik a hazai és a külföldi látogatók sora (vagy a kép egy ismeretlen műkedvelő magángyűjteményének éke). Amíg a mesterek élete – sorsuk felidézésével – önmagában is erősítheti a turisztikai desztináció vonzerejét, ez a hatás azon alkotásaik révén még inkább érvényesülhet, amelyek az adott településhez vagy annak környékéhez kötődő, viszonylag jól azonosítható természeti vagy kultúrtájakat ábrázolnak.

A tehetségek születési és lakóhelyének, valamint életük, alkotótevékenységük fontosabb mozzanataihoz kötődő települések térbeli elhelyezkedésével kapcsolatos mintázatok

feltárása a talentumföldrajz egyik központi témája (GYŐRI F. 2011a). MÁTYÁS SZ. (2021:5) a „rendkívüli képességű emberek földrajzi elterjedését és az ezzel összefüggő geográfiai törvényszerűségeket” tekinti a tehetségföldrajz vizsgálati tárgyának, monográfiájában alapvetően a tudomány nagyjaira fókuszál. Annak ellenére, hogy a tudósok kapcsán viszonylag megbízható információk állnak rendelkezésre tehetségük kibontakozásának gyümölcseiről, élt pályájuk mérőföldköveiről, elért eredményeikről, azok társadalmi, gazdasági hasznosulásáról, jókora nehézséget jelent a geográfiai elemzés tárgyául szolgáló adatbázis összeállítása. Magyarország Nemzeti Atlasza a tudósok mellett a művészeket és a sportolókat is igyekszik a tehetségföldrajz konstruálta hírességek csarnokába beilleszteni, azonban esetükben még élésebben rajzolódnak ki a beválogatás objektivitásának kihívásai (GYŐRI F. et al. 2024). Az ILYÉS GY. (1939) által egy nehéz történelmi korban felvetett „Ki a magyar?” problémakör a tehetségek azonosításánál is előkerül, BAZSA GY. (2025) például a „magyar” Nobel-díjasok kapcsán értekezik a származás és az emlékezet diszkrepanciáiról. A térbeliség mellett fontos kiemelni a talentumföldrajz művelésének másik Achilles-sarkát, az időbeliséget is, ugyanis nem mindegy, hogy az adott kor kontextusába helyezett teljesítmények vagy az elhalálozás révén lezárt teljes életművek alapján történik meg a besorolás. Kétségtelen, hogy a történelem nagyjainak jelentős része is rendelkezett kellő tehetséggel hivatása gyakorlásához, sőt egyesek a tudósok (*Teleki Pál* geográfus, az MTA tagja, 1920–1921 és 1939–1941 között magyar miniszterelnök), a művészek (*Winston Churchill* angol miniszterelnök ismert volt festőművészként is) vagy a sportolók (*V. Olaf* norvég király 1928-ban vitorlázóként aranyérmet nyert Amszterdamban a IX. nyári olimpián) között is helyt álltak, (el)ismertségüket, a társadalmi emlékezetben elfoglalt helyüket azonban hadvezérként, uralkodóként, államférfiként szerezték, így az ő életüket a történelem emelte turisztikai attrakcióvá.

A sikereket, társadalmi megbecsültséget hozó eredményeket elért, bámulatos alkotásokat létrehozó tehetségek leginkább földi pályafutásuk befejeztével váltak a tudomány, a kultúra vagy éppen a sport kanonizált, életművüket nemzeti vagy nemzetközi értékként megjelenítendő személyiségévé, életeseményeik szintere pedig turisztikailag hasznosuló zárandokhellyé. Az idővel ikonokká avanzsáló tehetségek – professzionális transzformációkon keresztül – a turizmusipart éltető attrakciókká váltak, így lett többek közt Stockholm *Alfred Nobel*, Figueres *Salvador Dali*, Louisville *Muhammad Ali* révén messze földön híres turisztikai desztinációvá. Sok esetben a tehetségek születési és/vagy lakóhelye, alkotóttere, teljesítményükhöz kötődő egyéb helyszín (pl. sportlétesítmény) a korszerű látogatómenedzsment eszköztárának felhasználásával múzeumként, kiállítóhelyként, emlékházként szolgálja a turizmust, de előfordul, hogy végső nyughelyük kerül a turisták érdeklődésének középpontjába (PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2011). Az egykori tehetségek ikonizációjához a velük kapcsolatos turisztikai kínálat tudatos fejlesztése, professzionális marketingje és a kereslet igényeinek komplex kielégítése is hozzájárulhat. Hollywood népszerű attrakciója, a „Walk of fame” [Hírességek sétánya], illetve más USA-beli „Hall of fame”-ek [Hírességek csarnokai] sajátosan, üzleti megfontolásokat is előtérbe állítva, a múlt és a jelen tehetségeire emlékeztetik a látogatókat (LEPORI, G. M. 2021).

A tehetség- és a turizmusföldrajz szimbiózisa lehetőséget kínál egy eddig kevesebb figyelmet kapott probléma, a talentumukra alapozott teljesítményük társadalmi elismertsége révén híressé vált egyének emlékezte településmarketing célú hasznosításának vizsgálatára. Az úgynevezett „necro-branding” egy nemzetközi kitekintésben is újszerű elméleti megközelítés, ami „a néhai hírességek márkázása a híresség tehetségén, kulturális pozicionálásán, szertartások és rituális elemein, valamint a szereteten, a misztikus aurán, továbbá az örök jelenlétben alapuló érzelmek kiváltásán alapul” (BAUMANN, C. et al. 2024:2). A települések márkázása gazdag szakirodalmi háttérrel rendelkezik (KAJARATZIS,

M. – ASHWORTH, G. 2008; KOZMA, G. 2009; BUSKÓ T. L. – TÓZSA I. 2018; PAPP-VÁRY Á. F. 2021), azonban a néhai tehetségek alkotásainak a turisztikai kereslet élénkítésére gyakorolt hatását középpontba állító teoretizálás viszonylag újkeletű.

ASHWORTH, G. (2009:11) „Gaudi-sémának” nevezi Barcelona méltán világhírű építésének örökségére épülő városmarketinget. A világörökség részét képező *Sagrada familia*, vagy a mester otthonául is szolgáló *Güell park* fizikai valójukban, esztétikájukban és a hozzájuk fűződő történetek miatt váltak a „necro-branding” iskolapéldáivá. Amíg az építészet bővelkedik a tervező–alkotás–hely hármasságában globális ismertséget és UNESCO-védettséget is szerzett örökségturisztikai attrakciókban (például *Gustave Eiffel–Eiffel-torony–Párizs*; *Walter Gropius–Bauhaus Dessau Building–Dessau*; *Luis Barragán–Barragán Ház és Múterem–Mexikóváros*), addig a festőművészet esetében a szimbiózis megragadása már nem ennyire egyértelmű. Egy turisztikailag vonzó épület, illetve építmény a maga fizikai valójában az adott desztinációhoz kötött (eredendően ott áll, kivéve, ha egy másik helyen is reprodukálták, lásd Las Vegas), azonban a festmény – annak áthelyezhetősége okán – gyengébb kötődéseket generál. Az alkotó–mű–hely hármasságának festőművészeti iskolapéldája *Canaletto* Velencét ábrázoló „vedutái”, az észak-itáliai mester műhelyéből közel 600 kép kerülhetett a Grand Touron résztvevő angol nemesifjúk úticsomagjába (CONSTABLE, W. G. 1976). A Flatford Mill *John Constable*, a Mont Sainte-Victoire *Paul Cézanne*, Arles és a szomszédos Saint-Rémy de Provence *Vincent van Gogh* alkotásai révén kerültek fel a belföldi és a nemzetközi turizmus térképére. A festők születési és/vagy lakóhelye, illetve alkotókörnyezete meghatározó inspirációt jelenthetett remekműveik létrejöttében (DÜLL A. 2025).

A jelen tanulmány célja a festőművészek alkotásaiban rejlő településmarketing potenciál elméleti és gyakorlati vonatkozásainak tárgyalása. Az alkotó, a mű és a hely turizmusorientált kapcsolatát elismert magyar festőművészeket keresztül kívánjuk bemutatni, a néhai hírességek esetében a Kossuth-díj, a ma is aktívakat illetően a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) tagság jelenti az elemzésbe vonás feltételét. Két idősík alkalmazására kerül sor, az egyik a múlt, ahol már lezárt életművek kapcsán mutatjuk be a turisztikai desztinációk nevezetes festőművészeinek alkotásai révén meg(nem)valósuló marketingkommunikációt, a másik a jelen, ahol az elismert tehetségek születési és lakóhelyére fókuszálva hangsúlyozzuk az alkotó–mű–hely nexusban meglévő, jövőbeli potenciált. A tanulmány ötvözi a tehetségföldrajz tradicionális és a turizmusföldrajz innovatív eszköztárának módszereit, előbbi az életút állomásaira, utóbbi az állomások inspiratív szerepére fókuszál, de mindkettő eredője a látogatók kellő mértékben ki nem használt vonzásában, a jó helyre találás (MICHALKÓ 2023) folyamatában testesül meg.

Elméleti háttér

A kreatív osztály mobilitása

A 20. század második felétől zajló gazdasági változások összességében véve a pénztöke jelentőségének csökkenése és az innováció felértékelődése irányába hatottak, a kreatív gazdaság éltre hívásával a szellemi tőke, így a szellemi elit szerepe felértékelődött (FLORIDA, R. 2019). A kreativitás lényege a divergens gondolkodásban, a folyamatok, jelenségek közti összefüggések meglátásában és az új utak keresésére való képességben ragadható meg, arról azonban már megoszlanak a vélemények, hogy öröklött-veleszületett, vagy megszerzhető és fejleszthető képességről van-e szó. A kreativitás tehát nem feleltethető meg teljesen a tehetség fogalmával, ami veleszületett és statikusan meglévő,

különleges adottságot takar. A kreativitás annyiban áll szimbiózisban az innovációval, hogy magában foglalja a folyamatos fejlesztésekre való nyitottságot (DERECSEI A. – HURTA H. 2008; KOPASZ, G.G.B. 2022, 2024).

A kreatív gazdaság kialakulása egy régi-új társadalmi réteg, a kreatív osztály megerősödésével párosult. A szakirodalom a tudomány, a művészetek, a szórakoztatóipar, a (műszaki) tervezés és az oktatás területén dolgozókat sorolja a kreatív osztályba, miközben az őket foglalkoztató kreatív gazdaságot két nagy részre tagolja (EGEDY T. et al. 2014; FLORIDA, R. 2019). Az egyik az ún. kreatív iparágakat (pl.: kulturális gazdaság, tartalomgyártás) jelenti (így értelemszerűen ide sorolható a tanulmány szűkebben vett témáját adó festészet, azaz minden, hozzá köthető gazdasági tevékenység is), a másik pedig az ún. tudásintenzív ágazatokat (pl.: jogi és üzleti tanácsadó & egyéb szolgáltatások, pénzügyek, K+F, IKT, felsőoktatás). A kreatív osztály mint napjaink kiemelkedő gazdasági erőforrása a stratégiai nyersanyagokhoz hasonlóan markánsan helyhez kötött, tehát a térbeliség a kreatív gazdaságnak is kulcsfontosságú tényezője. A kreativitás kibontakoztatásához sokféle körülmény szerencsés együttállására van szükség, aminek köszönhetően maguk a „kreatívak” viszonylag alacsony számú gazdasági erőcentrumban tömörülnek. A tömörülés helyeit alapvetően a városok jelentik, amelyek nyitott, befogadó társadalmi légkörűeknek és kulturális sokszínűségüknek köszönhetően nagyban elősegítik a kreativitás és a tehetség kibontakoztatását (FLORIDA, R. et al. 2015). A kreatív gazdaság meghonosításának és a kreatívak bevonzásának természetesen vannak objektív infrastrukturális és intézményi követelményei is (pl.: oktatási kínálat, induló vállalkozások inkubációs támogatása), de legalább ennyire fontos lehet a hely szellemének szerepe, vagyis annak az egyedi, szervesen fejlődött és formálódott atmoszférának a hatása, mely a kreatív iparban dolgozókat, köztük a festőművészeket képes megragadni és az adott településen való maradásra vagy az odaköltözésre sarkallni (JANKÓ F. 2002; PISKÓTI I. 2023). Bár a hely szellemének is vannak objektív, tárgyi és immateriális összetevői (természeti és épített környezet, kulturális örökség stb.), kialakulásához jelentősen hozzájárulnak az egyén szubjektív benyomásai is (BERKI M. 2015). A helyérzet nagyban meghatározza a környezetet megtapasztaló, abban élő emberek identitását, így kialakítva a helyhez való kötődést, mely helyben maradásra, letelepedésre, ismétlődő látogatásokra ösztönzi az egyént. Az erős, pozitív tartalmú helykötődés a települési identitást is nagyban megerősíti, hosszabb távon kialakítva azt a lokálpatrióta (elit)réteget, mely mélyen elkötelezetté válik otthonának jövője, fejlődése iránt (PISKÓTI I. 2021; GALLAMASO, J.D. 2023).

A helyi identitás megerősítése, az új lakók bevonzásának igénye és a kreatív osztály megnyeréséért is zajló városverseny élesedése hívta életre a településmarketing műfaját, amelynek legfontosabb célja a saját lakosság elkötelezettségének erősítése (KOZMA, G. 2009). A hatékony településmarketing általános alapvetése, hogy a magát sikerrel eladni kívánó településnek komparatív előnyei fejlesztésére és egyéni vonzerőire kell építenie, mindig szem előtt tartva, hogy egy jól működő városmárka sokkalta több az öt népszerűsítő reklámtevékenységnél (TÓZSA I. 2014; PAPP-VÁRY, Á.F. 2017; PISKÓTI I. 2021). Ebben a tekintetben igen jelentős erőforrás lehet például az adott településhez kötődő művész életművének hozzáadott értéke, azaz a „megnyert kreatívak” nem csak indirekt módon, a hely szellemét gazdagítva tehetnek lakóhelyük vonzerejének növeléséért, de a (turisztikai) településmarketing tervezett-szervezett tevékenységét is nagyban támogatják.

Egy település elitjének szerepe nem korlátozható csupán az országos elittel való kapcsolatteremtésre és az anyagi fejlesztési források ily módon történő becsatornázására. A helyi elitnek – kiváltképp a kisebb települések esetében – kulcsfontosságú közösségépítő szerepe van, így megtartása, megerősítése kiemelkedő fontosságú kérdés (BIRÓ A.Z. et

al. 2019). A „kreatívok” megtartása terén Magyarországon is markánsan kirajzolódnak a településhierarchia méretkülönbségei. A kreatív gazdaság területiségét tekintve egy, a 2010-es évek közepén készült kutatás a főváros még jelentősebb fölényét mutatta ki, ugyanakkor a népesebb Budapest-környéki települések, illetve általánosságban véve az agglomeráció északnyugati szektorának viszonylag jó teljesítményére is rámutatott. A legrosszabbul teljesítő, legcsekélyebb jelentőségű kreatív gazdasággal egyes alföldi mezővárosok és szocialista iparvárosok rendelkeztek, igaz, napjainkban a második otthonok megjelenése, a magasabb státuszúak nagyvárosokból kifelé irányuló migrációja újabb, korábban e téren igencsak hátrányos helyzetű térségeket is helyzetbe hozott (CSORDÁS L. 2022).

Tehetségföldrajz és helymarketing

A tehetség területi eloszlásával kapcsolatos vizsgálatok alapproblémája erősen kötődik a földrajzi determinizmus-posszibilizmus vitához. Ennek lényege, hogy bizonyos tájak – jellegükönél fogva – másokkal összehasonlítva több tehetséget emelnek fel és tartanak meg; egyes térségek vonzzák, mások pedig elvesztik tehetségeiket. A tehetség értelmezése a távoli múltba vezet vissza: *Voltaire* inkább a determinista álláspontot képviselte, azt vallotta, hogy a tehetség eleve adott, létrejött a társadalmi-fizikai környezet függvénye, *Arisztotelész*, *Rotterdami Erasmus* és *John Locke* szerint a tehetség forrása a tapasztalat, s megszerzésében mindenki tiszta lappal indul, véleményük szerint a környezet szerepe másodlagos (GYÓRI F. 2011b). A tehetségföldrajz determinista jellegű megközelítését erősíti az úgynevezett tehetséggócok aligha megkérdőjelezhető multiplikátor hatása, vagyis az a tény miszerint mindazon közösségek, melyek az átlagosnál nagyobb számú tehetséget termeltek ki, vélhetően további tagjaikat is képességeik magasabb szintű kibontakoztatására tudják ösztönözni (GYÓRI F. 2011a). A tehetségek településhez való kötődésének megnyerésében a kemény és puha életminőségi tényezőkön kívül a helymarketingnek is komoly szerepe lehet. A helymarketinget leginkább a turisták vagy éppen a gazdaság szereplőinek vonzását elősegítő tevékenységként értelmezik, holott elsődleges célközönsége a helyi, illetve a potenciálisan beköltöző lakosság. A helymarketing lényege az adott település erősségeinek, erőforrásainak feltárása (különös tekintettel a más településekhez viszonyított komparatív előnyökre), majd ezek kommunikálása a potenciális vevők, mindenekelőtt tehát a meglévő és reménybeli lakosok felé (TÓZSA I. 2014). A városmarketing a városidentitás építését is jelenti, s mint ilyen, ideális esetben elválaszthatatlan a hely szellemétől, annak pozitív elemeire határozottan épít. Ezen alkotóelemek azonban törekenyek, mivel a hely szelleme szervesen fejlődik, egy-egy drasztikusabb városfejlesztési beavatkozás, társadalmi-gazdasági krízishelyzet alapjain formálhatja át egy település karakterét és az abból eredő atmoszféráját (JANKÓ F. 2002; PISKÓTI I. 2021).

A helymarketing tehát a városverseny egyik eszköze, melynek célja, hogy a település iránt érdeklődők vagy azt bármilyen okból felkeresők mentális térképén a helyimázs mindkét komponense, a közvetetten szerzett információk és a személyes élmények egyaránt pozitív tartalommal kerüljenek megtöltésre, így az adott helységet a többihez képest sikeresebben pozicionálják (PAPP-VÁRY, Á.F. 2017). Ennek érdekében elengedhetetlen a település üzemeltetésében, fejlesztésében és eladásában közreműködő szereplők tevékenységének összehangolása, a köztük kialakuló rivalizálás lehetőség szerinti mérséklése és egy összetett, sokszintű városmárka felépítése, amelynek természetesen fontos részét képezi a vonzó vizuális környezet és a jelenkori marketingtrendek diktálta követelményeknek megfelelő logó, arculat, jelképrendszer kialakítása is (PISKÓTI I. 2014).

Módszertan

A vizsgálatunk alapkérdésének megválaszolásához, nevezetesen a tehetséges festőművészek alkotásainak helymarketingben játszott szerepének, valamint a társadalmi elismertséget élvező magyar festőművészek születési és lakóhelyük koordinátarendszerében észlelhető mobilitás sajátosságainak feltáráshoz szükséges helyzetfelmérés elengedhetlenné tette e nehezen felmérhető alapsokaságot egybefogó adatbázis összeállítását és vizsgálatát. Mindenekelőtt evidens módon merül fel a kérdés, kiket tekintünk tehetséges, illetve elismert festőművészeknek? A művészet területén általánosságban egyrészt az alkotás rangos helyen történő kiállítása, másrészt a tevékenység, az életmű díjazása (pl. kitüntetések, címek, oktatói kinevezések), harmadrészt a megbízásokért, festményekért megszerezhető jövedelem mértéke a mérvadó. Ha a mélyebb elemzéshez biztos alapot adó sokaságot szeretnénk megragadni, akkor valamilyen „hivatalos” adatbázist érdemes segítségül hívni. Jelen vizsgálatunkban részint a Kossuth-díjas festőművészeket, részint a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) 336 tagját vettük górcső alá. Így viszonylag nagy számú művészi életpályát vizsgálhattunk, s valamiféle biztosítékunk lehetett arra nézvést is, hogy az említett művészek valóban a hazai kulturális élet befolyásos tagjai. A térbeli kötődések vizsgálatát nagyban egyszerűsítette, hogy a szervezet honlapján elérhető életrajzok számos MMA tag esetében nem csak a születési helyet, de a jelenlegi lakóhelyet is feltüntetik.

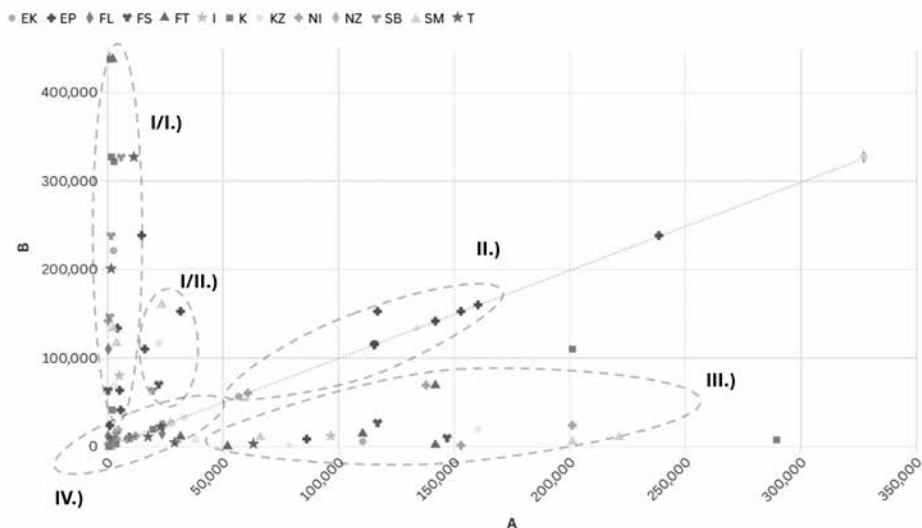
Az adatfelvétel során az MMA 2025 áprilisi tagnévlistájához tartozó életrajzokat vontuk elemzés alá, minden művész esetében rögzítettük a születés helyét, a jelenlegi lakóhelyet és a művészeti területet, amelyhez az illető (elsődlegesen) kötődik. Azon művészek esetében, akiknél a lakóhely nem volt elérhető az MMA életrajzban, az interneten fellelhető információk vagy a közösségi média profilok alapján tettünk kísérletet annak meghatározására. Esetükben csak akkor került sor a lakóhely rögzítésére, ha arra egyértelmű és aktuális, a 2020-as évtizedben keletkezett utalást találtunk (a születési helyet 100%-ban, a lakóhelyet a tagok 88%-a esetében sikerült azonosítani). Az így kinyert adatokat térképen ábrázoltuk, az egyes művészeti ágakhoz kötődő tagokat különféle piktogramokkal jelenítettük meg. A kapott pontok alapján súlypontoszámításokat végeztünk, majd elemeztük a településhierarchia és a művészek térbeli eloszlása közti összefüggéseket, végezetül általánosan és osztályozó jelleggel jellemeztük a művészeknek otthont adó településeket. Az elemzés a festőművészek esetében kiegészült a születési helyek térbeli mintázatának vizsgálatával is.

Eredmények

A Magyar Művészeti Akadémia tagjainak életpálya-mobilitása

Az MMA-tagok teljes életpályáit jellemző térbeli mintázatok mélyreható elemzésére – egyrészt az adatok korlátozottságára visszavezethető mintavételi nehézségek, másrészt a vizsgálat célkitűzése miatt – nem került sor. Az adatbázisba vont információk kizárólag a tagok születési és jelenlegi lakóhelyére (feltételezhetően alkotóhelyére) vonatkoznak, mivel a tehetségföldrajz és a turisztikai desztináció menedzsment egyaránt e két életrajzi ténnyel operál. A születési és a lakó(alkotó)hely fontos mérőföldkő, mivel kijelöli, hogy a tehetségek honnan indultak és milyen földrajzi környezetben lettek sikeres, társadalmilag elismert művészek. Az elemzésnek köszönhetően képet alkothatunk arról, hogy

milyen miliőben zajlott képességeik kibontakozása, továbbá, hogy befutásukat követően – amikor a lakóhelyválasztás terén vélhetően kevesebb korláttal szembesültek – milyen településeket tartottak ideális, ihlető otthonnak, alkotókörnyezetnek.

1. ábra A nem budapesti kötődésű MMA-tagok általános életpálya-mobilitási mintázatai.

Tengelyek: A – születési hely lélekszáma, B – lakóhely lélekszáma
jellegzetes csoportok: I/I.) – nagyot ugrók, I/II.) – kisvárosból nagyvárosba, II.) – megtartó központok népe, III.) – visszavonulók, IV.) – stabilak

Művészeti ágak: EK – egyéb képzőművész, EP – építész, FL – filmrendező, filmes szakember, FS – festőművész, FT – fotóművész, I – író, K – költő, KZ – komolyzenei művész,

NI – népi iparművész, NZ – népzeneész, SB – szobrász, SM – színművész, T – tudós

Forrás: saját szerkesztés az MMA adatbázis felhasználásával, 2025

Figure 1 General career mobility patterns of MMA members not based in Budapest

Axes: A – population of birthplace, B – population of current place of residence

Characteristic groups: I/I.) – great jumpers, I/II.) – from tiny town to great city, II.) – inhabitants of pleasant centers, III.) – leaving the busy cities, IV.) – stables

artistic branches: EK – other visual artist, EP – architect, FL – film director and filmmaking expert,

FS – painter, FT – photographer, I – writer, K – poet, KZ – classical musician,

NI – traditional craftsman, NZ – folk musician, SB – sculptor, SM – actor, T – scientist

Source: Compiled by the author using data from the MMA database, 2025

Az MMA-tagok születési és lakóhelye közti mobilitást kéttengelyű koordináta rendszerben ábrázoltuk, ahol az x tengely a születési hely, az y tengely a lakóhely (jelenkori) lélekszámát jelöli (1. ábra). A születési helyükön élő művészek esetében a két koordináta értéke értelemszerűen megegyezik, az őket jelölő pontok a diagram főátlóján sorakoznak. A budapesti és a nem budapesti kötődésű művészeket a torzulások elkerülése érdekében külön-külön elemeztük.

Nem budapesti kötődésű művészek

A magyar fővároshoz nem kötődő művészek életút-mobilitásában sajátos csoportosulások, „klaszterek” azonosíthatók, melyek egyúttal tipikus térbeli mobilitási mintázatokat alkotnak. Az elemzés során az alábbi, Magyarország Nemzeti Atlaszában harmadik, társadalommal foglalkozó kötetének településállományra vonatkozó fejezetéből (BELUSZKY, P.–Kovács, Z. 2021) kölcsönzött, néhány ponton átalakított kategóriarendszert alkalmaztuk a települések lakosságszám szerinti osztályozására: törpefalu: 100 főnél kisebb

népesség, aprófalu: 100–500 fő, kisfalu: 500–1000 fő, közpfalu: 1000–2000 fő, nagyfalu: 2000–5000 fő, óriásfalu: 5000–10 000 fő, kisváros: 10 000–20 000 fő, közp város: 20 000–50 000 fő, nagyváros: 50 000–100 000 fő, regionális központ: 100 000–500 000 fő

I. csoport: Felfelé migrálók

I/I.) – Nagyot ugrók

A csoport tagjai kis népességű, falusias vagy kisvárosias településeken születtek és napjainkra szülőhelyüknél sokkalta népesebb településekre migráltak. Lakóhelyük méretbeli szórása igencsak jelentős, a középvárosoktól a regionális központokig sokféle település megtalálható köztük. A csoport művészeti ágak szerinti összetétele igencsak heterogén, bár nagyobb számban találunk tagjai közt költőket, színművészeket, építészeket.

I/II.) – Kisvárosból nagyvárosba

A csoport tagjai esetében mindössze „egy méretkategóriányi” váltás figyelhető meg, ami arra utal, hogy az illető művészek kibontakozása szempontjából kis- és középvárosias szülőhelyük nem jelentett érdemi akadályozó tényezőt, azonban valamiféle vélelmezhető kulturális, szellemi többlet mégis lakóhelyükhöz hasonló karakterű, de kissé népesebb településekre vonzotta őket.

II. csoport: Megtartó központok népe

A csoportba mindenekelőtt azon nagyvárosban és regionális központokban született művészek értendők bele, akik jelenleg is születési helyükön élnek. (Tágabb értelemben ide sorolhatók mindazok, akik az említett méretű településeken születtek és bár napjainkra születési helyükről elköltöztek, lakóhelyük többé-kevésbé egy méretkategóriába esik születési helyükkel.) E települések általában már tágabb térségüket is szervezni képes nagyvárosok és regionális központok, amelyek figyelemre méltóan nagy számban tudták megtartani a csoport többségét adó művészeti ág, az építészeti képviselőit. A jelenség tehát vélhetően arra utal, hogy a nagyvárosok és regionális központok kínálta milió és a társadalmi-gazdasági környezet egy teljes építészeti életpályához elegendő szakmai muníciót, kihívást és nem utolsósorban megrendelést képes biztosítani, akár a legkiemelkedőbb építészeket is az adott helyen tartva.

III. csoport: Visszavonulók

A csoport tagjai nagyvárosias környezetben született művészek, akik azonban napjainkban már kisebb településekre, akár falvakba költöztek. A fő motiváció minden bizonnyal a fokozott tempójú városi életritmustól való elszakadás, a nyugodt, természethez közeli alkotói környezet megtalálása, amit a csoporthoz tartozó képzőművészek (festők, fotográfusok, grafikusok, népi iparművészek) jelentősebb száma is mutat.

IV. csoport: Stabilmek

A csoport elnevezése az ide sorolt művészek viszonylag erős helykötődésére utal. A jelenségben főként kistelepülések és középvárosok művészei érintettek, akik, ha el is hagyták születési helyüket, napjainkban is ahhoz hasonló méretű településen élnek, s vélhetően szülőhelyük atmoszférája, gyermekkoruk miliója is komoly szerepet játszott jelenkori lakóhelyük kiválasztásában. E csoport a legnépesebb, épp ebből fakadóan kevésbé homogén, így érdemes a benne elkülöníthető alcsoportokat is bemutatni.

IV/I.) – Megtartó kisközösségek tagjai

A csoporthoz sorolható művészek kivétel nélkül 5000 főnél kisebb településeken születtek, s bár szülőhelyükről elvándoroltak, napjainkban is hasonló méretű, de általánosságban véve kissé népesebb településeken élnek. A csoport tagjai közt sokféle művészeti ág művelői képviseltetik magukat; a többséget összességében véve az irodalmárok és képzőművészek alkotják, de előadóművészeket is találunk

köztük, ami egyértelműen mutatja, hogy a falvak elméletben a kreatív osztály bármely szeletének megnyerésében képesek sikereket elérni.

IV/II.) – Léptékváltók

Az I. csoporttal („Nagyot ugrók”) rokonítható klaszterbe azon művészek sorolhatók, akik falvakban születtek, s bár szülőhelyüket elhagyták, nem elsősorban nagyvárosias, sokkal inkább kis- és középvárosias lakókörnyezetet kerestek. Művészeti ágak közti megoszlásuk igencsak heterogén; a képzőművészek enyhe túlsúlya jellemző körükben.

IV/III.) – Életképes kisvárosok lakói

A csoporthoz a kisvárosban született és szülőhelyükön megmaradó művészek sorolhatóak. Jellemző sajátosság, hogy a kiemelkedő művészeit megtartani képes kisvárosok nem a méretkategória felsőbb, középvárosokhoz közelebb álló hányadából, hanem a falvak világához közelebb álló 10 ezer fő körüli népességű települések közül kerülnek ki.

IV/IV.) – Változó vonzerők között

A csoport tagjai középvárosban született és többnyire ott megmaradó, illetve a középvárosok felől a kisebb települések felé mozduló művészek. Tagjainak művészeti ágak közti megoszlásában az előadóművészek, művészettudósok enyhe többsége érzékelhető.

Budapesti kötődésű művészek

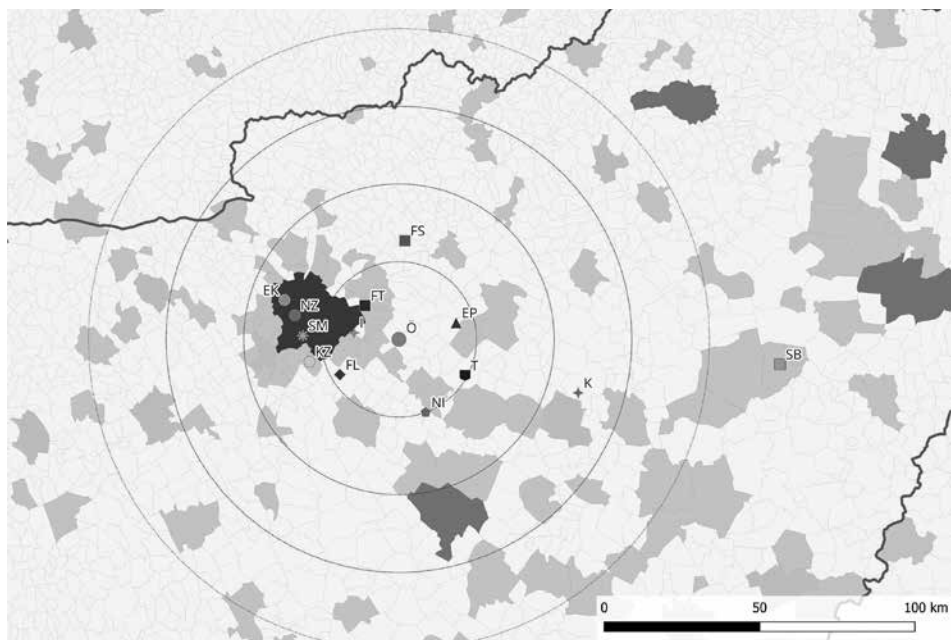
Az MMA-tagok között kiemelkedően magas (67,6%) a születési helyük és/vagy jelenkori lakóhelyük révén Budapesthez kötődők aránya. E kategórián belül a legnépesebb csoportot a Budapesten született és jelenleg is ott élő művészek alkotják, ami rávilágít a magyar főváros kiemelkedő tehetségtermelő és -megtartó képességére. A csoportban jóformán az összes művészeti ág képviselőit megtaláljuk, a legnagyobb arányban azonban a komolyzenei művészek képviseltetik magukat, ami a hazai klasszikus zenei élet erőteljes Budapest-központúságát sejteti. A Budapestre beköltözők születési helye szerinti megoszlás tekintetében a városok dominanciája a jellemző. A jelenség egyik magyarázata e települések kulturális életében rejlik, az érintett művészek karrierjét érintő, kibontakozási, tovább lépési korlátokra utalhat. A másik ok már a fővároshoz nem kötődő művészek esetében is kiütközött: a szülőhelyüket elhagyó művészek ritkán ugranak át több település-nagyságrendi kategóriát; általában inkább hasonló karakterű, de szülőhelyüknél valamivel népesebb településeket részesítenek előnyben, melyek az élénkebb kulturális élet mellett ifjúságuk miliőjéből is képesek visszaadni valamit. Itt kell arra is rámutatni, hogy a határon túli művészek esetében Budapest kínálja a legjobb lehetőséget a magyar és a nemzetközi kulturális élet vérkeringéséhez való kapcsolódásra; e tekintetben a hazai regionális központok nem számítanak igazán versenyképesnek.

A Budapestről kiköltözők esetében azonban – a klasszikus dezurbanizációs trendekkel egybevágó – fordított a helyzet: a Budapestet elhagyó művészek döntő többsége a vidékies környezetet keresi, főként a népesebb falvakat, kisebb városokat választja lakóhelyéül. A komolyzenei művészek esetében ugyanakkor a regionális központok felülreprezentáltak a Budapesten született, de onnan kiköltözők között. A jelenség hátterében vélhetően az állhat, hogy a komolyzenei művészeti ágban a fővárosi piac némiképp túltelített, s egy-egy népesebb vidéki centrum szimfonikus zenekarának, színházának zenei vezetői posztja vonzó karrierépítési lehetőséget, országosan is elismert pozíciót jelent.

A művészek lakó(alkotó)helyi súlypontjai

Az MMA-tagok lakóhelyének térbeliségében a Kárpát-medencét tekintve három térség-típus markáns, súlyponti szerepe azonosítható. Az első maga Budapest, melynek kiemelkedő jelentőségéről a fentiekben említést tettünk, és amely általános népesedési súlyát sok-

szorosan felülreprezentáló mértékben tömöríti a magyar művészeket. Budapest az egyetlen olyan település, amelyben kivétel nélkül minden művészeti ág képviselőinek lakóhelyével találkozhatunk. A másik kiemelkedő térségtípus a fővárosi agglomeráció, különösen annak északi, északnyugati fele, amely szintén igen nagyszámú és sokféle művészeti ághoz kötődő MMA-tag lakóhelyeül szolgál. Vonzerejét egyrészt a főváros közelsége, másrészt a természeti környezet, a szemet gyönyörködtető zöldterületek, harmadrészt az itt fekvő települések gazdag multikulturális (német, szerb, szlovák kisebbség) örökségére épülő organikus fejlődése adja (az első kiköltözők közössége multiplifikálta a helyi művésztsadalom megerősödését, amely hatott az érintett városok és falvak prosperálására (lásd Szentedre)). A harmadik kiemelkedő térségtípust a regionális központok jelentik. E települések – ide értve a határokon túliakat is – jelentős mértékben vonzották a művészeket, amely mögött a jobb életkörülmények, a pezsgő kulturális élet, a felsőoktatásba, különösen a művészeti képzésbe való bekapcsolódás lehetősége húzódik. Negyedik lakóhelyi gócként említhető a Balaton északi térsége, a Balaton-felvidék, amely azonban turisztikai vonzerejéhez, egyedülálló természeti környezetéhez, kulturális miliójéhez mérten meglehetősen alulteljesíti az MMA-tagok között (idényszerűen, üdülési, pihenési, inspirálódási céllal vélhetően művészek sokasága keresi fel a térséget).

2. ábra Vizsgált MMA-tagok lakóhelyeinek térbeli súlypontja művészeti áganként.

Művészeti ágak: EK – egyéb képzőművészek, EP – építészek,
 FL – filmrendezők és filmes szakemberek, FS – festőművészek, FT – fotóművészek, I – írók, K – költők,
 KZ – komolyzenei művészek, NI – népi iparművészek, NZ – népzeneészek,
 SB – szobrászok, SM – színművészek, T – tudósok, Ö – összes vizsgált művész
 A térképen látható koncentrikus körök az összesített súlyponttól mért 25, 50 75 és 100 km-es távolságot szemléltetik.

Forrás: saját szerkesztés az MMA adatbázis felhasználásával, 2025

Figure 2 Mean centers of the place of residence of the MMA members surveyed by artistic branches
 Artistic branches: EK – other visual artists, EP – architects, FL – film directors and filmmaking experts, FS – painters,
 FT – photographers, I – writers, K – poets, KZ – classical musicians,
 NI – traditional craftsmen, NZ – folk musicians, SB – sculptors, SM – actors, T – scientists, Ö – overall
 Concentric circles seen on the map indicate the 25, 50, 75, and 100 km distances, measured from the overall mean center.

Source: Compiled by the author using data from the MMA database, 2025

Az egyes művészeti ágak képviselőinek lakóhelye által kirajzolt térbeli mintázatok bemutatása érdekében területi súlypontszámítást végeztünk (2. ábra). Az összes művész lakóhelyének koordinátaiból számított középpont az ország földrajzi középpontjától (Pusztavacs) valamelyest északabbra, Gomba község közigazgatási területén található. A nagyszámú művészt tömörítő Budapest torzító hatása jelentős, egyes művészeti ágak képviselői (kitüntetetten a színészek) esetében a súlypont egyenesen a magyar főváros közigazgatási területére esik. Budapest meghatározó jelentőségét és az MMA-tagok lakóhelyének művészeti áganként meglehetősen hasonló térbeli eloszlását mutatja, hogy a súlypontok közül mindössze két olyan van, amely az összesített súlypont 50 km-es körzetén kívül esik, az írók és a szobrászok esetében a nagyszámú, Erdélyben élő művész „tolja” keletebbre a térbeli eloszlás centrumát. A népi iparművészek lakóhelyi gócpontjának relatíve Budapest-közi elhelyezkedése mutatja a súlypontszámítás azon gyengeségét, miszerint az egyenletes eloszlás is „központosíthat”: a keramikusok, a fafaragók, a különböző textíliákkal és bőrrel dolgozók csoportjába tartozók kifejezetten nagy számban, az ország területét jól lefedve élnek vidékies karakterű, sajátos alkotótevékenységüknek megfelelő miliőt kínáló településeken, mégis a Budapest közelség lesz lakóhelyi góccuk eredője.

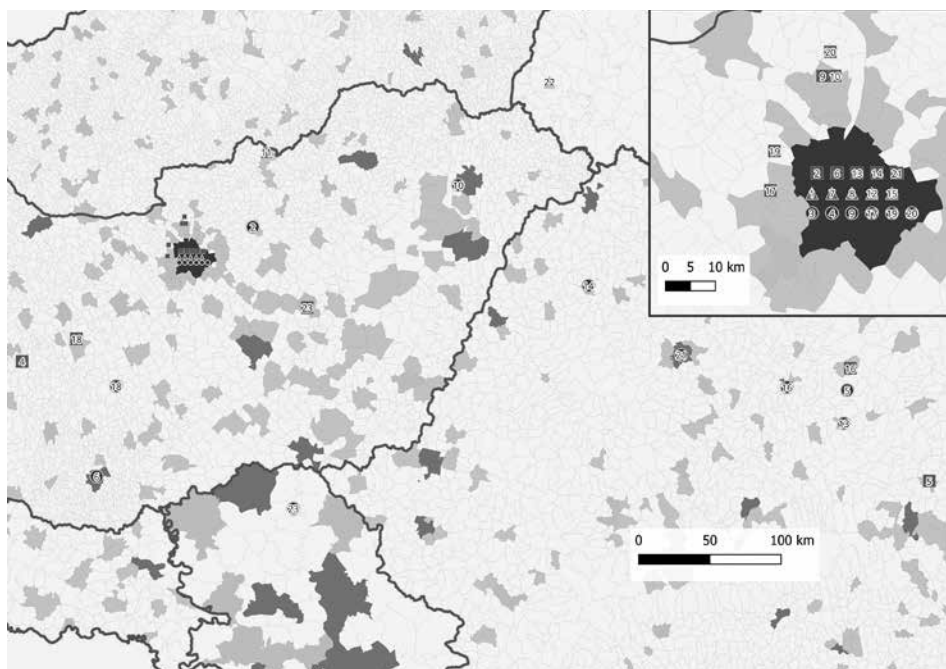
A festőművészek életpálya-mobilitása

Bár az MMA-tagok között a festőművészek mintája meglehetősen kicsi (23 fő), születési és lakóhelyük által kirajzolt életpálya-mobilitás lehetőséget kínál az általuk alkotott művészeti ág sajátosságainak feltárására. Esetükben minden tekintetben viszonylagos szórtságról beszélhetünk, mind a település földrajzi elhelyezkedése, mind a lakosság-szám alapján vizsgált kategóriákat tekintve (3. ábra). Erdély szerepe figyelemre méltó, az 1920-as trianoni békediktátummal elcsatolt térségből származó festőművészek száma vetekszik a magyar vidékkel, Erdély tehát a helyi kötődésű festők megtartására is képesnek bizonyult. A festőművészek kapcsán is Budapest és az agglomerációja számít leginkább vonzó lakóhelynek; a magyar főváros kitüntetett pozícióját mutatja, hogy azon települések közé tartozik, melyek képesek voltak szülőhelyükön megtartani a festőket. Miközben a Balaton-felvidéknek sikerült két festőművészt megnyernie, az ország többi térsége összességében véve jóformán teljesen elveszítette a helyi születésű alkotóit.

Magyar festők, akiknek a neve a tájjal egybe forrott

A tehetséggel összefüggő társadalmi elismerés kifejezésének egyik formája a díjazás. Magyarországon az 1948-ban alapított Kossuth-díj a kultúra művelésének és ápolásának elismeréséért járó legrangosabb állami kitüntetés. Eddig 80 festőművész részesült Kossuth-díjban, akik közül Egry Józsefet (1883-1951) a Balaton, Koszta Józsefet (1861-1949) az Alföld, Szőnyi Istvánt (1894-1960) a Dunakanyar festőjeként tartják számon. Érdekesség, hogy egyikőjük sem a saját szülőhelyén találta meg az alkotáshoz szükséges inspiratív atmoszférát, légvonalban Egry kb. 40 km-re, Koszta 220 km-re, Szőnyi 25 km-re. Tehát a napvilágot a mai Románia területén fekvő Brassóban meglátó és Szentesen letelepedő Kosztán kívül, a közelség és a táji kötődés hatása érvényesülhetett. A három tájképfestőt a tehetségüket visszaigazoló Kossuth-díjon kívül az teszi egyaránt megkülönböztetetté, hogy alkotóműhelyüknek otthont adó településen múzeum szolgálja emlékezetük megőrzését.

2019 a globális és a hazai turizmus rekordévének tekinthető, a Covid-19 világjárvány kitörését megelőző időszakban sorra dőltek meg a korábbi látogatószámok. Így például a kizárólag egy festőművész teljes életművére fókuszáló kulturális intézmények között az amszterdami Van Gogh Múzeum 2,1 millió látogatót fogadott, 16%-uk Hollandiából érke-

3. ábra Magyar festőművészek születési és lakóhelye

Szimbólumok jelentése: kör – festőművész születési helye, négyzet – festőművész jelenlegi lakóhelye, háromszög – születési helyén élő festőművész

Festőművészek: 1 – Bertalan György, 2 – Veress Sándor László, 3 – Lakner László, 4 – Somogyi Győző,

5 – Vinczeffő László, 6 – Szunyoghy András, 7 – Szemadám György, 8 – Véssey Gábor,

9 – Kárpáti Tamás, 10 – Aknay János, 11 – Földi Péter, 12 – Pataki Tibor, 13 – Eleki Károly, 14 – Jovián György,

15 – Barabás Márton, 16 – Kuti Dénes, 17 – Keresztes Dóra, 18 – Filep Sándor,

19 – Lajta Gábor, 20 – Baksai József, 21 – Szotyory László, 22 – Erfán Ferenc, 23 – Verebes György

Forrás: saját szerkesztés az MMA adatbázis felhasználásával, 2025

Figure 3 Birthplaces and places of residence of Hungarian painters

Symbols: circle – painter's birthplace, square – painter's current place of residence,

triangle – painter currently living in her/his birthplace

Painters: 1 – György Bertalan, 2 – Sándor László Veress, 3 – László Lakner, 4 – Győző Somogyi,

5 – László Vinczeffő, 6 – András Szunyoghy, 7 – György Szemadám, 8 – Gábor Véssey,

9 – Tamás Kárpáti, 10 – János Aknay, 11 – Péter Földi, 12 – Tibor Pataki, 13 – Károly Eleki, 14 – György Jovián,

15 – Márton Barabás, 16 – Dénes Kuti, 17 – Dóra Keresztes, 18 – Sándor Filep,

19 – Gábor Lajta, 20 – József Baksai, 21 – László Szotyory, 22 – Ferenc Erfán, 23 – György Verebes

Source: compiled by the author using data from the MMA database, 2025

zett, 18%-uk pedig diák volt (Van Gogh Múzeum statisztikája, 2019). Ugyan Van Gogh alkotásai elsősorban az amúgy is rendkívül népszerű Amszterdam turizmusát élénkítik, szülővárosa, az Észak-Brabant tartománybeli Zundert a *Vincent van GoghHuis* kínálatával igyekszik a település márkáját és a turisztikai kereslet volumenét egyaránt erősíteni. Miközben 2019-ben az amszterdami Van Gogh Múzeumot naponta mintegy hatezren keresték fel, addig a világ egyik legismertebb magyar származású, pályája nagy részét Franciaországban töltő festőművészenek életművét bemutató állandó kiállításra, a pécsi Victor Vasarely Gyűjteményre mindössze 18 ezren voltak kíváncsiak, harmada diák, ötöde külföldi (*1. táblázat*). Megdöbbentően alacsony Egry, Koszta és Szonyi alkotásaihoz kötődő kiállítóhelyek látogatottsága is, az okok feltárása meghaladná a jelen értekezés kereteit, ezért itt csak annyit jegyzünk meg, hogy egyik település sem tudja megfelelően kihasználni az adott helységet, illetve tágabb környezetét egykor megfestő művész már-

kaépítési potenciálját. Se Badacsonytomaj, se Szentes hivatalos honlapjának nyitó oldalán nem találkozunk Kossuth-díjas hírességükre való utalással, Zebegény esetében azonban már az online kapuban fogad minket egy, a Szőnyi István Emlékmúzeumban megrendezésre kerülő program, de festmény itt sem képezi a marketingkommunikáció részét.

1. táblázat – Table 1

Festőművészeknek emléket állító múzeumok látogatottsága Magyarországon
a Covid-19 világjárványt megelőző turisztikai rekordévben (2019)
Visitor numbers at museums commemorating painters in Hungary in the record
tourist year preceding the Covid-19 pandemic (2019)

Megnevezés (település)	Látogatók száma összesen (fő)	Az összes látogatóból	
		Diák (fő)	Külföldi (fő)
Egry József Muzeális Kiállítóhely (Badacsonytomaj)	3320	419	25
Kosztai József Múzeum (Szentes)	8550	3992	158
Szőnyi István Emlékmúzeum (Zebegény)	5871	1089	92
Victor Vasarely Gyűjtemény – Janus Pannonius Múzeum (Pécs)	17 713	6767	2690
Magyar Nemzeti Galéria (Budapest)	400 122	72 314	160 049

Forrás: MuzeumStat

Az üdítő kivételek (pl. Uffizi Firenzében, MoMA New Yorkban, Ermitázs Szentpéterváron) ellenére az egyes nemzetek legnagyobb, gyakran világhírű festőművészeinek alkotásait bemutató múzeumok fővároscentrikusak és egy-egy korszakra vagy markáns stílusirányzatra koncentrálnak (pl. a párizsi Musée d'Orsay az impresszionistákra), illetve „összművészeti” (pl. madridi Museo del Prado, bécsi Österreichische Galerie Belvedere). Budapesten nem található olyan önálló intézmény, amelyet dedikáltak egy magyar vagy magyar származású festőművész állandó, a főváros turisztikai kínálatába integrált kiállításaként vagy emlékházaként értelmezhetnénk (A VII. kerületi Nefelejcs utcában működő Róth Miksa Emlékház és Gyűjtemény látogatói statisztikája hosszú ideje nem elérhető, és jelen kézirat összeállításakor, 2025 nyarán, a turisztikai főszezonban zárva tart; a Victor Vasarely életművét bemutató állandó kiállítást [Vasarely Múzeum] a Szépművészeti Múzeum gondozza a III. kerületi Szentlélek téren). Budapest leggazdagabb, külföldiek által is előszeretettel látogatott festménygyűjteménye a Magyar Nemzeti Galériában tekinthető meg, ahol Egry József, Koszta József és Szőnyi István életművének egy-egy alkotása is kiállításra került.

Egy magyar festőművész településhez való kötődésének eklatáns példája Egry József 1928-ban készült, „Kilátás a badacsonyi műteremből” című kompozíciója (4. ábra). Egry József 1918 és 1939 között élt a badacsonytomaji préházból átalakított nyaralóban (LÁNCZ S. 1994). A műterem ablakán kinézve látszanak a település házai, háttérben a Badacsony jellegzetes tanúhegy formája, és az éles szemű megfigyelő észreveheti a zongora tetején árválkodó kis képet, ami a művész szíve csücskét képező Balatont ábrázolja. Nincs arra vonatkozó bizonyíték, hogy Egry József munkássága direkt hatást váltott volna ki a Balatonra irányuló turizmus katalizálását illetően, ilyen szándéka valószínűleg magának a művésznek sem volt, azonban alkotásai jelentős mértékben hozzájárultak a Balaton nemzeti identitásba történő beépüléséhez, a térség imázsának és szélesen értelmezett

kulturális presztízsének növeléséhez, indirekt módon a badacsonyi táj turizmusban hasznosuló kultikus helyé válásához.

4. ábra Egry József festménye 1928-ból. Kilátás a badacsonytomaji műterméből

Forrás: Kieselbach Galéria és Akciósház engedélyével

Figure 4 Painting by József Egry from 1928. View from his studio in Badacsonytomaj

Source: Based on permission of Kieselbach Gallery and Auction House

Összefoglalás

A tanulmány a magyar festőművészek településmárkázásban betöltött, pontosabban betöltendő szerepét vizsgálta a talentum- és a turizmusföldrajz elméleti szintézisében. A művészi életművek és a helyhez kötött kulturális örökség kapcsolatát korábban elsősorban a turisztikai attrakcióként is funkcionáló építészeti alkotások kapcsán közelítették, míg a festőművészet turizmusformáló potenciálja kevesebb figyelmet kapott. A szerzők arra kérdésre keresték a választ, hogy a jelentős társadalmi elismertségnek örvendő magyar festők életpályája, kitüntetetten a születési és a lakóhelyük, valamint az életút mérföldkövei által inspirált alkotásaikban megjelentetett tájak képesek-e hozzájárulni az érintett térségek márkaértékének növeléséhez és a turisztikai kereslet élénküléséhez. A tanulmány különös hangsúlyt fektetett az alkotó–mű–hely viszonyrendszer feltérképezésére. A vizsgálat két fő adatbázisra épült: egyrészt a néhai Kossuth-díjas festőművészekre, másrészt a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) jelenlegi tagjaira. A szerzők az MMA-tagok születési és lakóhelyét térképes módszerrel elemezték, elsősorban az életpálya- mobilitás és a jelenlegi lakóhely eloszlás művészeti ággal meglévő kapcsolódásait vizsgálták. Megállapítást nyert, hogy Budapest – hasonlóképp a főváros agglomerációjának északnyugati szektorához és a 100 ezer főnél népesebb településekhez – a művészvilágban is központi szerepet tölt be, alapvetően a tehetségek megtartó

és vonzó gravitációs centruma. A szerzők három ikonikus magyar festő – Egry József, Koszta József és Szőnyi István – példáján keresztül rávilágítottak arra, miként válhat egy-egy település márkájának formálójává a művészeti életmű. Ugyan a vizsgálatba vont művészek esetében nem igazolható közvetlen, nagy volumenű turistaáramlás, életük és alkotásaik határozottan hozzájárultak Badacsony, Szentés és Zebegény kulturális pozíciójának megerősödéséhez. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy a magyar festészet, noha kevésbé tekinthető a turizmus katalizátorának, fontos szerepet tölt be a nemzeti és területi identitásképzésben, a nemzetközi példák alapján a jövőben képes lehet értékalapú, fenntartható turizmus megalapozására. A tanulmány implicit módon a településmarketing egy alulértékelt dimenziójára hívta fel a figyelmet: a művészi életművek nem csupán esztétikai, hanem térformáló erővel is bírnak. A festők emlékeztetének és alkotásainak professzionális márkázása és a helyszínekhez való tudatos kapcsolása új lehetőségeket kínál a turisztikai desztináció menedzsmentben tevékenykedőknek.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány elkészülését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal OTKA K134877 pályázata támogatta. A szerzők e helyen mondanak köszönetet a HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézetnek, amely az általa meghirdetett tehetséggondozó program keretében lehetőséget biztosított Farkas Mártonnak kutatása megvalósítására.

FARKAS MÁRTON

ELTE Földtudományi Intézet, Budapest

HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest

farkasmgeo@student.elte.hu

MICHALKÓ GÁBOR

HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest

Pannon Egyetem, GTK, Veszprém

michalko.gabor@csfk.org

IRODALOM

- ASHWORTH, G. 2009: The instruments of place branding: How is it done? – *European Spatial Research and Policy* 16. 1. pp. 9–22.
- BAUMANN, C. – KNOWLES, J. – TIMMING, A. R. – PRICE, D. P. – DAHANA, W. D. – SHEN, Y. 2024: Necro-branding: Elvis Presley as a necro-celebrity. – *Celebrity Studies* pp. 1–28.
<https://doi.org/10.1080/19392397.2024.2393804>
- BAZSA GY. 2025: A magyar, a magyar születésű és a magyar származású Nobel-díjasok. – *Magyar Tudomány* 186. 1. pp. 109–127.
- BELUSZKY P. – KOVÁCS Z. 2021. Településállomány. In: Kocsis K. (főszerk.): *Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom*. Budapest, CSFK Földrajztudományi Intézet. pp. 108–115.
- BERKI M. 2015: A térbeliség trialektikája. – *Tér és Társadalom* 29. 2. pp. 3–18.
- BIRÓ A. Z. – SÁROSI-BLÁGA A. – SZÉKELY K. K. – SILLÓ Á. 2019: Helyi elitek szerepe a helyi fejlesztésben. – In: *Vidék és társadalom. Domus csoportos kutatási programok. Státus Kiadó, Madéfalva*. pp. 167–192.
- BUSKÓ T. L. – TÓZSA I. 2018: *Településmarketing*. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 146 p.
- CONSTABLE, W. G. 1976: *Canaletto: Giovanni Antonio Canal 1697–1768*. – Oxford University Press, London.
- CSORDÁS L. 2022: A második otthon jelenség, mint térbeli és időbeli diffúziós folyamat és annak hatásai. – *Gradus* 9. 2. pp. 1–10.
- DERECSEKI A. – HURTA H. 2008: Regionális kreativitás. – *Tér és Társadalom* 22(2) pp. 41–52.

- DÜLL A. 2025: Várostapasztalás: Környezetpszichológiai gondolatok a multiszenzoriális városról – In. Izsák É. – S. NAGY K. – DÜLL A. (szerk.): Város-változások. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 154–172.
- EGEDY T. – KOVÁCS Z. – SZABÓ B. 2014: A kreatív gazdaság helyzete Magyarországon a globális válság időszakában. – In. TÓZSA I. (szerk.): Turizmus és Településmarketing. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, Budapest. pp. 17–26.
- FLORIDA, R. 2019: The Rise of the Creative Class – Basic Books, New York. 512 p.
- FLORIDA, R. – MELLANDER, C. – ADLER, P. 2015: Creativity in the City. – In. JONES, C. – LORENZEN, M. – SAPSED, J. (szerk.): The Oxford Handbook of Creative Industries. Oxford University Press, Oxford. pp. 96–116.
- GALLAMASO, J.D. 2023: A Philosophy of Place: Place Attachment and the Dynamics of Change. – Ignatian 1. 1. pp. 1–13.
- GYÓRI F. – MÁTYÁS SZ. – MORVAI T. – KOCIS K. 2024: Magyar tehetségföldrajz. – In. Kocsis K. (főszerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza – Állam és nemzet. HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest, pp. 168–181.
- GYÓRI F. 2011a: A tehetségterképektől a tehetségföldrajzig. – Tér és Társadalom 25(4) pp. 38–59.
<http://doi.org/10.17649/TET.25.4.1874>
- GYÓRI F. 2011b: Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. – Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged-Pécs. 205 p.
- ILYÉS Gy. 1939: Ki a magyar? – Stádium Nyomda, Budapest, 32 p.
- JANKÓ F. 2002: A hely szelleme, a településimage és településmarketing. – Tér és Társadalom 16. 4. pp. 39–62.
- KAVARATZIS, M. – ASHWORTH, G. 2008: Place marketing: how did we get here and where are we going? – Journal of Place Management and Development 1. 2. pp. 150–165.
- KOPASZ G.G.B. 2022: A motiváció, mint a tehetség egyik összetevője és a tehetségdiagnosztika egyik lehetséges tárgya. – OxIPO 4. 1. pp. 21–34.
- KOPASZ G.G.B. 2024: Kreativitás és tehetség – A kreativitás, mint a tehetség egyik komponense. – OxIPO 6. 3. pp. 45–58.
- KOZMA, G. 2009: Place marketing in Hungary: the case of debrecen. – European Spatial Research and Policy 16. 1. pp. 59–74.
- LÁNCZ S. 1994: Egy József – Gondolat, Budapest. 310 p.
- LEPORI, G. M. 2021: A nonrandom walk down Hollywood boulevard: Celebrity deaths and investor sentiment. – Financial Review 56(3) pp. 591–613.
- MÁTYÁS SZ. 2021: A Kárpát-medence tálentumföldrajza. – Szerzői kiadás (Mátyás Szabolcs és Társa). Debrecen, 560 p.
- MICHALKÓ G. 2023: A jó hely – egy turizmusorientált koncepcióvázlat – Tér és Társadalom 37. 4. pp. 30–50.
- PAPP-VÁRY Á. F. 2021: Az influencer marketing növekvő szerepe a városmárkázásban-Inspiráló nemzetközi példák Kecskemét városának. – Gradus, 8(4) pp. 58–66.
- PAPP-VÁRY, Á.F. 2017: The role of logos in place marketing – with examples of Hungarian cities – Journal of International Education in Business 57. 5. pp. 198–208.
- PISKÓTI I. 2014: A települések marketingjének holisztikus modellje és jó megoldásai a turizmusban. – In. TÓZSA I. (szerk.): Turizmus és Településmarketing. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, Budapest. pp. 7–16.
- PISKÓTI I. 2021: Az én városom – identitás – elégedettség – kötődés – márka és a belső városmarketing. – Gradus 8. 4. pp. 46–57.
- PISKÓTI I. 2023: Kisvárosmarketing megoldások – Identitás és közösségépítés a települési célok elérése, lakóhely-vonzóerő növelése érdekében. – In. HETESI E. (szerk.): Megváltozik-e a nonbusiness marketing szerepe a globális trendek hatásaira? Szegedi Tudományegyetem, Szeged. pp. 40–55.
- PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2011: Az attrakciótól az élményig: a látogatómenedzsment módszerei – Akadémiai Kiadó, Budapest. 341 p.
- TÓZSA I. 2014: A településmarketing elmélete. – In. TÓZSA I. (szerk.): Turizmus és Településmarketing. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, Budapest. pp. 129–158.
- Van Gogh Múzeum statisztikája, 2019. Letöltve: 2025. július 2. https://www.vangoghmuseum.nl/en/about/news-and-press/press-releases/van-gogh-museum-2019-number-of-dutch-visitors-continues-to-rise?utm_source=chatgpt.com

AZ ISKOLAI VÉGZETTSÉG TÉRBELI DIMENZIÓI A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN

BÉRES ANDRÁS – MÁTÉ ÉVA

SPATIAL DIMENSIONS OF EDUCATIONAL ATTAINMENT
IN THE SOUTHERN TRANSDANUBIAN REGION

Abstract

The Southern Transdanubian region of Hungary has been subject to ongoing demographic decline and socio-economic challenges since the political transition, particularly affecting its rural peripheries. Over the past two decades, educational expansion has led to an increase in average years of schooling and improved access to higher education levels. However, many small rural settlements continue to experience significant educational disadvantages. This study examined spatial inequalities in educational attainment using census data from 2001 to 2022. Employing spatial statistical methods, including Differential Local Moran's *I*, the analysis identified territorial patterns and structural changes across four educational levels: primary, vocational, secondary (with graduation), and tertiary. The results indicate a pronounced clustering of tertiary education near urban centers, whereas lower attainment levels persist in fragmented rural areas. Some peripheral settlements exhibit localized improvement, underscoring the territorially embedded processes of educational advancement. These findings underscore the spatial embeddedness of social mobility and the necessity for geographically targeted policy interventions.

Keywords: educational attainment; spatial inequality; Local Moran's *I*; rural peripheries; Southern Transdanubia

Bevezetés

A Dél-Dunántúli régió társadalomföldrajzi szemlélettel egy különleges terület, hiszen számos társadalmi folyamat példája nyomon követhető itt. Bár a régió gazdasági és társadalmi helyzete kedvezőtlen a szomszédos régiókhoz képest, problémái nem érik el Északkelet-Magyarország válságos szintjét (FARAGÓ L. – HORVÁTH G. 1995). A 2001 és 2022 közötti időszakban a régió népessége több mint 10%-kal csökkent, ami mögött a jelentős negatív vándorlási különbözet és népességfogyás áll. A népesedési előrejelzések alapján 2050-ig további 20%-os csökkenés várható (OBÁDOVICS Cs. – TÓTH G. Cs. 2023).

Ezek a tendenciák a magyar vidéki tér egyenlőtlen fejlődésének következményei. A rendszerváltás óta elsősorban a belső perifériákon hanyatló gazdaság a falvak elszegényedését, valamint a társadalmi és etnikai szegregáció elmélyülését eredményezte (KOVÁCS K. 2012; VARGA Á. – JENEY L. 2020). MAKKAI B. et al. (2017) kutatása rámutat, hogy a kisvárosok népességmegtartó képessége drasztikusan csökkent, amely a jelenlegi gazdasági helyzet mellett hosszú távon is meghatározza a fejlődési kilátásokat. Országos szinten nézve, a régió szignifikánsan átlag alatti értékekkel bír (BELUSZKY P. et al. 2019). A régió településeiben belül az iskolai végzettség, mint társadalmi különbség, éles határvonalként rajzolódik ki: míg a nagyvárosokban a diplomások koncentrációja a gazdasági élet dinamizálódását segíti elő, addig a kistelepüléseken elvándorlás és gazdasági hanyatlás tapasztalható.

Iskolázottság és oktatáspolitikai

Az iskolázottság mind globálisan, mind hazánkban növekszik. Az elmúlt 150 évben hazánkban a 25–64 éves korosztályt tekintve, az átlagos iskolázottsági szint az 1870-es

években mért 1,55 évről 12,62 évre emelkedett (POLÓNYI I. 2023b). Ez az előrelépés nemcsak az oktatási rendszer fejlődését, hanem a társadalmi mobilitás növekedését is jelzi. Ugyanakkor a posztszocialista országokra jellemző, hogy az iskolázottság szintjének területi különbségei továbbra is fennállnak: a középfokú végzettségek aránya magas, miközben az alacsony és felsőfokú végzettségek aránya alacsony (POLÓNYI I. 2023b). A jövő munkaerőpiaci trendjei még kérdésesek. Kutatások alapján polarizáció várható, a robotok átvehetik a szakmunkások feladatait, a rutinmunkát helyettesítheti a mesterséges intelligencia (SAEFULLAH E. et al. 2024; SZALAVETZ A. 2018). Ezzel szemben a munkavállalókra nagyobb teher hárul a képzés és a továbbképzés terén, az együttműködésre és állami koordinációra épülő alternatívákban a közösségi finanszírozású oktatás, valamint az élethosszig tartó tanulás állami támogatása játszik hangsúlyos szerepet (POLÓNYI I. 2024).

Az oktatás minősége és egyenlősége kapcsán fontos a mindenkor oktatáspolitikát vizsgálni. A minőség kapcsán POLÓNYI I. (2023a) kiemeli, hogy a 2000-es évek elejétől fejlődő pályára állt hazánk oktatásának minőségügye, mely azonban visszaszorulóban látszik ma az oktatást szabályzó dokumentumokban. A posztszocialista országok oktatási rendszerei a rendszerváltást követően mélyreható változásokon mentek keresztül, amelyek jelentős hatással voltak az oktatási részvételre, a mobilitási lehetőségekre és az egyenlőtlenségek újratermelődésére. A felsőoktatási expanzió ugyan szinte minden országban megfigyelhető volt, de ezt sem a tanári kapacitások, sem a középfokú utánpótlás nem követte (ANDREI, T. et al., 2010). Az oktatási rendszerek gyors növekedését forráskorlátok, tanárihiány és a GDP-arányos kiadások csökkenése kísérte, ami hosszabb távon fenntarthatatlanságot eredményezett. Emellett több vidéki iskola is bezárásra kerül, mely azonban további népességvesztéshez vezet és sokszor csak ront a helyi kisebbségek szegregáltságán, elszigetelődésében (ANDL, H. 2021; KROISMAYR, S. 2019; MUTGAN, S. – TAPIA, E. 2025; SAGEMAN, J. 2022).

Természetesen az oktatáspolitikai helyi szereplője sok mindenki lehet, KOZMA T. (1990) kiemeli az állam mellett a társadalom, pedagógus, szülő és a gyermek szerepét is. A szülői iskolázottság szerepe felértékelődött az oktatáskutatók között, különösen a tanulmányi eredményekkel való korrelációban. RADULOVIC, M. et al. (2017) kimutatták, hogy Szerbiában és Szlovéniában egyaránt szoros kapcsolat áll fenn a szülők végzettsége és a tanulók továbbtanulási tervei között, különösen Szlovéniában, ahol a társadalmi pozíciók stabilabb reprodukciója figyelhető meg. Hasonló következtetésre jutott BODOVSKI, K. et al. (2014) is: a szülői háttér minden vizsgált országban szignifikáns hatással volt a matematikai teljesítményre és az oktatási várankozásokra, és ez a hatás 1995 és 2007 között erősödött. HERTZ, T. et al. (2009) vizsgálatai Bulgáriában tovább árnyalják ezt a képet, megmutatva, hogy az oktatás költségeinek szülőkre való áthárítása és az oktatási rendszer leépülése a kevésbé iskolázott rétegek gyermekeinek mobilitását különösen kedvezőtlenül érintette.

Az állam szerepe alapvető az oktatásban, a késői centralizáció ellenére (SÁSKA G. 2013) napjainkra erőteljesen befolyásolja az iskolák működését (KOZMA T. 2015). Az önkormányzati intézmények államosítása az iskoláztatás megszervezése egyértelmű állami feladat lett, így mentesítette a helyi politikai, társadalmi, gazdasági elitet a helyi oktatási rendszer kiegyensúlyozott, minden helyi érdeket figyelembe vevő megszervezésének felelőssége alól (VELKEY G. 2019). Ezzel párhuzamosan az intézmények fenntartói szerkezete is jelentősen átalakult, különösen a köznevelési intézmények egyházi kézbe adása révén. Ez a folyamat sajátos térbeli mintázatot mutatott, és bizonyos térségekben hozzájárulhatott a közoktatás elérhetőségének és színvonalának átrendeződéséhez. FEHÉRVÁRI A. – HÍVES T. (2017) rámutat, hogy összességében a középfokú képzésbe növekedtek a bekerülési esélyek, a tanulók és a szülők realizálni tudták elsődleges preferenciáikat. A középfok-

ra felvettek aránya folyamatosan nő, vagyis egyre többen kapnak lehetőséget arra, hogy akár a felsőoktatásig is eljussanak. Az ezredfordulón a jelentkezők 88%-a került be oda, ahová első helyre jelentkezett, 2016-ban már 92%-uk.

A hazai szakirodalom alapján megállapítható, hogy a rendszerváltást követően ugyan az alap- és középfokú végzettségek tekintetében konvergencia figyelhető meg (PÉNZES J. et al. 2018), a felsőfokú végzettségek városi koncentrációja továbbra is fennállni látszik (SZAKÁLNÉ KANÓ I. et al. 2017; PÉNZES J. et al. 2023). A határ menti térségek esetében PÉNZES J. et al. (2023) kimutatta a tartós térségi lemaradást, még a területi konvergencia folyamatai ellenére is. A társadalmi háttér hatását alátámasztva HEGEDŰS R. (2016) és HERMANN Z. – KISFALUSI D. (2023) is rámutattak arra, hogy a tanulói teljesítmények és továbbtanulási esélyek jelentős mértékben összefüggenek a családi és iskolai környezettel, különösen a szegénységgel és iskolai szegregációval sújtott térségekben.

Az egyenlőtlenségek térbeli dimenzióira hívja fel a figyelmet SCHNABEL (2025), aki szerint a decentralizált oktatási irányítás csak akkor jár együtt regionális egyenlőtlenségek növekedésével, ha a régiók között jelentős különbségek vannak a kiadásokban és a népességméretben. Így a decentralizáció önmagában nem determinálja a területi egyenlőtlenséget, de annak katalizátorává válhat, ha nem társul megfelelő újraelosztási mechanizmusokkal.

Előbbiekén túl, kutatások alapján a formális végzettség nem elegendő a mobilitáshoz, ha az alternatív társadalmi és kulturális tőke nem konvertálható a munkaerőpiacon – hangsúlyozzák MESSING V. – ÁRENDÁS Zs. (2022) magasan képzett roma fiatalokról szóló kutatásukban. LÁSZLÓ Gy. (2014) és HALÁSZ G. (2015) szintén strukturális problémákra hívják fel a figyelmet: az oktatási rendszer exogén és endogén kihívásokkal küzd, míg a posztszocialista országokban továbbra is az instrumentális, fejlesztéspolitikai célokhoz kötött oktatáspolitiká dominál, amit az EU csatlakozás és a lifelong learning programok csak részben tudtak átalakítani.

A humán tőke gazdasági szerepét vitatja BALOG I. (2021), aki kimutatta, hogy az iskolai évek számának növekedése nem feltétlenül jár együtt gazdasági növekedéssel, különösen, ha az immateriális tőke nem épül be megfelelően. Ezzel összhangban FÖLDVÁRI P. – VAN LEEUWEN B. (2014) hangsúlyozzák, hogy a rendszerváltás után a humán tőke valóban jelentősebbé vált, de ehhez szükség volt a gazdaság szerkezeti átalakulására is.

A felsőoktatás vonatkozásában BERDE É. – VÁNYOLÓS I. (2008), valamint HRUBOS I. (2014) elemzései mutatják be a bővülés és a finanszírozás kérdéseit, különös tekintettel az állami támogatás csökkenésére, az online oktatási módszerek és formák terjedésére és a kutatóegyetemek presztízsére. A felsőoktatás belső struktúrájának szerepét NOELKE et al. (2012) emelik ki, akik szerint a képzési szintek (pl. alapképzés, mesterképzés) jelentősen befolyásolják a munkaerőpiaci státuszt, míg a képzések szakmaspecifikussága kevésbé következetes hatással bír a munkába állás gyorsaságára. Az általuk vizsgált öt közép-kelet-európai országban azonban az intézményi különbségek ellenére az oktatási kimenetek hasonló mintázatot mutattak. A strukturális elemzés szükségességét NAGY P. (2013) és KARÁDY V. (2013) is alátámasztják, akik szerint az aggregált statisztikák és a népszámlálási adatok nem tükrözik kellő mélységgel az oktatási mobilitás és iskolázottság összefüggéseit, így komplex rétegvizsgálatok és longitudinális adatelemzések szükségesek a valós társadalmi mintázatok feltárásához.

A társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek kihívásai

A társadalmi elvárások szerint egy hatékony, jól működő oktatási rendszer elengedhetetlen feltétele a gazdasági növekedésnek és a társadalmi jólétnek (*1. táblázat*). Kutatások

(HANUSHEK, E. A. – WOESSMANN, L. 2007; RIZZUTO, R. – WACHTEL, P. 1980) alapján a magasabb színvonalú képzés nemcsak az egyéni jövedelmek növekedését segíti elő, hanem hosszú távon az adott térség fejlődési potenciálját is meghatározza. Ahogyan KOZMA T. (2016) fogalmazta meg, tanulás nélkül az adott térségnek nincs jövője.

1. táblázat – Table 1

Az oktatási rendszer és minőségi szerepe a társadalomban
The education system and its qualitative role in society

Aspektus	Gazdasági növekedésre gyakorolt hatás	Társadalmi jólétre gyakorolt hatás
Humán tőke fejlesztés	Növeli a termelékenységet és a gazdasági növekedést (Jajri, I. – Ismail, R. 2012; Shah, A. et al. 2018)	Javítja az egyéni képességeket és a társadalmi fejlődést (Arslan, G. et al. 2023)
Innováció és tudás	Technológiai fejlődést ösztönöz (Egorov, A. 2022; Goczek, Ł. et al. 2021)	Elősegíti a mentális egészséget és a társadalmi befogadást (Arslan, G. et al. 2023; Natkhov, T. 2010)
Közoktatási kiadások mértéke	Összefügg a gazdasági fejlődéssel (Rahman, M. 2023)	Támogatja az egyenlő hozzáférést és a társadalmi igazságosságot (Neugebauer, S. et al. 2014; Wright, T. S. 2011)
Az oktatás minősége	Elengedhetetlen a fenntartható növekedéshez (Egorov, A. 2022; Goczek, Ł. et al. 2021)	Javítja a társadalmi tőkét és a kohéziót (Natkhov, T. 2010; Shi, Y.–Bangpan, M. 2022)

Forrás/Source: Saját szerkesztés

Ugyanakkor a legújabb kutatások (POLÓNYI I. 2023B) arra utalnak, hogy a központi oktatáspolitikai beavatkozások és a romló tanulói teljesítmények – például a PISA-tesztek eredményei – egyértelmű összefüggést mutatnak az ország gazdasági mutatóival. Ez kiemeli a központi szabályozás minőségének és a tartalmi reformok kidolgozásának fontosságát a köz- és felsőoktatás jövőjének szempontjából. A szegregáció és a teszteredmények közötti egyenlőtlenségek kérdése is különösen fontos. Bár a HERMANN Z. et al. (2023) által megfigyelt korrelációk nem tekinthetők ok-okozati bizonyítéknak, a szegregáció növekedése hozzájárulhat az iskolai egyenlőtlenségek elmélyüléséhez.

Az oktatásban megjelenő társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek leginkább az előrehaladási esélyek alakulásában érhetők tetten. Alapvető kérdés, hogy minden tanuló – függetlenül lakóhelyétől, családi háttérétől és anyagi lehetőségeitől – hozzáfér-e a magas szintű teljesítmény elérésének lehetőségéhez (VELKEY G. 2020). Magyarországon a középiskolai belépés 14 éves korban történik, amely lényegében pályaválasztást is jelent. A „korai szelekció” és a nehéz átjárhatóság miatt az alapfokú teljesítmény döntő hatással van a tanulók továbbtanulási irányára. A szakirodalomban széles körű egyetértés van abban, hogy ez a választási kényszer túl korai, és gyakran hiányzik a megfelelő előkészítés, amely lehetővé tenné a hibás döntések későbbi korrigálását (CSAPÓ B. 2008; HERMANN Z. 2008; VELKEY G. 2013). VELKEY G. (2020) szerint az állam által nyújtott középfokú oktatási szolgáltatások az esélyteremtés és esélykiegyenlítés helyett inkább a területi és társadalmi egyenlőtlenségeket újratermelő rendszerként működnek. Bár a szakképzésbe történő belépés esélye közel 100%-os, a gimnáziumi képzések férőhelyei – különösen a magas presztízsű intézmények esetében – gyakran korlátozottak. Ez elsősorban a felsőfokú továbbtanulás iránti keresletnek tulajdonítható (FEHÉRVÁRI A. – HÍVES T. 2017). Az oktatáshoz való

hozzáférés javítása érdekében az iskolázáshoz kapcsolódó díjak eltörlése kiemelt jelentőségű, különösen a hátrányos helyzetű tanulók számára. Ugyanakkor önmagában ez az intézkedés nem elegendő a költségakadályok teljes megszüntetéséhez. WATKINS K. (2010) hangsúlyozza, hogy az államoknak csökkenteniük kell a közvetett költségeket, például az egyenruhák, tankönyvek és informális díjak terén. Magyarországon a tankönyvellátás, a diákhitelrendszer és más állami intézkedések ezeket a célokat szolgálják, ám a társadalmi egyenlőség megteremtéséhez további reformok szükségesek.

A magyarországi kihívások további központi eleme az elérhetőség kérdése, amely a térbeli mobilitás korlátaiból és költségeiből fakad. Bár a társadalmi mobilitás formálisan növekszik, a térbeli mobilitás nem mutat ilyen mértékű javulást. Ez különösen a vidéki társadalmak esetében jelent problémát, ahol a földrajzi elszigeteltség és a közlekedési infrastruktúra hiányosságai további akadályokat gördítenek az oktatási lehetőségek kihasználása elé (OVENDEN-HOPE T. et al. 2023). Az elmúlt évtizedekben nőtt az ingázási volumen, de régióként és iskolázottság szerint erősen szóródik, mivel főként a dinamikusabb területeken, magasabb végzettséggel élők tudnak ingázni, míg az elmaradó, hátrányos térségek lakói még ezzel sem tudnak előrelépni (FORRAY R. K. – HÍVES T. 2009).

A mobilitás költségeinek előteremtése, beleértve a közlekedési támogatások kiterjesztését, alapvető feltétele annak, hogy a hátrányos helyzetű régiók diákjai ténylegesen élni tudjanak a formálisan rendelkezésre álló lehetőségekkel. A szakirodalmi áttekintés fontos tanulsága, hogy a társadalmi egyenlőség előmozdítása szorosan összefügg a térbeli egyenlőtlenségek csökkentésével. Az oktatáspolitikának ezért nemcsak az iskolai költségek enyhítésére kell összpontosítania, hanem a térbeli mobilitás elősegítésére is, amely kulcsszerepet játszik a vidéki térségek társadalmi és oktatási felzárkóztatásában. A régió településein élesen megmutatkozik az iskolázottság, mint „láthatatlan határvonal”: míg a diplomásokban bővelkedő nagyvárosokban koncentrálódni látszik a gazdasági élet, addig a perifériára szorult kistelepülésekre jellemző a lemorzsolódás, elvándorlás és a szűkülő munkaerőpiac.

Jelen tanulmány célja, hogy térstatistikai eszközökkel feltárja az iskolai végzettség térbeli mintázatait és azok társadalmi hatásait a Dél-Dunántúli régióban. A kutatás során két fő kérdésre kerestünk választ:

- 1) Milyen térbeli mintázatok és strukturális különbségek figyelhetők meg az eltérő iskolai végzettségi szintekhez tartozó népesség arányának változásában a Dél-Dunántúl településszintű adatai alapján 2001 és 2022 között?
- 2) Az adott legmagasabb iskolai végzettségi szintek mutatnak-e területi koncentrációt (autokorreláltságot) (NEMES NAGY J. 2017)?

Adatok és módszer

Jelen kutatás a Dél-Dunántúli régió oktatásföldrajzi helyzetét vizsgálja szekunder adat-sorok elemzésén keresztül, az iskolai végzettségek mintázatára fókuszálva. Bár elemzésünk az állami szinthez hasonlóan önkényesen meghatározott egységet, egyetlen régiót választott, a megfigyelési alapegység települési szintű, és a népszámlálási adatok alapján közel alapsokaságinak tekinthető (DUSEK T. 2004; LIU, W. et al. 2022). Térparaméteres vizsgálatunk célja a települések legmagasabb iskolai végzettségének térbeli mintázatainak feltárása.

A kutatás a 2011-es és 2022-es népszámlálás adataira támaszkodik (KSH 2002, 2023). A felhasznált adatok az állandó lakosság számára és a legmagasabb iskolai végzettségekre (hét évesnél idősebb lakosság) terjed ki. Ezeket táblázatos formában kötöttük össze Magyar-

ország településeinek közigazgatási határaival. A térképeken látható és a kutatás során alkalmazott poligonháló forrása az OpenStreetMap. A készített téradatbázis a kutatás céljainak megfelelően a Dél-Dunántúli régió területére lett szűrve. Az adatok rendszerezéséhez Microsoft Excel (Microsoft Corporation 2025) programot használtunk, amely biztosította a településszintű információk összekapcsolását. Hiányzó adatokat nem tartalmazott az adatbázis, az adatszűrést is Excellel végeztük. Az adatok hiánytalanságát a népszámlálási adatbázis teljesszűrése biztosította. Az OpenStreetMap poligonháló adatait manuálisan ellenőriztük a régióban található települések számának és elnevezésének egyezése szempontjából.

Az időbeli változásokat abszolút és relatív formában elemeztük. Az abszolút változás kiszámítása az adott település és év populációjának különbségéből adódott, míg a relatív változás a bázisév értékeihez viszonyított százalékos eltérést tükrözi.

Az elemzés során különböző térstatistikai módszereket alkalmaztunk, melyeket ArcGIS Pro (Esri Inc. 2024) és GeoDa (Anselin 2024) szoftverben futtattunk. Ezekhez a királynő szomszédsági mátrixot alkalmaztunk, amely figyelembe veszi azokat a poligonokat is, amelyek csak sarkon érintkeznek, hiszen a településhatárok alapvetően szabálytalan területalakzatok (DUSEK T. 2004). Ezen választás módszertani indoka a települések közötti térbeli kapcsolatok pontosabb reprezentálása volt. A térbeli súlymátrixot ArcGIS Pro számolta.

A térstatistikai vizsgálatok során a Moran's I és LISA (Local Indicators of Spatial Association) mutatók alkalmazását választottuk, mivel ezek lehetővé teszik a térbeli autokorreláció globális és lokális szintű vizsgálatát. Kettő típusú vizsgálat elterjedt: Local Moran's I a szomszédos területek közötti értékbeli hasonlóságot vizsgálja, míg a Getis-Ord G^*i azt mutatja meg, hogy egy terület és környezete együtt átlag feletti (hot spot) vagy alatti (cold spot) értékeket mutat-e; mivel kutatásunkban településszintű regionális különbségek feltárása volt a cél, a lokális autokorrelációra érzékenyebb Local Moran's I statisztika alkalmazása bizonyult indokoltnak (FRIZADO et al. 2009).

A Moran's I statisztika célja a Dél-Dunántúli településeinek a legmagasabb végzettségi szintek globális térbeli mintázatának feltárása. Ez azt jelenti, hogy az elemzés választ ad arra, hogy a vizsgált adatszoportosulások (magas vagy alacsony végzettségi szintek) térben koncentrálnak-e (pozitív autokorreláció), véletlenszerűen oszlanak-e el (nincs autokorreláció), vagy inkább térben szórtan helyezkednek el (negatív autokorreláció). Ez a mutató átfogó képet ad a térbeli folyamatok általános jellegéről, de nem nyújt részleteket az egyes területek helyi sajátosságairól. A Moran's I mutató kvantitatív mérőszámként jelenik meg, amely a szomszédos települések között fennálló kapcsolatokat és az értékek közötti térbeli hasonlóságot számszerűsíti. A Moran's I képlete:

$$I = \frac{N \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N \omega_{ij} (x_i - \bar{x})(x_j - \bar{x})}{\sum_{j=1}^N (x_i - \bar{x})^2},$$

ahol N az elemzett települések száma, ω_{ij} a szomszédsági mátrix elemei, amely azt határozza meg, hogy egy adott település kapcsolódik-e a másikhoz, x_i és x_j a településekhez tartozó értékek (itt: legmagasabb végzettségi szint), $\bar{x}$ az adatok átlagértéke (MORAN P. A. P. 1950). A Moran I index értékének értelmezésekor figyelembe kell venni a z -score és p -értékeket is, amelyek a statisztikai szignifikanciát jelzik. Ha a z -score vagy p -érték statisztikailag szignifikáns, akkor a pozitív Moran I index érték csoportosulást, míg a negatív érték szóródást jelez (ESRI INC. 2025). A véletlenszerű eloszlástól való eltérések meghatározására z -értékeket számoltunk, amelyeket a szignifikancia meghatározásához használtunk (90%, 95%, 99%).

A Moran's Indexet kiegészítve a LISA vizsgálattal a helyi térbeli autokorrelációs mintázatok azonosíthatók, amelyek a globális mutatók, például a Moran's Index, által rejtve maradnak. Míg a Moran's Index a globális autokorreláció meglétét vizsgálja, a LISA lehetővé teszi, hogy az egyes településeken vagy területi egységeken belüli eltéréseket is feltárjuk. Az alkalmazott Local Moran's I két fő funkcióval bír: 1) Lokális térbeli klaszterek azonosítása: Azonosítja azokat a helyeket, ahol a térbeli hasonlóságok vagy eltérések szignifikánsak (pl. „hotspotok” vagy „coldspotok”); 2) Hozzájárulás a globális mutatókhoz: Lehetővé teszi a globális statisztika (például Moran's I) lokális összetevőkre való bontását, segítve a lokális instabilitások, kiugró értékek vagy térbeli rezsimek azonosítását (ANSELIN L. 1995). A LISA általános formulája:

$$L_i = f(y_i, y_j), j \in J_i,$$

ahol y_i a vizsgált változó értéke az i -edik helyszínen, y_j a változó értékei az i -edik helyszín szomszédságában (J_i), f egy függvény, amely az értékek közötti kapcsolatokat reprezentálja. A teszt nullhipotézise, hogy nincs lokális térbeli autokorreláció. A permutáció során szimuláljuk, hogy az adatok véletlenül is hasonló csoportokat alkothatnának-e, így megkülönböztethetjük a valódi térbeli mintát a véletlentől. Eredmények értelmezése kapcsán megfigyelhetünk három féle lokális térbeli klasztert: 1) Magas-magas klaszterek: Magas értékek csoportosulása („hotspot”); 2) Alacsony-alacsony klaszterek: Alacsony értékek csoportosulása („coldspot”); 3) Magas-alacsony és Alacsony-magas klaszterek: Eltérő értékek a szomszédos értékekhez képest.

A változások térbeli szerkezetének feltárására a kutatás során a differenciált Moran's I módszerét alkalmaztuk, amely a klasszikus térstatisztikai eljárás *kiterjesztése időbeli különbségekre*. A módszer célja annak vizsgálata, hogy a vizsgált társadalmi-jelenség (az iskolai végzettségi szintek arányának változása) mennyiben mutat térbeli autokorrelációt a vizsgált időintervallumon belül, kiszűrve az állandó helyspecifikus hatásokat (ún. *fixed effects*).

A kapott differenciált Moran-szórásdiagram vízszintes tengelyén az adott település változása,

$$\Delta y_i = y_{i,t} - y_{i,t-1},$$

míg a függőleges tengelyen a szomszédos települések súlyozott átlagos változása jelenik meg. A két érték regressziója adja meg a differenciált Moran's I értékét, amely a térbeli struktúra erősségét számszerűsíti (ANSELIN L. 2024). A melléklet csatolt szignifikancia térkép azt mutatja meg, hogy az adott településen mért változás térbeli szerkezete statisztikailag szignifikáns-e. A permutációs tesztek (999 ismétléssel) alapján három szignifikanciaszintet különítünk el ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$). Ez lehetővé teszi, hogy csak a tényleges térbeli mintázatok alapján azonosítsuk a területileg összefüggő változásokat, kizárva a véletlenszerű ingadozásokat. A differenciált lokális Moran's I térképek célja annak feltárása, hogy milyen típusú térbeli klasztermintázatok alakultak ki az időbeli változások mentén. A klaszterek az alábbi logika szerint értelmezendők (2. táblázat).

A térképek elkészítéséhez az ArcGIS Pro 3.4 és a GeoDa 1.22 verzióját használtuk. A vizualizáció során a települések osztályozását természetes töréspontok (Jenks) módszerével végeztük, amely a térbeli mintázatok vizuális kiemelését segíti (NORTH M. A. 2009). A pozitív autokorrelációt az irodalomnak megfelelően meleg színnel (pirossal), míg a negatív hideg színnel (kékkel) jelöltük (GRIFFITH, D. A. 2009; MORSE, P. E. et al. 2019).

2. táblázat – Table 2

A differenciált lokális Moran's *I* statisztika értelmezése
Interpreting differential Local Moran's *I*

Klaszter típusa	Jellemző változás (a településen)	Környezeti minta (szomszédságban)	Térbeli értelmezés
Magas-magas	Növekedés	Szintén növekedés	Térben klaszteres növekedés, strukturált pozitív tendencia
Alacsony-alacsony	Csökkenés	Szintén csökkenés	Térben klaszteres csökkenés, leszakadó vagy stagnáló térség
Magas-alacsony	Növekedés	Csökkenő vagy stagnáló térség	Pozitív lokális eltérés, kiugró növekedés
Alacsony-magas	Csökkenés	Növekvő környezet	Negatív lokális eltérés, lemaradó település
Nem szignifikáns	Bármilyen irányú	Bármilyen	A változás térben nem strukturált, nem követ szignifikáns klasztertermintát

Forrás/Source: Saját szerkesztés

Eredmények

Általános áttekintés

A Dél-Dunántúli régió oktatási képe számos aspektusból változott az elmúlt években. Iskolák nyíltak meg, zártak be, a gyermekszám csökken (*3. táblázat*). Emellett a kis települések egy részén számos infrastrukturális és pedagóguslétszámbeli problémával néz szembe a régió.

A dolgozat céljának vizsgálatához – a legmagasabb iskolai végzettség területi mintázatainak megértéséhez – alapvető megértenünk mi zajlott a régióban. A 3. táblázat alapján látható, hogy 2022-re a régió összes vármegyéjében az országos átlag alatti a 15 éven aluliak aránya. Tolnában kisebb, míg Somogy és Baranya vármegyékben megközelíti a 20 000 főt az átlagos gyermeklétszám csökkenés.

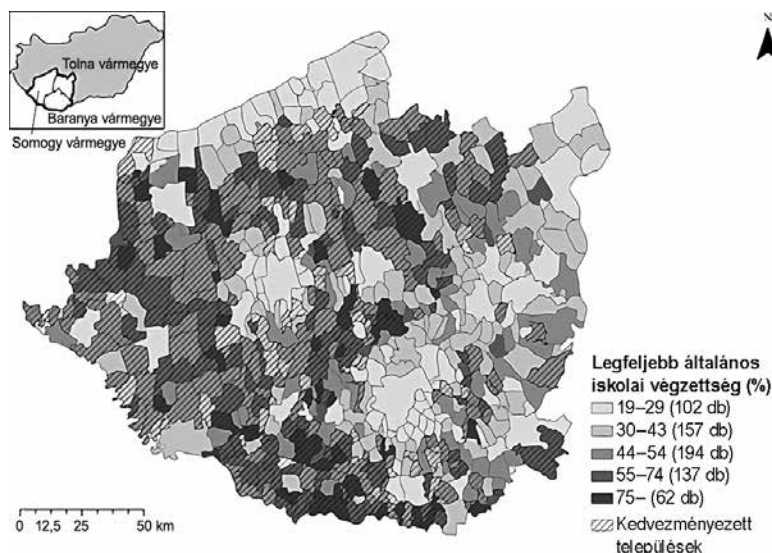
3. táblázat – Table 3

A 15 éven aluliak aránya vármegyenként
Proportion of the population under 15 by county

Terület	2001	2011	2022	Abszolút változás 2001–2022
Országos átlag	16,62%	14,57%	14,51%	–301 704 fő
Dél-Dunántúli régió	16,63%	14,11%	13,61%	–48 828 fő
Baranya vármegye	16,17%	13,93%	13,40%	–18 445 fő
Somogy vármegye	16,89%	14,37%	13,56%	–17 018 fő
Tolna vármegye	17,04%	14,06%	14,03%	–13 365 fő

Forrás/Source: KSH (2023) alapján saját szerkesztés

A kutatás fontos másik alapvető aspektusa, hogy az általános iskolai végzettség, mint legmagasabb kilépési szint az oktatási rendszerből sok település esetén meghatározó a régióban. 117 település esetében 50% feletti, míg a régió 428 db településén, azaz a régió településeinek kétharmadán 35% feletti ez az érték – 1. ábra. (A térképen jelölt kedvezményezett települések a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet 2. melléklete alapján társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett, illetve jelentős munkanélküliséggel sújtott települések. Megfigyelhető a mutatók és ezen iskolai végzettségi szint aránya közötti szoros korreláció.) Ez azt jelzi, hogy a térségekben az alacsony iskolai végzettség nem egyéni, hanem strukturális jelenség, amely erőteljesen összefügg a helyi társadalmi-gazdasági viszonyokkal. A képzettségi szint ilyen mértékű koncentrációja pedig komoly kihívásokat jelent a mobilitási esélyek és a munkaerőpiaci beilleszkedés szempontjából is.

1. ábra Legfeljebb általános iskolai végzettségük aránya településekenként 2022-ben

Forrás: KSH (2023) alapján saját szerkesztés

Figure 1 Proportion of population with primary education or less by settlement in 2022

Source: Compiled by the author based on KSH (2023)

A végzettségi szintek térbeli és időbeli mintázatainak összehasonlítása a differenciált Moran's I alapján 2001 és 2022 között

A differenciált Moran's I statisztika alkalmazásával kimutatható, hogy az egyes iskolai végzettségi szintek térbeli eloszlásának időbeli változása jelentős különbségeket mutat 2022 és 2001 között. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának változása szignifikáns klaszteresedést jelez ($I=0,419$), míg a legfeljebb nyolc osztályt végzettek ($I=0,146$), a szakmai végzettséggel rendelkezők ($I=0,179$), valamint az érettségizettek ($I=0,118$) esetében az autokorreláció mértéke mérsékelte.

Ez a különbség arra utal, hogy a felsőfokú végzettséghez való hozzáférés és annak bővülése térben sűrűsödő, koncentrált módon megy végbe. Ezzel szemben az alacsonyabb végzettségi szinteken a változás széttöredezettebb, és kevésbé követ területileg strukturált mintázatot. Az eredmények értelmezése több elméleti keret mentén is alátámasztható.

A legfeljebb 8 osztályt végzettek arányának változása (2001–2022)

A legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők arányának időbeli változása a differenciált Moran's *I* alapján viszonylag alacsony, 0,146 értéket mutat, ami csak mérsekelt térbeli autokorrelációt jelez (2. ábra). Ez azt sugallja, hogy bár felfedezhetők bizonyos térbeli mintázatok, a változás nem mutat olyan szintű klaszteresedést, mint például a magasabb végzettségi szintek esetében.

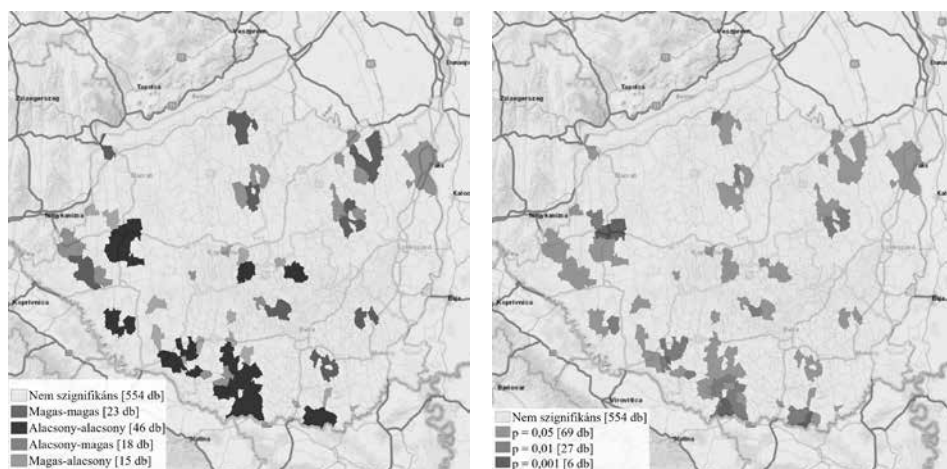
A szignifikanciaterkép alapján 69 település esetében $p < 0,05$, további 27 településnél $p < 0,01$, míg hat település esetében $p < 0,001$ volt az autokorreláció szignifikanciája. Ez azt jelenti, hogy a teljes mintában (656 település) kevesebb mint 16%-nál beszélhetünk statisztikailag igazolható térbeli szerkezetéről.

A LISA klaszterterkép részletesebb képet ad a változás mintázatairól:

- 23 település tartozik a *Magas-magas* kategóriába, ahol magas csökkenés történt ezen legmagasabb iskolai végzettség tekintetében, mely mintázatot a szomszédos települések is követik.
- 46 település tartozik az *Alacsony-alacsony* klaszterbe, ahol a változás mértéke minimális vagy negatív, és ez a környező településekre is jellemző.
- Emellett 33 település esetében *outlier* típusú kapcsolat figyelhető meg (*Alacsony-magas*: 18, *Magas-alacsony*: 15), ahol a település eltérő trendet követ a környezetéhez képest.

A térképek alapján a legnagyobb mértékű stagnálás, romlás klaszteresen Baranya és Somogy vármegye déli részén jelentkezett. Ezeken a kékkel jelölt területeken alig csökkent vagy akár nőtt területi mintázat mentén a legfeljebb 8 osztályt végzettek aránya.

2022-es adatok alapján a 8 évfolyam alatt végzettek esetén három olyan nagyobb területet tudunk elkülöníteni, ahol magas értéket képviselnek a települések a szomszédos településekhez képest. Az egyik ilyen a Mike – Segesd – Nagybjom – Öreglak irányú településhalmaz, mely szomszédságában kiemelkedik alacsony viszonyított értékével Nagyatád, Böhönye, Marcali. Másik hasonló terület a Barcsot körül ölelő települések

2. ábra Legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők – Bal: Differenciált Lokális Moran's *I* alapján képzett LISA klaszterek 2001–2022 között. Jobb: Differenciált Lokális Moran's *I* szignifikanciaszintek 2001–2022 között

Forrás: KSH (2002, 2023) alapján saját szerkesztés

Figure 2 Primary school (maximum 8 grades) as highest educational attainment – Left: LISA clusters based on Differential Local Moran's *I* between 2001 and 2022. Right: Significance levels of Differential Local Moran's *I* between 2001 and 2022

Source: Compiled by the author based on KSH (2002, 2023)

sávja, Rinyaiújnép – Csokonyavisonta – Zádor. Harmadik pedig Magyarmecske – Rózsafa térsége, melyből Királyegyháza kiemelkedik a népszámlálás adatai alapján. Emellett további klaszteresedett területként írható le Egyházasharaszti és környezete, Magyarbóly – Majs, Szenna, Felsőnána – Kéty. A 8. osztályt teljesítők esetén némileg áthelyeződik, de leszakadó térségként írható le Sellye és Vajszló – Páprád körüli településhalmaz. Ezen területen túl jellemzően magas értékek jellemzik a környező területekhez képest Dunaszekcső, Decs, Bogyiszló, Pusztahencse, Bőszénfa, Teleki – Nagycsepely településeket. A régióközpont Pécs környezetéhez képest kiugró értéket mutat Peterd és Váralja.

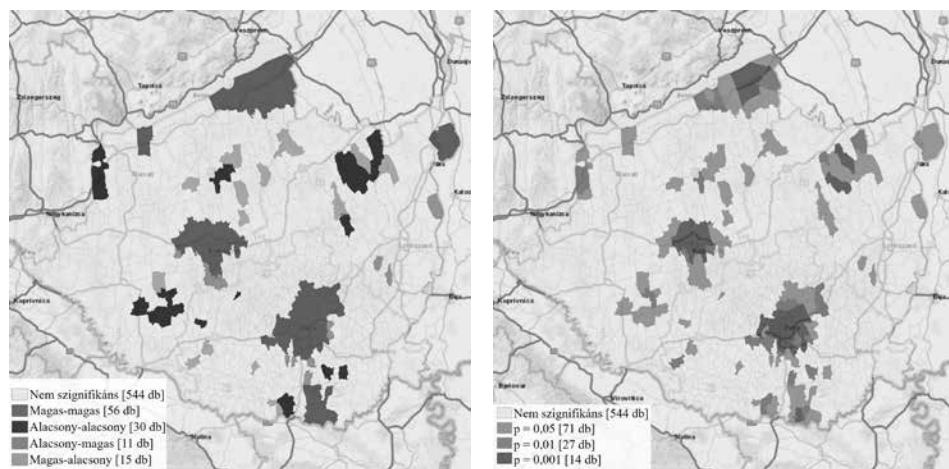
A klaszterek földrajzi elhelyezkedése felhívja a figyelmet tehát néhány olyan térségre, ahol a hátrányos helyzetből való kimozdulás térben összehangoltan zajlik, ami fejlesztéspolitikai szempontból is figyelemre méltó lehet.

A legfeljebb szakmai végzettséggel rendelkezők térbeli változása (2001–2022)

A középfokú iskolai végzettségük, akik érettségi nélkül, szakmai oklevéllel rendelkeznek, a vizsgált időszakban (2001–2022) mérsékelt térbeli hatásokat mutatnak (3. ábra). A differenciált Moran's I értéke 0,179, amely bár alacsony, de szignifikáns pozitív térbeli autokorrelációra utal. Ez azt jelenti, hogy azokban a településekben, ahol csökkent a szakmunkás végzettség aránya, jellemzően a szomszédos településekben is hasonló tendencia volt megfigyelhető. A szignifikanciatérkép szerint 71 település 0,05, 27 település 0,01, míg 14 település mutat 0,001 alatti p értéket. Ez összesen 112 szignifikáns esetet jelent, azaz a teljes minta ~17%-ában detektálható megbízható térbeli mintázat a változások mögött.

A LISA klaszterterkép alapján:

- 56 település *Magas-magas* klaszterbe tartozik: ezek olyan települések, ahol a szakmai végzettséggel rendelkezők aránya jelentősen csökkent, és ez a szomszédos településeken is megfigyelhető. Ezek összehangolt strukturális változásra utalnak.

3. ábra Szakmai oklevéllel rendelkezők érettségi nélkül, mint legmagasabb iskolai végzettség
– Bal: Differenciált Lokális Moran's I alapján képzett LISA klaszterek 2001–2022 között. Jobb: Differenciált Lokális Moran's I szignifikanciaszintek 2001–2022 között
Forrás: KSH (2002, 2023) alapján saját szerkesztés

Figure 3 Vocational qualification without secondary school graduation as highest educational attainment
– Left: LISA clusters based on Differential Local Moran's I between 2001 and 2022. Right: Significance levels of Differential Local Moran's I between 2001 and 2022

Source: Compiled by the author based on KSH (2002, 2023)

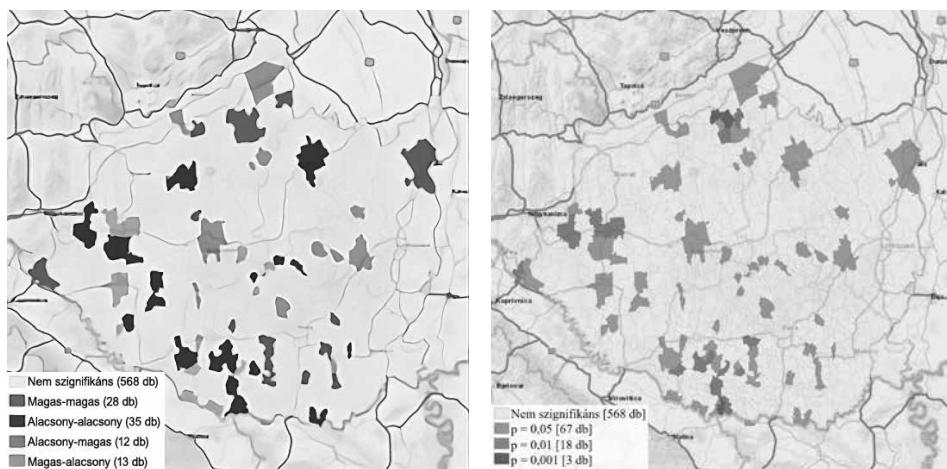
- 30 település *Alacsony-alacsony* klaszter: tartós vagy gyenge csökkenés, a környezet is hasonlóan stagnál.
- 26 település *outlier* (15 Magas-alacsony, 11 Alacsony-magas): ezek a helyi kivételek a környezetük trendjéhez képest.

A legnagyobb magas-magas klaszterek Pécs és Kaposvár körül, illetve a Balaton déli partján figyelhetők meg. Ez arra utalhat, hogy a szakmunkás végzettségűek arányának növekedése leginkább a városi terek és városkörnyéki övezetek esetében zajlik összehangolt módon – feltehetően a strukturális gazdasági átalakulás, a felsőfokú végzettség térnyerése, valamint a fiatalabb generációk mobilitása révén.

2022-es népszámlálás adatai alapján szignifikáns részarányt mutat Buzsák – Öreglak, Somogyfajsz, Somogysimonyi Marcali térségében. Emellett nagyobb térbeli foltot képez Somogytúr – Karád – Bálványos a Balatonnal párhuzamosan, illetve Gyöng – Hőgyész – Kisdorog Bonyhád közelében. A régióközpont, Pécs környezetében kiugró arányt jelez Komló, Bükkösd, Szilvás, Szőkéd, illetve a Peterd – Pécsdevecser területe. Sellye – Páprád – Kémes, illetve Matty szintén kiemelkednek térségükből a Magyarbóly – Majs települések sávja.

A legfeljebb érettségivel rendelkezők térbeli változása (2001–2022)

Az érettségi bizonyítvánnyal rendelkező, de felsőfokú végzettséggel nem bíró népesség arányának időbeli változása alapján a differenciált Moran's I értéke 0,118, amely gyenge, de pozitív térbeli autokorrelációra utal (4. ábra). Ez azt jelenti, hogy a változások csak részben követnek térbeli mintázatot – a növekedés vagy stagnálás csak néhány térségben zajlott térben összehangoltan. A szignifikanciaterkép szerint 67 település 0,05, 18 település 0,01, míg 3 település mutat 0,001 alatti p értéket. Ez összesen 88 szignifikáns esetet jelent, azaz a teljes minta ~13%-ában detektálható megbízható térbeli mintázat a változások mögött. Ez arányában a leggyengébb térbeli szerkezetet mutatja a vizsgált iskolázottsági szintek között.

4. ábra Érettségivel rendelkezők, mint legfeljebb elért iskolai végzettség

– Bal: Differenciált Lokális Moran's I alapján képzett LISA klaszterek 2001–2022 között. Jobb: Differenciált Lokális Moran's I szignifikanciaszintek 2001–2022 között

Forrás: KSH (2002, 2023) alapján saját szerkesztés

Figure 4 Secondary school graduation as highest educational attainment

– Left: LISA clusters based on Differential Local Moran's I between 2001 and 2022. Right: Significance levels of Differential Local Moran's I between 2001 and 2022

Source: Compiled by the author based on KSH (2002, 2023)

A LISA klasztertérkép alapján:

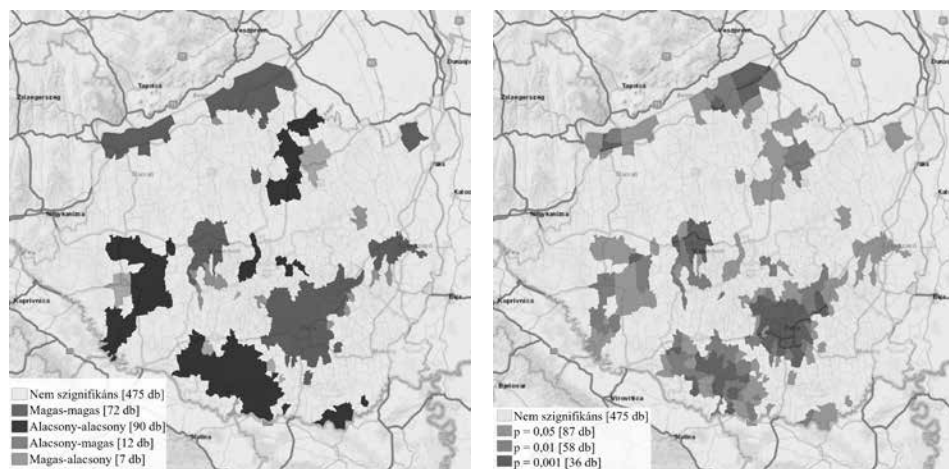
- 28 település *Magas-magas* klaszterbe sorolható, ahol az érettségizettek aránya növekedett, és a környező településeken is hasonló változás tapasztalható.
- 35 település *Alacsony-alacsony* kategóriába tartozik, ahol a változás minimális vagy stagnáló, és ez környezetükre is jellemző.
- 25 település outlierként jelent meg (*Alacsony-magas*: 13, *Magas-alacsony*: 12), vagyis lokális eltérések is jelentkeztek.

A térképi eloszlás alapján a magas-magas klaszterek elsősorban, de leginkább a nyugati és déli határ mentén, jelennek meg. Ezzel szemben az alacsony-alacsony klaszterek a vidéki területeken koncentrálódnak, jelezve az érettségivel rendelkezők arányának relatív stagnálását vagy gyenge javulását ezekben a régiókban. Pozitív képet fest viszont a vidéki kistelepülések esetén mérhető szignifikánsan pozitív változás.

2022-es adatokat tekintve környezetéből kiemelkedő értéket mutat érettségizettek arányát tekintve többek között Vajszló, Siklós, Magyarmecske, Kétújfalu, Molvány, Rinyaújlak, Tapsony és Somogyvamos. Utóbbi települések külön említést érdemelnek, hiszen alapvetően hátrányos helyzetű területen fekszenek, mégis a környező településekhez képest két-háromszor magasabb az érettségizettek aránya.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának térbeli változása (2001–2022)

A felsőfokú végzettséggel – jellemzően egyetemi diplomával – rendelkező népesség arányának időbeli változása mutatja a legmarkánsabb térbeli mintázatot az összes vizsgált végzettségi szint közül (5. ábra). A differenciált Moran's I értéke 0,419, amely erős pozitív térbeli autokorrelációra utal, vagyis azokban a térségekben, ahol növekedett a diplomások aránya, jellemzően a szomszédos településeken is hasonló tendencia volt megfigyelhető. A szignifikanciaterkép alapján: 87 településen $p < 0,05$, 58 településen $p < 0,01$, 36 településen $p < 0,001$, vagyis 181 településen a változás szignifikáns térbeli

5. ábra Felsőfokú végzettséggel rendelkezők, mint legfeljebb elért iskolai végzettség

– Bal: Differenciált Lokális Moran's I alapján képzett LISA klaszterek 2001–2022 között. Jobb: Differenciált Lokális Moran's I szignifikanciaszintek 2001–2022 között

Forrás: KSH (2002, 2023) alapján saját szerkesztés

Figure 5 Tertiary education as highest educational attainment

– Left: LISA clusters based on Differential Local Moran's I between 2001 and 2022. Right: Significance levels of Differential Local Moran's I between 2001 and 2022

Source: Compiled by the author based on KSH (2002, 2023)

szerkezetet mutat, ami a teljes mintához képest ~28%, és ez a legnagyobb arány a vizsgált négy végzettségi szint között.

A LISA klaszterterkép szerint:

- 72 település *Magas-magas* klaszterbe tartozik – ezek térben összehangolt javulást mutatnak a diplomások arányában.
- 90 település *Alacsony-alacsony* klasztert alkot – a növekedés elmaradt, és a környezet sem mutatott jelentős változást.
- 19 település outlier (7 *Alacsony-magas*, 12 *Magas-alacsony*) – eltérő irányú változások a környezethez képest.

A legmagasabb iskolai végzettségek közül a felsőfokú végzettség mutatja a legerősebb térbeli koncentrációt. Magas területként terjed ki a Balatonpart településein túl a három megyeszékhely környezete, illetve kiemelkedik még néhány kisváros, mint Nagyatád, Tamási, Sellye. Az alacsony foltok jól lehatárolják a periférikus vidéki térségek egy részét. Láthatóak a felsőfokú központok, többek között PTE – Pécs, Szekszárd, Kaposvár – MATE, illetve a Balatonpartnál Budapest hatása (BÉRES A. et al. 2025; JANCsó T. – SZALKAI G. 2017).

Diszkusszió és összefoglalás

A tanulmány a legmagasabb iskolai végzettség szintjein keresztül vizsgálja a térbeli tényezők hatását a legmagasabb iskolai végzettségek területi eloszlására. Az elemzés során megfigyeltük a különböző végzettségi szintek térbeli mintázatait, amelyek eltérő társadalmi-gazdasági folyamatokat tükröznek. Az eredmények azt mutatják, hogy a magasabb végzettségek inkább a városi központokra, míg az alacsonyabb végzettségek a vidéki, gyakran hátrányos helyzetű térségekre jellemzők. Ez azt jelenti, hogy a lakóhely jelentősen befolyásolhatja egy személy oktatási esélyeit – vagyis nem mindegy, hogy valaki egy nagyvárosban vagy egy elzárt, kis településen él. A földrajzi különbségek tehát nemcsak statisztikai jelenségek, hanem valós társadalmi következményekkel járnak: befolyásolják a továbbtanulási lehetőségeket, a munkaerőpiaci érvényesülést és hosszú távon a térségek fejlődési potenciálját is. Az eredményeink értelmezésekor továbbá fontos kiemelnünk, hogy FORRAY R. K. – HÍVES T. (2009) több mint másfél évtizeddel előtti eredményeivel párhuzamban megállapítható, hogy továbbra is rögzülni látszanak a magasabb iskolai fokozatok mellett a kedvezőtlen térségek is, melyek változtatni azóta sem tudtak helyzetükön.

Eredményeink alapján hasonlóságok tekintetében három elem emelhető ki: a klaszterképződés, az urbanizációs hatás, valamint a demográfiai hatások. Minden vizsgált legmagasabb végzettségi szint esetében kimutatható a térbeli autokorreláció megléte, azaz a végzettségi szintek nem véletlenszerűen oszlanak el, hanem lokális klaszterek alakulnak ki. A magasabb végzettségi szintek (érettségi, felsőfokú diploma) szignifikáns módon a városi központokban és környezetükben jelentkeznek. Az alacsonyabb végzettségi szinteknél (8 osztály alatti vagy legfeljebb általános iskolai végzettség) elsősorban a perifériális (mind a belső pl. Mike–Öreglak sáv, Tamási környéke, vagy éppen a külsőkön pl. Ormánság), vidéki térségekben figyelhetők meg. A városi és vidéki területek közötti különbség minden végzettségi szintnél megjelenik, de eltérő erősséggel. A városok vonzereje magasabb végzettségi szintek esetében hangsúlyosabb. Az idősebb generációk alacsonyabb végzettségi szintjei általában vidéken koncentrálódnak, ami az elmúlt évtizedek migrációs trendjeit tükrözi.

A településszintű oktatási struktúrák átalakulása 2001 és 2022 között jól illusztrálja a társadalmi térben zajló differenciált fejleményeket. Az elemzés azt mutatja, hogy a leg-alacsonyabb iskolai végzettségi szint – a legfeljebb 8 általános – esetében a változás loká-

lisabb jellegű, kevésbé strukturált. Ez összhangban áll azzal a társadalmi megfigyeléssel, miszerint az alacsony végzettségű csoportok mobilitási lehetőségei korlátozottabbak, így változásaik is térben szétterjedtebb módon jelennek meg. Ugyanakkor néhány magas-magas klaszter térségben – például Baranya egyes részein – megfigyelhető a hátrányos helyzetből való kilépés összehangolt jele, ami térségi fejlesztéspolitikai szempontból releváns. A megfigyelt szétterjedett térbeli mintázatok összhangban állnak azzal a nemzetközi tapasztalattal, miszerint a társadalmi-gazdasági perifériákon élők mobilitási esélyei a rendszerváltás utáni oktatási szerkezetátalakítás hatására tovább romlottak, különösen a korlátozott hozzáférés és a növekvő költségek miatt (HERTZ, T. et al. 2008). A területi eloszlás mögött húzódó mintázatok feltárása így nemcsak oktatási, hanem tágabb társadalmi-gazdasági kontextusban is értelmezhető.

Megvizsgáltuk a középfokú végzettségek területi eloszlását is. A szakmai végzettségű népesség térbeli mintázata strukturáltabb, de kevésbé koherens, mint a felsőfokúaké. A magas-magas klaszterek főként városkörnyéki térségekben jelennek meg, ahol továbbra is magas a szakmunkás végzettségűek aránya, jelezve a képzés tartós jelenlétét. Ezzel szemben az alacsony-alacsony klaszterekben eleve alacsony a szakmai végzettséggel rendelkezők aránya, és ez a jellemző stabilan fennmaradt a legtöbb településen.

Az érettségizettek arányának növekedése az időkomponens vizsgálatával viszont csak gyenge térbeli autokorrelációt mutat, amely azt jelzi, hogy az érettségi terjedése nem köthető erősen klaszteres mintázatokhoz. Ez különösen fontos, ha figyelembe vesszük a középfokú képzés földrajzi hozzáférhetőségét is. A térbeli szórtság és a viszonylag magas outlier arány ugyanis arra utal, hogy itt a helyi tényezők – például a középiskolai elérhetőség, a migráció, vagy a társadalmi (szociális) aspiráció – jelentősebb szerepet játszanak, mint a regionális fejlettségi különbségek (MLADEN et al. 2017). Emellett azonban területileg a középiskolák elérhetősége és kínálata meghatározza a továbbtanulás irányát: ahol több és jobb minőségű középiskola van, ott nagyobb a mobilitás, és több diák jut el távolabbi, akár fővárosi felsőoktatási intézményekbe. Ezzel szemben a korlátozott középiskolai hozzáféréssel bíró térségekben a továbbtanulás gyakran helyben vagy regionálisan valósul meg, mely ezen régióra is jellemző (Pécsi Tudományegyetemen keresztül) (BÉRES et al. 2025; JANCÓS – SZALKAI 2017).

Ezzel szemben a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának növekedése egyértelműen klaszteres és szelektív térbeli mintázatot mutat. A legmarkánsabb magas-magas klaszterek városkörnyéki és központi szerepkörrel rendelkező települések köré koncentrálnak, különösen Pécs, Kaposvár és Szekszárd térségében. E tendenciák összhangban állnak a poszt szocialista országokban tapasztaltakkal, ahol a felsőoktatási expanzió elsősorban városi központokra koncentráldott (ANDREI, T. et al. 2010), és a felsőfokú végzettség jövedelmi megtérülése is leginkább a városokban és a magánszektorban mutatkozott meg (HUNG 2008). Emellett a városi tanulók előnye az oktatási elvárások és teljesítmény terén is igazolt (BODOVSKI, K. et al. 2014). Mindezek megerősítik a Trow-féle (2007) oktatási expanzió elméletét a térszerkezetre nézve, valamint a rurális újrastrukturálódás összetett folyamatait, ahol a tudásalapú gazdaság és a társadalmi tőke koncentrációja döntő szerepet játszik a felsőoktatási hozzáférésben. Fontos kiemelni továbbá, hogy a diplomások számának növekedése a nagyobb városokban és azok vonzáskörzetében egyúttal azt is jelenti, hogy a vidéki térségekben relatíve alacsonyabb arányban vannak jelen felsőfokú végzettségűek. Ez azonban nem feltétlenül utal a rurális települések helyzetének jelentős romlására, mivel e térségekben a népességszám általános csökkenése is szerepet játszik. Azonban kiemelendő, hogy ez a folyamat jelentősen meghatározza az ilyen térségek jövőképét és lehetőségeit, a tudáskoncentráció ilyen irányú erősödése hosszú távon visszahat az egész régió gazdasági és társadalmi lehetőségeire.

A klaszterek méretében és koncentrációjában is megfigyelhetők különbségek. Alacsony legmagasabb iskolai végzettség (8 osztály alatt) esetén a klaszterek kisebbek, de markánsan koncentráltak. Érettségi és felsőfokú végzettségűek klaszterei nagyobbak és szélesebb területeket fednek le, főként a megyeszékhelyek (Pécs, Kaposvár, Szekszárd) és környezetük uralkodnak. Ez a mintázat a vidék elszegényedését és elvándorlását is alátámasztja, miközben a városi központok oktatási és gazdasági szerepe tovább nőhet a jövőben. Érdekes, hogy az oktatáspolitikai kormányzati fókusza ellenére a szakképzés nem mutat szignifikáns területi koncentrálódást, sőt, a gimnáziumi végzettségűek aránya bizonyult felülreprezentáltnak. E mögött valószínűsíthető több tényező is, például a lemorzsolódás, képzésváltások ténye. Továbbá a szakképzés térbeli szórtságát értelmezhetjük a NOELKE et al. (2012) által leírt megállapítások fényében is, miszerint a szakmaspecifikus képzések munkaerőpiaci integrációs előnye nem egységes, és nem minden országban mutat szoros kapcsolatot a munkaerőpiac strukturális igényeivel.

A legerősebb regionális koncentrációt a felsőfokú végzettség mutatja, különösen a Balaton környéki településeken és a hagyományos egyetemi központokban. Bár ez nem váratlan, az eredmények jól szemléltetik a vidék-város relációban zajló szelektív demográfiai eróziót, amely a magasabb végzettségi szinteknél különösen erőteljes. A középfokú végzettségek közül a szakmával rendelkezők szórtaabb mintázatot mutatnak, kisebb városok és ipari települések környezetében jelentkeznek nagyobb arányban. Az eredmények alapján kiemelhető, hogy a végzettségi szintek mindegyike tükrözi a városi és vidéki területek közötti társadalmi-gazdasági különbségeket.

A megfigyelt területi mintázatok tehát nemcsak a múltbéli fejlesztéspolitika eredményét tükrözik, hanem a jövőbeli társadalmi mozgások korlátait és lehetőségeit is előrevetítik. A felzárkózási lehetőségek szempontjából különösen fontos a helyi oktatási intézmények elérhetősége és azok színvonala. Például a kisebb településeken az oktatási infrastruktúra hiánya és a fiatalok elvándorlása tovább mélyíti a társadalmi különbségeket. Ezzel szemben azok a települések, amelyek közel helyezkednek el a régió nagyobb oktatási központjaihoz (például Pécshez), kedvezőbb helyzetben vannak, mivel a továbbtanulási lehetőségek közelsége elősegíti a magasabb iskolai végzettség megszerzését és ezáltal a munkaerő-piaci érvényesülést. Az adatokból kirajzolódó térbeli mintázatok rávilágítanak arra is, hogy a hátrányos helyzetű területeken az oktatás szerepe nemcsak az egyéni mobilitás elősegítésében fontos, hanem a helyi gazdaság dinamizálásában is. A helyi társadalmak jövője szempontjából kulcsfontosságú az, hogy az oktatási rendszerek képesek legyenek rugalmasan reagálni a gazdasági és demográfiai kihívásokra, például az előregedésre vagy a fiatalok elvándorlására. Az eredmények alapján kiemelhető, hogy az oktatáspolitikának eltérő megközelítést kell alkalmaznia a különböző végzettségi szinteken megfigyelhető egyenlőtlenségek, és a társadalmi igazságosság kezelésére.

A kutatás korlátai és további irányai

Bár az elemzés több népszámlálási évre kiterjed, a köztes időszakok gyorsan változó demográfiai folyamatai továbbra is nehezen nyomon követhetők. A térbeli autokorrelációs vizsgálatok érzékenyek a szomszédsági mátrix meghatározására, és az oktatási mutatók esetében nem beszélhetünk klasszikus értelemben vett térbeli „terjedésről”. Ugyanakkor értelmezhetők térbeli összetartozások, amelyek rámutatnak a szomszédos települések közötti kapcsolatok jelentőségére (DUSEK T. 2004; DUSEK T.–KOTOSZ B. 2017). Az autokorreláció hiánya nem jelenti egy-egy végzettségi szint jelenlétének hiányát, csupán

annak véletlenszerű térbeli eloszlását. A peremterületeken és nagy területű városoknál a kevesebb szomszédszám szintén torzíthatja az eredményeket.

Bár a tanulmány elsősorban térbeli mintázatokra koncentrál, az eredmények mögött felsejlenek mélyebb társadalmi és oktatáspolitikai tényezők is, mint például a közoktatás centralizálása, a területi alapú iskolai szegregáció vagy a hozzáférésben mutakozó egyenlőtlenségek. E strukturális problémák mélyebb ok-okozati elemzése és további indikátorok bevonása a jövőbeli kutatások fontos irányát jelenthetik, különösen a térségi oktatási mobilitás és társadalmi esélyegyenlőség szempontjából.

További kutatási lehetőséget jelenthet a térségükből kiemelkedő települések (pl. Vajszló, Siklós, Magyarmecske) kvalitatív vizsgálata, különös tekintettel azokra a lokális tényezőkre (például infrastruktúrális beruházások, oktatáspolitikai kezdeményezések, közösségi aktivitás), amelyek hozzájárulhatnak a magasabb iskolázottsághoz környezetükhöz képest. Pécs, Szekszárd és Kaposvár környezetének részletes elemzése segíthet feltárni az oktatási központok térformáló szerepét. Emellett a demográfiai és iskolázottsági mintázatok migrációs trendekkel való összevetése (pl. városba irányuló elvándorlás) újabb megvilágításba helyezheti az oktatási egyenlőtlenségek térbeli összefüggéseit.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a 2024-2.1.1-EKÖP számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium, Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs alaphól nyújtott támogatásával, az EKÖP-24-3-I-PTE-1 kódszámú egyetemi kutatói ösztöndíj programjának finanszírozásában valósult meg.

BÉRES ANDRÁS

PhD hallgató, PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet, 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
beres.andras2@pte.hu – <https://orcid.org/0009-0009-2404-3287>

MÁTÉ ÉVA

Egyetemi adjunktus, PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet, 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

mate.eva@pte.hu – <https://orcid.org/0000-0003-1013-8962>

IRODALOM

- 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről (2025.06.08.) <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500105.kor>
- ANDL H. 2021: A kisiskolák és lehetőségeik. – *Educatio*, 29. 3. pp. 409–424.
<https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.6>
- ANDREI, T. – LEFTER, V. – OANCEA, B. – STANCU, S. 2010: A comparative study of some features of higher education in Romania, Bulgaria and Hungary. – *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 13. 2. pp. 280–294.
- ANSELIN, L. 1995: Local Indicators of Spatial Association—LISA. – *Geographical Analysis*, 27. 2. pp. 93–115.
<https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x>

- ANSELIN, L. 2024: An Introduction to Spatial Data Science with GeoDa: Clustering Spatial Data (Vol. 2). CRC/Chapman&Hall, Boca Raton, 485 p.
- ARSLAN, G. – YILDIRIM, M. – TANHAN, A. – KILINÇ, M. 2023: Social Inclusion to Promote Mental Health and Well-Being of Youths in Schools. – Springer Singapore, Singapore pp. 113–122. https://doi.org/10.1007/978-981-16-5908-9_9
- BALOG I. I. 2021: Mennyire hatékonyak az iskolai évek?: A humán tőke és a gazdasági növekedés összefüggésének vizsgálata európai országokban, 2014-2019. – Pénzügyi Szemle, 66. 4. pp. 479–493. https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_4_1
- BELUSZKY P. – BAJMÓCY P. – CSATÁRI B. 2019: Magyarország településeinek dinamikai típusai napjainkban. – In FARKAS J. Z. – KOVÁCS A. D. – PERGER É. – LENNERT J. – HOYK E. – GÉMES T. (Szerk.), Alföldi kaleidoszkóp: A magyar vidék a XXI. században: Tanulmányok a 70 éves Csatári Bálint köszöntésére. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs pp. 30–45.
- BERDE, É. – VÁNYOLÓS, I. 2008: Impact of Institutional Changes on Hungarian Higher Education after 1989. – Higher Education Quarterly, 62. 3. pp. 297–317. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2273.2008.00395.x>
- BÉRES, A. – TÉSITS, R. – ALPEK, B. L. 2025: The Transformation of the Catchment Area of the University of Pécs from 2013 to 2023. – Modern Geográfia, 20. 1. pp. 107–128. <https://doi.org/10.15170/MG.2025.20.01.06>
- BODOVSKI, K. – KOTOK, S. – HENCK, A. 2014: Universal patterns or the tale of two systems? Mathematics achievement and educational expectations in post-socialist Europe. – Compare, 44. 5. pp. 732–755. <https://doi.org/10.1080/03057925.2013.792670>
- CSAPÓ B. 2008: A magyar iskolarendszer adaptációs problémái. A tudás minősége. – In FAZEKAS K. (Szerk.): Közoktatás, iskolai tudás és munkapiaci siker. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest pp. 113–130.
- DUSEK T. 2004: A területi elemzések alapjai. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék-MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, 245 p.
- DUSEK T. – KOTOSZ B. 2017: Területi statisztika. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 285 p. <https://doi.org/10.1556/9789634540014>
- EGOROV, A. 2022: Problems of Measuring Knowledge Capital Stock and Its Contribution to Economic Growth. – Voprosy Obrazovaniya / Educational Studies Moscow, 3. pp. 239–249. <https://doi.org/10.17323/1814-9545-2022-3-239-249>
- FARAGÓ L. – HORVÁTH G. 1995: A Dél-Dunántúl területfejlesztési koncepciójának alapelemei. – Tér és Társadalom, 9. 3–4. pp. 47–78. <https://doi.org/10.17649/TET.9.3-4.336>
- FEHÉRVÁRI A. – HÍVES T. 2017: Tanulói preferenciák, oktatáspolitikai szándékok. – Educatio, 26. 4. pp. 567–580. <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.4.5>
- FÖLDVÁRI, P. – VAN LEEUWEN, B. 2009: Average Years of Education in Hungary: Annual Estimates, 1920–2006. – Eastern European Economics, 47. 2. pp. 5–20. <https://doi.org/10.2753/EEE0012-8775470201>
- FRIZADO, J. – SMITH, B. W. – CARROLL, M. C. – REID, N. 2009: Impact of polygon geometry on the identification of economic clusters. – Letters in Spatial and Resource Sciences, 2. 1. pp. 31–44. <https://doi.org/10.1007/s12076-008-0020-6>
- FORRAY R. K. – HÍVES T. 2009: Az iskolázottság, a foglalkoztatottság és az ingázás területi összefüggései. – Szociológiai szemle, 2009. 2. pp. 42–59. https://szociologia.hu/dynamic/SzocSzemle_2009_2_42_59_ForrayK_Hives.pdf
- GOCZEK, Ł. – WITKOWSKA, E. – WITKOWSKI, B. 2021: How Does Education Quality Affect Economic Growth? – Sustainability, 13. 11. (6437). <https://doi.org/10.3390/su13116437>
- GRIFFITH, D. A. 2009: Spatial Autocorrelation. – In KITCHIN R. – THRIFF N. (Szerk.) International Encyclopedia of Human Geography. Elsevier Science, Amsterdam pp. 308–316. <https://doi.org/10.1016/B978-008044910-4.00522-8>
- GYÖRGY, L. 2014: Main challenges of Hungarian public education with special focus on inequality: An international comparison. – Acta Oeconomica, 64. 1. pp. 1–26. <https://doi.org/10.1556/aoecon.64.2014.1.1>
- HALÁSZ, G. 2015: Education and Social Transformation in Central and Eastern Europe. – European Journal of Education, 50. 3. pp. 350–371. <https://doi.org/10.1111/ejed.12130>
- HANUSHEK, E. A. – WOESSMANN, L. 2007: The Role Of Education Quality For Economic Growth. – Washington DC, The World Bank 96 p. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4122>
- HEGEDŰS R. 2016: A LeaRn index és a tanulói teljesítmény területi összefüggése. – Educatio, 25. 2. pp. 268–277. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00096/pdf/EPA01551_educatio_2016_2_268-277.pdf
- HERMANN Z. 2008: Hogyan értelmezzük az iskolarendszer minőségi mutatóit nemzetközi összehasonlításban? – In FAZEKAS K. (Szerk.), Közoktatás, iskolai tudás és munkapiaci siker. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest pp. 43–72.
- HERMANN Z. – KERTESI G. – VARGA J. 2023: A teszteredmények társadalmi egyenlőtlensége és az általános iskolai szegregáció. – In SZABÓ-MORVAI, Á. – PETŐ, R. (Szerk.) Munkaerőpiaci tükör 2022. KRTK, Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. pp. 80–87.

- HERMANN, Z. – KISFALUSI, D. 2023: School segregation, student achievement, and educational attainment in Hungary. – *International Journal of Comparative Sociology*, 26 p. <https://doi.org/10.1177/00207152231198434>
- HERTZ, T. – MEURS, M. – SELCUK, S. 2009: The Decline in Intergenerational Mobility in Post-Socialism: Evidence from the Bulgarian Case. – *World Development*, 37. 3. pp. 739–752. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2008.07.006>
- HRUBOS I. 2014: Expanzió – határok nélkül. – *Educatio*, 23. 2. pp. 205–215. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00068/pdf/EPA01551_educatio_2014_02_205-215.pdf
- HUNG, F.S. 2008: Returns to education and economic transition: An international comparison. – *Compare*, 38. 2. pp. 155–171. <https://doi.org/10.1080/03057920701420957>
- JAJRI, I. – ISMAIL, R. 2012: An analysis of relationship between human capital and economic growth. – *Life Science Journal*, 9. 4. pp. 3735–3742.
- JANCSÓ T. – SZALKAI G. 2017: A magyarországi felsőoktatási vonzáskörzetek jellemzői, az intézmények elérhetősége és a középiskolák szerepe a jelentkezésekben. – *Földrajzi Közlemények*, 141.4. pp. 370–385.
- KARÁDI V. 2013: Iskolázottság, rétegződés és értelmiség: adalékok a kulturális tőke megoszlásának regionális dimenzióihoz Magyarországon a kései dualizmus korában. – *Educatio*, 22. 4. pp. 469–492. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00066/pdf/EPA01551_educatio_13_04_469-492.pdf
- KOVÁCS, K. 2012: Rescuing a small village school in the context of rural change in Hungary. – *Journal of Rural Studies*, 28. 2. pp. 108–117. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.01.020>
- KOZMA T. 1990: Kié az iskola? – *Edukáció Kiadó*, Budapest p. 227.
- KOZMA T. 2015: Kié az iskola? Huszonöt év múlva. – *Magyar Tudomány*, 176.7. pp. 790–794.
- KOZMA T. 2016: A tanulás térfelműlő ereje. – *Educatio*, 25. 2. pp. 161–169.
- KROISMAYR, S. 2019: Small school closures in rural areas—the beginning or the end of a downward spiral? Some evidence from Austria. – In ANSON, J. – BARTL, W. – KULCZYCKI A. (Szerk.) *Studies in the Sociology of Population International Perspectives*. Springer Nature Switzerland, Cham pp. 275–300. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94869-0_11
- LIU, W. – ZHU, Z. – WANG, L. 2022: Spatiotemporal heterogeneity of primary and secondary school student distribution in Liaoning Province, China from 2010 to 2020. – *Frontiers in Earth Science*, 10. <https://doi.org/10.3389/feart.2022.1014490>
- MAKKAI, B. – MÁTÉ, É. – PIRISI, G. – TRÓCSÁNYI, A. 2017: Where Have All the Youngsters Gone? The Background and Consequences of Young Adults' Outmigration from Hungarian Small Towns. – *European Countryside*, 9. 4. pp. 789–807. <https://doi.org/10.1515/euco-2017-0044>
- MESSING, V. – ÁRENDÁS, Zs. 2022: 'I was told the position has already been filled.' – *Intersections*, 8. 2. pp. 41–58. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v8i2.863>
- MORAN, P.A.P. 1950: Notes on Continuous Stochastic Phenomena. – *Biometrika*, 37. ½. pp. 17–23. <https://doi.org/10.2307/2332142>
- MORSE, P. E. – READING, A. M. – STÄL, T. 2019: Well-Posed Geoscientific Visualization Through Interactive Color Mapping. – *Frontiers in Earth Science*, 7. <https://doi.org/10.3389/feart.2019.00274>
- MUTGAN, S. – TAPIA, E. 2025: Can school closures decrease ethnic school segregation? Evidence from primary and lower secondary schools in Stockholm, Sweden. – *Journal of Urban Affairs*, 47. 2. pp. 404–427. <https://doi.org/10.1080/07352166.2023.2177549>
- NAGY P. T. 2013: Az iskolázottság és az iskolázás: bevezetés a két megközelítés különbözőségéhez. – *Educatio*, 22. 4. pp. 529–554. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00066/pdf/EPA01551_educatio_13_04_529-554.pdf
- NATKHOV, T. 2010: Education, social capital, and economic development (Review of basic studies). – *Voprosy Ekonomiki*, 2010. 8. pp. 112–122. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2010-8-112-122>
- NEMES NAGY J. 2017: Terek, helyek, régiók. – *Akadémiai Kiadó*, Budapest 350 p. <https://doi.org/10.1556/9789630598644>
- NEUGEBAUER, S. – TRAVERSO, M. – SCHEUMANN, R. – CHANG, Y.-J. – WOLF, K. – FINKBEINER, M. 2014: Impact Pathways to Address Social Well-Being and Social Justice in SLCA—Fair Wage and Level of Education. – *Sustainability*, 6. 8. pp. 4839–4857. <https://doi.org/10.3390/su6084839>
- NOELKE, C. – GEBEL, M. – KOGAN, I. 2012: Uniform inequalities: Institutional differentiation and the transition from higher education to work in post-socialist central and eastern Europe. – *European Sociological Review*, 28. 6. pp. 704–716. <https://doi.org/10.1093/esr/jcs008>
- NORTH, M. A. 2009: A Method for Implementing a Statistically Significant Number of Data Classes in the Jenks Algorithm. – 2009 Sixth International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery, pp. 35–38. <https://doi.org/10.1109/FSKD.2009.319>
- OBÁDOVICS Cs. – TÓTH G. Cs. 2023: A magyarországi régiók népességének előreszámítása 2050-ig. – *Statisztikai Szemle*, 101. 9. pp. 763–792. <https://doi.org/10.20311/stat2023.09.hu0763>

- OVENDEN-HOPE, T. – PASSY, R. – IGLEHART, P. 2023: Educational Isolation and the Challenge of „Place” for Securing and Sustaining a Quality Teacher Supply. – In MENTER I. (Szerk.), *The Palgrave Handbook of Teacher Education Research*. Springer International Publishing, Cham pp. 163–184. https://doi.org/10.1007/978-3-031-16193-3_7
- PÉNZES J. – KISS J. P. – DEÁK A. – APÁTI N. 2018: Térségi sokszínűség és stabilitás: az iskolázottság települési szintű egyenlőtlenségeinek változása Magyarországon 1990–2011 között. – *Terrületi Statisztika*, 58. 6. pp. 567–594. <https://doi.org/10.15196/TS580602>
- PÉNZES, J. – PAPP, I. – APÁTI, N. – KISS, J. P. 2023: Border areas and educational attainment – Long-term analysis of Hungary for the period between 1960 and 2022. – *DETUROPE – The Central European Journal of Tourism and Regional Development*, 15. 2. pp. 109–128. <https://doi.org/10.32725/det.2023.015>
- POLÓNYI I. 2023a: Az oktatás minőségügye. – *Köz-Gazdaság*, 18. 2. pp. 53–71. <https://doi.org/10.14267/RETP2023.02.04>
- POLÓNYI I. 2023b: Iskolázottsági egyenlőtlenségek – és ami mögöttük van. – *Iskolakultúra*, 33. 3. pp. 3–15. <https://doi.org/10.14232/iskult.2023.3.3>
- POLÓNYI I. 2024: A munka és az oktatás – jövőképek tegnap és ma. – *Educatio*, 32. 4. pp. 639–654. <https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.4.7>
- RADULOVIĆ, M. – AUTOR, S. – GUNDOGAN, D. 2017: Parental education and educational aspirations of children: Cases of Serbia and Slovenia | Obrazovanje roditelja i obrazovne aspiracije dece: Slučaj Srbije i Slovenije. – *Sociologija*, 59. 3. pp. 339–350. <https://doi.org/10.2298/SOC1703339R>
- RAHMAN, MD. M. 2023: Government Expenditure on Education and Economic Growth: A Panel Data Analysis. – *Journal of Community Positive Practices*, 23. 2. pp. 30–46. <https://doi.org/10.35782/JCPP.2023.2.03>
- RIZZUTO, R. – WACHTEL, P. 1980: Further Evidence on the Returns to School Quality. – *The Journal of Human Resources*, 15. 2. pp. 2–15. <https://doi.org/10.2307/145333>
- SAEFULLAH, E. – SUSENO, B. D. – ROH – AENI, N. 2024: Navigating uncertainty: The interplay of future job forecasting, learning agility, responsiveness, and adaptability. – *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8. 12. (8845). <https://doi.org/10.24294/jipd.v8i12.8845>
- SAGEMAN, J. 2022: School Closures and Rural Population Decline*. – *Rural Sociology* 87. 3. pp. 960–992. <https://doi.org/10.1111/ruso.12437>
- SÁSKA G. 2013: Centralizáció, decentralizáció, demokrácia. – *Educatio*, 2013. 1. pp. 3–22.
- SCHNABEL, J. 2025: A postcode lottery in education? Explaining regional inequality in multilevel systems. – *Policy Studies Journal*, 53. 2. pp. 263–284. <https://doi.org/10.1111/psj.12565>
- SHAH, A. – CHHOKAR, K. B. – PRATAP, S. – PATTNAIK, I. 2018: Interface Between Education and Poverty in India: Eluding Goals and Search for New Perspectives? – In MEHTA, A. – BHIDE, S. – KUMAR, A. – SHAH, A. (Szerk.) *Poverty, Chronic Poverty and Poverty Dynamics*. – Springer Singapore, Singapore pp. 195–239. https://doi.org/10.1007/978-981-13-0677-8_8
- SHI, Y. – BANGPAN, M. 2022: Young people’s participation experiences of technical and vocational education and training interventions in low- and middle-income countries: a systematic review of qualitative evidence. – *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 14. 8. 42 p. <https://doi.org/10.1186/s40461-022-00136-4>
- SZAKÁLNÉ KANÓ, I. – KAZEMI-SÁNTA, É. – LENGYEL, I. 2017: Territorial distribution of highly educated individuals in Hungary after 1990. – *Regional Statistics*, 7. 2. pp. 171–189. <https://doi.org/10.15196/RS070209>
- SZALAVETZ A. 2018: Ipari fejlődés és munka a tudásalapú társadalomban. – *Magyar Tudomány* 179. 1. pp. 55–60. <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.1.6>
- TROW, M. 2007: Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access: Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since WWII. – In FOREST J. J. F. – ALTBACH P. G. (Szerk.) *International Handbook of Higher Education*. Springer Netherlands, Dordrecht pp. 243–280. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4012-2_13
- VARGA Á. – JENEY L. 2020: Fenntartható aprófalvak – a szociális gazdaság szerepe az aprófalvak népességeltartó képességének javításában. – In SMUK P. (Szerk.), *Társadalmi fenntarthatóság*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest pp. 665–685.
- VELKEY G. 2013: Dinamikus egyensúlytalanság: A hazai közoktatási rendszer szétesése, felforgatása és a konszolidáció esélye. – MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Budapest 213 p. <https://real.mtak.hu/30414/>
- VELKEY G. 2019: A térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek és újratermelésük az alapfokú oktatás hazai rendszerében. – *Tér és Társadalom*, 33. 4. pp. 104–131. <https://doi.org/10.17649/TET.33.4.3191>
- VELKEY G. 2020: Az oktatási rendszer változásainak hatása az elmaradott vidéki térségekben élő fiatalok iskoláztatási és foglalkoztatási esélyeire. – *Tér És Társadalom*, 34. 4. pp. 122–142. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3304>
- WATKINS, K. 2010: Reaching the marginalized – the key to Education for All. – *ZEP: Zeitschrift Für Internationale Bildungsforschung Und Entwicklungspädagogik*, 33. 3. pp. 8–11. <https://doi.org/10.25656/01:9755>

WRIGHT, T.S. 2011: Countering the Politics of Class, Race, Gender, and Geography in Early Childhood Education. – Educational Policy, 25. 1. pp. 240–261. <https://doi.org/10.1177/0895904810387414>

Internetes források

Esri Inc. 2024: ArcGIS Pro (Version 3.4). – Environmental Systems Research Institute.

Esri Inc. 2025: Spatial Autocorrelation (Global Moran's I) (Spatial Statistics).

<https://pro.arcgis.com/en/pro-app/latest/tool-reference/spatial-statistics/spatial-autocorrelation.htm>

KSH 2002: Népszámlálás 2001. – Központi Statisztikai Hivatal. <https://nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/kotetek.html>

KSH 2023: Népszámlálás 2022. – Központi Statisztikai Hivatal. <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/>

Microsoft Corporation 2025: Office 365 for Windows. Microsoft Corporation.

EGY FÉL ÉLETMŰ: SZABÓ PÁL ZOLTÁN TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI KONCEPCIÓJA

ERDŐS ZOLTÁN

A HALF OEUVRE:
SZABÓ PÁL ZOLTÁN'S HISTORICAL GEOGRAPHICAL CONCEPT

Abstract

Between the two world wars, the entire Hungarian intelligentsia was concerned with the question of how Hungarian identity could be defined and what historical issues lay before the Hungarian nation. Contrary to the dominant trends of Ethnohistory and the *Geistesgeschichte* School, by the mid-1920s, the geographer Szabó Pál Zoltán had developed his own unique historical-geographical concept.

According to his starting point, the landscape always determines the fundamental aspects of the culture that develops within its framework. Its central location and diverse geographical conditions provide a unique historical role and, at the same time, give a distinctive character to the Carpathian Basin, within which Pécs, as one of its most important centers, stands out. It is no coincidence that the „two-thousand-year-old city”, throughout history's turning points, repeatedly housed a sophisticated culture, embodying a bourgeois civilization. The landscape almost predestined the city to become a prominent cultural center of the region and simultaneously enrich European civilization with its unique values.

In the late 1940s, Szabó turned away from cultural historical questions, focusing exclusively on geographical issues; his earlier historical-geographical works proved to be ideologically unacceptable. Nevertheless, Szabó Pál Zoltán is not only recognized by geography for his significant contributions but also within historiography and public discourse, elements of his concept focusing on the „five bourgeoisie of the Pannonian Plain” and the „gate of the Balkans,” as well as the „two-thousand-year-old city” are consistently detected.

Keywords: historical geography, social geography, cultural history, history of Pécs, Transdanubia

Bevezetés

Szabó Pál Zoltán 1901-ben született Pécsen. Egyetemi tanulmányait földrajz és történelem szakon a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte meg, majd az ekkor Pécsre költöztetett, így Szabó számára könnyebben elérhető Erzsébet Tudományegyetemen fejezte be 1923-ban, Cholnoky Jenő, majd Prinz Gyula tanítványaként. Doktori fokozatát 1925-ben szerezte meg – a Dél-Dunántúl településföldrajzáról szóló disszertációja nem sokkal később meg is jelent (KARAY-SZABÓ P. 1926) –, majd a következő évben egy szemeszterre szóló svájci ösztöndíjat nyert el. Szabó Pál Zoltán életútját és pályaképét összefoglalta FEJÉR L. (1966), T. MÉREY K. (2001), POLGÁRDY G. (2011). Az életrajzot nagyrészt az általuk közölt, teljes egészében egybehangzó adatokra támaszkodva rekonstruálom, tételesem ezért a továbbiakban külön nem hivatkozom rájuk. Szabó irodalmi munkásságáról eligazítást nyújt a 2024 nyarán elkészült életmű-bibliográfia (ERDŐS Z. 2024).

Oktatói pályáját az Erzsébet Tudományegyetem földrajzi intézetében kezdte meg Prinz Gyula tanársegédjeként. Csaknem három évtizeddel később ünnepi írással köszöntötte mesterét, tudományos munkásságának ötven éves jubileumán (SZABÓ P. Z. 1955). Magántanári habilitációját 1932-ben szerezte meg. Egyetemi státuszának bizonytalansága miatt már a következő tanévtől középiskolai tanári állást vállalt Szekszárdon, majd

Pécsett, az egyetem gyakorlógimnáziumában. Erős társadalmi beágyazottsággal, kiváló szakmai kapcsolatokkal rendelkezett. A Mecsek Egyesületnek 1928 óta tagja volt, nem sokkal később a Kiránduló Osztály titkárává, néhány évvel később főtítkárrá választották, végül a kisebb megterhelést jelentő választmányi tagságot töltötte be. Még nagyobb jelentőséggel bírt, hogy az 1931-ben megalakult Janus Pannonius Társaságnak is tagja lett. Aktív részese volt a cserkészmozgalomnak, számos alkalommal tartott előadásokat az Iparos Szabadlíceumban és a Nemzeti Szabadtanítás Egyesületének szabadlíceumán, később a szociáldemokraták Zrínyi utcai Munkásotthonában. A sajtó munkatársai rokon-szenves, népszerű előadónak látták.

Néhány év múltán újabb sorsforduló következett: 1941-ben a Bölcsészkar Szegedre költözésével párhuzamosan Szabó is itt helyezkedett el – korábbi státuszához hasonlóan – gyakorló gimnáziumi tanárként. Hamarosan azonban hazatért szülővárosába, és 1943 áprilisában vállalta a Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter rendelete nyomán – és a Janus Pannonius Társaság hathatós segítségével (SZABÓ P. Z. 1963) – megalakult Dunántúli Tudományos Intézet igazgatói posztját (HAJDÚ Z. – DÖVÉNYI Z. – AUBERT A. – PAP N. 2024; TÓTH J. 2008). Az intézet a tervezett 150 ezer pengő helyett mindössze kétezer pengős költségvetésből gazdálkodhatott, így nehéz körülmények között, két szobában, az igazgató mellett egyetlen munkatárssal kezdte meg működését (SZABÓ P. Z. 1945a). A lépésről lépésre fejlődő szervezet aztán 1944–45 folyamán komoly kihívás, és egyben lehetőség elé került, első vonalbeli szerepet kapott az értékmentésben és az újjáépítés tervezésében.

A továbbiakban elsőként a Szabó által kidolgozott és alkalmazott módszertant mutatom be, majd a kutatások időszerkezetével, végül azok térbeli kereteivel foglalkozom: szűkebb és tágabb, dél-dunántúli és Kárpát-medencei horizontjával.

Szabó Pál Zoltán kutatásainak módszertana

Szabó munkássága első szakaszának elméleti és módszertani alapvetése nem hosszú idő alatt forrt ki, hanem lényegében készen állt már legkorábbi dolgozataiban. Alapvető – a korszak tudományosságában nem újkeletű és egyedülálló (FODOR F. 2006) – elgondolása az volt, hogy a természet- és társadalomföldrajzi tényezők, valamint a történeti jelenségek szervesen összefüggnek egymással: *„Munkáimat a földrajzi jelenségek fejlődéstani vizsgálatai jellemzik. A természeti jelenségeket tehát a földtörténet korszakain át, az emberföldrajzi jelenségeket pedig erre ráépítve a történeti változásokon keresztül vizsgálom.”* (FEJÉR L. 1966. 271.)

1926-ban – azaz mindössze 25 éves korában – publikált disszertációjában a Dél-Dunántúl településszerkezetének összefüggéseit vizsgálta. A kiindulópontot a régió sajátos domborzata, „térszíne” (későbbi, általánosabb jelentésű és sokkal kevésbé semleges kifejezésével: a táj) meghatározó szerepe jelenti. Ennek rövid ismertetése után tér rá a Kapos, a Dráva és a Duna vonala közti 13 vidék részletes bemutatására, majd azok benépesülésére, népsűrűségére és jellegzetes településtípusaira, kitérve a gazdálkodás, a megélhetés sajátosságaira és utalva az ebből eredő társadalmi szerkezetre is (KARAY-SZABÓ P. 1926).

Későbbi dolgozataiban ez a módszertan finomodott, és evvel együtt a tematikai horizont is jelentősen bővült, elmozdult a művelődéstörténet és a geopolitika felé. A földrajzi keretek, a gazdasági viszonyok, a lakosság és az állam egymást alakító, egymással folytonos interakcióban lévő tényezők, összjátékuk határozza meg a történelem mozgástörvényeit (SZABÓ P. Z. 1929). Elsődleges tényezőként mindenképpen a domborzati viszonyokat, az alapközet és a talaj jellegét, a klímát – összességében: a táj hatóerőit – kell tekintetbe

venni, amik formálják az ennek keretében kialakuló emberi kultúrát és meghatározzák fejlődésének lehetséges irányát. A történelmi sorsfordulók a táj jellegét nem változtatják meg, így ugyanazon a vidéken akárhány kataklizma után is újra meg újra a korábbiakhoz hasonló kultúra telepszik meg (SZABÓ P. Z. 1935a). A Dunántúlon, jelesen Pécs környékén két évezred alatt öt hasonló színű, jellegű műveltség követte egymást: „*Pannonföld földrajzi adottsága sosem engedte meg, hogy népe a magasabb műveltség eszményét elveszítse*” (SZABÓ P. Z. 1935a. 21.) – a földrajzi viszonyok szinte predesztinálták a térséget a különleges civilizációs teljesítményekre. Szabó tehát a földrajzi determinizmus talaján állt, még ha elmélyült történeti kutatásai és szuggesztív művelődéstörténeti okfejtései időnként el is terelik erről a figyelmet.

Szabó távolságot tartott a történettudományt a két világháború között uraló irányzatoktól. Természetesen jól ismerte mind a nemzet művelődési, mentalitásbeli jellegzetességeit vizsgáló szellemtörténet, mind pedig az egy-egy terület etnikai színezetét, „néptalaj” és „kultúrtalaj” kiterjedését kutató népiségtörténet módszertanát (ERŐS V. 2000; ERŐS V. 2015; GUNST P. 2000), és merített is azokból. A Pannonföld öt polgárságáról szóló esszé már-már szellemtörténeti mű, településföldrajzi munkái pedig sok tekintetben a népiségtörténettel azonos kiindulópontokra épülnek. Ám ha az egyes írásokat nem külön-külön, hanem egy egységes rendszer részeként kezeljük, akkor lényegi különbségek rajzolódnak ki: a szellemtörténettől a földrajzi tényezők elsődlegessége, a népiségtörténettől pedig a hosszú időtartamú művelődéstörténeti perspektíva határolja el Szabó gondolkodását és – saját szóhasználatával – történet-földrajzi kutatásait. A módszer egyediségét a geográfia tudománytörténetében a földrajzi premisszára épülő történeti kutatások adják.

A módszer hatókörét és korlátait egy esettanulmány mutatja. Szabó 1945-ben egy mecsekvidéki leleményt, a vitorlás kocsiféket mutatta be, amelynek segítségével a megterhelt kocsit a lejtő dőlésszögének megfelelően lehetett fékezni (SZABÓ P. Z. 1945b). Ez a szellemes találmány kiválóan demonstrálja a domborzati adottságok, a technikai (és tágabb értelemben gazdasági, kulturális) feltételek, valamint a tájban élő, ahhoz kreatívan alkalmazkodó ember összjátékát, aminek magyarázatával alapvető összefüggések, a kultúránk mögött meghúzódó hatóerők megértéséhez juthatunk el. Ám egy ilyen tág viszonyrendszert legfeljebb egy földrajzi egységen belül lehet felállítani és érdemben magyarázni, az összehasonlítás – például annak elemzése, hogy más hegyvidéki tájakon milyen féket alkalmaztak, és mi lehet az eltérés oka – már aligha volna lehetséges. (Az általánosításra Szabó a cikk korábbi változatában egy rövidebb fogott, és nem túl meggyőző érveléssel tesz kísérletet. Mivel az alkatrészek elnevezései „*mind egy szálalig tősgyökeres magyar nevek és a Mecsek déli lejtőjének falvai is magyar falvak, így joggal nevezhetjük a mecseki kocsifékezés szerkezetét magyar kocsifékeknek.*” SZABÓ P. Z. 1935c. 19.)

Egy-egy táj jellegzetességeit azonban már-már szuggesztív módon képes magyarázni Szabó módszere. Különösen jól érezhető ez a Jakabhegyről szóló esszéjében, ahol az akkor még feltáratlan (saját maga gyűjtötte szórványos leletek alapján La Tène-koriként meghatározott) földsánc és a közeli pálos kolostorromok jelentik a tájban élő ember legfontosabb nyomait. Az itt talált kőzet alkalmas az építkezésre, a hegytető magától értetődően jól védhető és láthatóak innen még a horvátországi hegyekben gyűjtött őrtüzek is, víz viszont nincs elég nagyobb közösségek huzamosabb itt-tartózkodásához. „*A táj tehát egy évezredet meghaladó idő múltán is a hegytető refugium-jellegét juttatta kifejezésre.*” (SZABÓ P. Z. 1936. 8.)

A táj jelentősége persze Szabó gondolkodásában jóval túlmutat a geográfiai tényezőkön – messzemenően emberi, sőt spirituális jelentősége van. Szabó egyik lelkesült hangvételű esszéjében arra hívja az olvasót, hogy járja a természetet, hiszen a természet szemlélete, a belefeledkezés nyugodt időtlenségébe, szépségébe új felismerésekre vezet

tudományos és szellemi értelemben is, és a környezetünk tisztelésére, szeretetére tanít. Ember és természet egysége azonban nem jelenti egyúttal a civilizáció és a természet egységét is, hisz ez inkább – egyfajta kifinomultság álcája mögött – a tuncságban és a romlásban lel örömet: „*a civilizáció jelenthet jól vasalt nadrágot, de lelki kultúrát nem.*” (SZABÓ P. Z. 1931c. 7.)

Az idő: Pannonföld egymásra rétegződő kultúrái

A tájnak tehát vannak bizonyos állandó, esszenciális adottságai, amikhez alkalmazkodni kénytelenek és amikkel élni tudnak a tájban megtelepedő kultúrák – és amelyek módszertani szempontból (megelőlegezve Fernand Braudel két évtizeddel későbbi kifejezését) „hosszú időtartamban” vizsgálhatók. Szabó művelődéstörténeti munkáinak ez az időbeli perspektíva adja meg sajátos jellegét.

Egy 1931-ben megjelent dolgozatában Szabó a Pécs környéki alapkőzet és talaj jellegzetességeiből vezeti le a kőori, a fémkorszakbeli, végül az antik és középkori kultúrrétegek egymásutánját. A Misina és a Tubes környékén található kagylósmészko művelésre ugyan nem alkalmas, de a barlangok – így az Abaligeti-barlang – otthont adtak az őskor emberének. A Jakabhegy keleti lábától Szentkútig húzódó, lemezes szerkezetű, mállékony werfeni (azaz alsó triász-kori, mintegy 250 millió éves) palára művelhető talaj rakódott, és az itt fakadó források elegendő ivóvizet is biztosítottak. Nem véletlen, hogy itt épültek meg a makárhegyi, majd a jakabhegyi sáncok, és itt bukkantak elő a szőlőművelés első nyomai is. A város területére jellemző pannóniai (pliocén kori, 3–5 millió éves) homokkő alkalmas a házépítésre, a területen átfolyó patakok pedig fogyasztásra és az ipari tevékenységhez is nélkülözhetetlen vizet biztosították. A nyíltabb terekre való nyitottság ugyanakkor a kereskedelem alapfeltételét jelentette. Mindez együttesen magyarázza az antik, a középkori és az újkori Pécs elhelyezkedését, sokoldalú fejlődését és kimagasló kulturális teljesítményét. (SZABÓ P. Z. 1931a.)

1935-ben Szabó kisebb – bár még így is szédítően nagy – időbeli távlatok áttekintésére vállalkozott, a város kétezer éves történetének mélystruktúráját tekintette át. A két évezred során öt hasonló, városias, illetve saját – újkori, azaz kissé anakronisztikus, ám értékrendet is kifejező áthallások miatt nagyon fontos – kifejezésével: polgári kultúra váltotta egymást. Első a római, „*kifejezetten polgári*” (SZABÓ P. Z. 1935a. 7–9.) civilizáció, amely gyorsan integrálta, új színezettel itatta át az eleve nagyon kifinomult kultúrával rendelkező illír és kelta népességet. A művelődéstörténész Várkonyi Nándor néhány évvel később nemcsak felhasználta, hanem tovább is gondolta Szabó tézisét: a Dunántúl sajátos kultúrájának nyitányát szerinte a kelta civilizáció jelentette, így „*mi hajlandók volnánk a sor elejére a kelta polgárságot illeszteni*” (VÁRKONYI N. 1944. 94.). A népvándorlás kor viharai közepette helyben maradó polgárság „*jellemző vonásai nem rajzolhatók ki olyan élesen*”, az azonban bizonyos, hogy a korábbiaknál szegényebb, alacsonyabb színvonalú kultúrával bírt (SZABÓ P. Z. 1935a. 9–12.). Figyelemre méltó, hogy míg a késői császárkorban és a népvándorlás korai szakaszában birodalom-szerte a hanyatlás jelei mutatkoznak, Pécsen ez épp ellenkezőleg történt, a város „*számottevő római emlékei*” mind ebből a korból származnak (SZABÓ P. Z. 1940. 398–399.). A honfoglalással kezdődő korszak „*az első és második polgárság városhelyeihez rögződik*”. A városi életforma nem a betelepülő magyarokhoz, hanem jobbra a hospesekhez kötődik: „*A városi elem szinte kivétel nélkül csak a római hagyományokat őrző területekről jött Pannónia földjére*” (SZABÓ P. Z. 1935a. 13–16.), így az előző korszakhoz hasonló kultúra alakult ki, amelyben csak fokozatosan találta meg a helyét a magyarság. Másutt

a középkor vonatkozásában inkább a város hatalmas alapterületére és a gazdaságot fémjelző borospincék kiépítésére koncentrál (SZABÓ P. Z. 1940). A török hódoltság idején ismét szegényesebb, ráadásul egészen más színezetű kultúra honosodott meg: a fogyatkozó és alávetett magyarság helyét török, szerb és zsidó polgárság vette át. Átalakult a városkép, meghatározóvá vált a kereskedelem, a gyümölcs- és virágkertészet (SZABÓ P. Z. 1935a). Az utolsó korszak, és a legfiatalabb polgárság születését az előző korok hagyatékának szinte teljes pusztulása, aztán a nagyarányú népmozgás fémjelezte. A városban és a térségben ismét meghatározóvá vált a németiség, ám az asszimiláció nyomán fokozatosan új, magyar szellemű polgárság jött létre (SZABÓ P. Z. 1935a).

Ismét néhány évvel később készült munkájában Szabó a város történetének egy még kisebb szeletét, a hódoltság ellentmondásos másfél évszázadát mutatta be részletesen. Bevezetesként a középkor kiemelkedő kulturális teljesítményét méltatja, amely után a polgárháború és a hódítás időszaka jelentett néhány évtizedes cezúrát. A térség pacifikálása, hátsószámba kerülése hozta el az igazi arculatváltást. *„A fokozatos török terjeszkedés lépésről-lépésre szorítja vissza a város középkori szellemét és egyre tökéletesebben zárja el az európai kapcsolatokat útját. Kelet előretörése a XVII. sz. derekáig tartott. Ekkor megállapodott, majd rohamos hanyatlásnak indult.”* (SZABÓ P. Z. 1941b. 50.) A város egyre több török létesítménnyel gyarapodott, de *„a lakosság szelleme, melyet a táj, a környezet táplál, megmaradt európainak és magyarnak. Sőt ez az európaiság lebilincselte a beköltöző törökséget is.”* (SZABÓ P. Z. 1941b. 60.) Jele volt ennek, hogy figyelemmel kísérték a hitvitákat, a kereszténység szelleméhez hasonlóan engedtek vakbuzgóságukból. Idővel aztán a ruházatukban magyaros elemek jelentek meg, és megkedvelték a bort is (SZABÓ P. Z. 1941b). A felszabadító háborúkkal a hódoltság öröksége elenyészett – jóformán csak a főtéri dzsámi, néhány kisebb épület, befalazott kőfaragványok maradtak meg. Mentalitásunkban azonban mélyebb nyomot hagyott ez a korszak. *„A pécsi lélek is hordozza még a hosszú korszak bélyegét. És az arcokon ül még valami sajátos keleti árny, mely még a lélek felett is próbál zsarnokoskodni.”* (SZABÓ P. Z. 1941b. 117.) Szabó sajátos stílusa, olykor költői túlzásoktól sem mentes megfogalmazásai mit sem csökkentik a kismonográfia jelentőségét: a hódoltság koráról és napjainkig ható művelődéstörténeti jelentőségéről elsőként rajzol átfogó képet.

Jól látható, hogy Szabó egymásba fonódó korszakokat, egymást átjáró, gazdagító kultúrák sorozatát látta a történelemben, melynek eredménye egy eredendően szerves képződmény: a kétezer éves város szövedéke az emberi archoz hasonlóan *„magán viseli a mult és a sors bélyegét.”* (SZABÓ P. Z. 1941a. 1.)

Az időbeli keretek, perspektívák változása módszertani váltást is jelentett. A korai, több ezer, vagy akár több tízezer évet áttekintő esszéekben kitüntetett szerep jut az eleve hosszú időtartamban vizsgálható földrajzi viszonyok kultúra- és történelemformáló erejének. A török korról szóló kismonográfiában, szűkebb időtávlatok között ez az összefüggés megjelenik, de jóval kevésbé hangsúlyos elemként; Szabó itt inkább a város történeti hivatására koncentrál: megállapítása szerint Pécs sajátos szerepét a keleti hatások integrálása, és ugyanakkor a nyugati kultúra védelme jelentette.

Egybecseng ez a gondolat a Janus Pannonius Társaság eszmeiségével: *„Kelet és Nyugat, népiség és polgárság, hagyomány és haladás erőinek hasznos egyesítését akarjuk megvalósítani.”* (SZABÓ P. Z. 1963. 1.) Szabó maga is publikált a Társaság Sorsunk című folyóiratában, melynek szerzői közül alighanem Várkonyi Nándorral értett egyet leginkább a Dunántúl történeti hivatását illetően. Várkonyi úgy fogalmazott egyik esszéjében, két világrész között *„meg kell őriznünk és nagyra növelnünk mindent, amit keletről hoztunk, s meg kell válogatnunk mindent, amit nyugattól átveszünk. A Dunántúl történeti szerepe, amint láttuk, nagyrészt ez a válogatás volt.”* (VÁRKONYI N. 1941. 27.)

A tér: Pannonföld és Pécs

A művelődéstörténeti dolgozatok alapján úgy tűnhet, hogy Szabó szinte kizárólag Péccsel és Pécs környékével foglalkozott. Az, hogy Pécs és szűkebb környezete földrajzi és történeti sajátosságai ennyire fontos szerepet játszottak Szabó munkásságának első szakaszában, elsősorban szülővárosa iránti szeretete magyarázza (HAJDÚ Z. 2002). Ehhez természetesen adott volt az inspiráló szellemi közeg is: több írását a Dunántúl kutatását célul kitűző egyetemi folyóirat, a *Pannonia* közölte, amely első éveiben a legváltozatosabb témákban adott közre művelődéstörténeti és természettudományi írásokat (HUBER K. 1979).

Holott sokkal tágabb összefüggésekben gondolkodott: a város művelődéstörténeti és geopolitikai szerepét regionális és nemzetközi viszonylatban értékelte. Egy város valódi jelentőségét ugyanis Szabó megállapítása szerint nem kizárólag saját, belső ismérvei – kiterjedése, a lakosság száma, vagy a népességen belül a városias foglalkozást űzők aránya – adja, hanem a fejlődését meghatározó földrajzi helyzete, és ebből következően az adott kultúrkörön belül betöltött szerepe (SZABÓ B. Z. 1942).

Az elsődleges – bár ebben az összefüggésben nagyon ritkán említett, és szinte csak háttérként felsejlő – keretet a Kárpát-medence mint nyilvánvaló természetföldrajzi egység jelenti. Ezen belül a Duna, a Dráva, az Alpok és a Kárpátok által körbezárt terület sajátos egységet jelent, amely eltér a Kárpát-medence összes többi részétől. Ez a sajátosság főként történeti szerepét illetően érhető tetten: köztes helyzetben van a keleti és a nyugati világ között, ám meglepően kevés kapcsolódási ponttal rendelkezik: a Balkán felé az eszéki híd, nyugat felé pedig a Dévényi-szoros és a Dráva-Mura völgye jelent átjárót. (SZABÓ P. Z. 1935a)

További nagyon fontos tényező a dunántúli táj változatossága, amely sokféle mezőgazdasági, iparos és kereskedői tevékenységet is lehetővé tesz, és ennél fogva ideális a „*városépítő polgárság*” számára. Városi övezetek azonban csak a nyugati kijárat körül (Nagyszombat, Sopron és Győr vidékén) és a Dunakanyar térségében (Buda, Esztergom, Vác, Fehérvár, Pápa környéke) jöttek létre, a Dél-Dunántúlon egyetlen város alakult ki, Pécs. (SZABÓ P. Z. 1935a)

Pécs közvetlen vonzáskörzete tehát a Kapos, a Duna és a Dráva által határolt Dél-Dunántúl, amelyet a Mecsek vonala két nagy lejtővidékre oszt, 13, természet- és településföldrajzi szempontból körülhatárolható vidékre tagolódik (KARAY-SZABÓ P. 1926). Baranyának (ahogyan általában a puszták közigazgatási egységként felfogott megyéknek) ebben a rendszerben semmilyen szerep sem jut, legfeljebb az adatfelvétel keretében jön számításba. Innen látható ugyanis Baranya pusztuló magyarsága a szomszédos megyékkel szemben (SZABÓ P. Z. 1931b).

Mivel Pécs három földrajzi tájegység, a Délmecseki-lejtővidék, a Görcsönyi-dombság és a Zengőalja érintkezésénél (KARAY-SZABÓ P. 1926), „*sokféle termelési terület határán*”, közlekedési lehetőségek szempontjából is központi helyen terül el, adottságai kiválóak (SZABÓ P. Z. 1940). Mindehhez ráadásul egy újabb tényező, regionális távlatban is stratégiai elhelyezkedés járult: a város „*nagy helyzeti fontossággal is bírt, Délkelet felé nem volt más számottevő város. A Balkán felé az árucserét Pécs bonyolította le. Mondhatjuk, Pécs és Bizánc között nem volt város.*” (SZABÓ P. Z. 1940. 403.) Érdekes, hogy egy évvel később, már szegedi tanárként publikált tanulmányában Szabó nem Pécsset, hanem Szegedet emelte ki, amely – ikertestvérével, Szabadkával együtt – a Budapest és a Balkán közötti kapcsolat fő közvetítője. Jelentősége azonban egyelőre csak potenciális: ha megérti az ebben a pozícióban rejlő feladatait és lehetőségeit, „*megsokszorozhatja*

lakosságát és gazdagságát, a magyarságnak pedig felmérhetetlen szolgálatokat tehet” (SZABÓ P. Z. 1942. 2.).

Jóllehet a Dráva elválasztotta egymástól a Dunántúlt és a Balkánt, a rómaiak óta az északi híd biztosított átjárást a kereskedők és a hadseregek számára, és teremtetten meg a szoros kapcsolat lehetőségét a keleti és a nyugati kultúrkör között (SZABÓ P. Z. 1941c) – ez tovább erősítette a Dél-Dunántúl stratégiai szerepét és művelődéstörténeti súlyát. A város jelentőségét ugyanis mindig is az adta, hogy az európai művelődés mezsgyéjén fekszik, hol a nyugati, hol a balkáni, sőt ázsiai kultúrkör befolyása alá került. Az azonban – állapítja meg Szabó – e sorsfordulók ellenére is szem elől téveszthetetlen, hogy kétezer éves története során a város célja és történeti küldetése az európai művelődés védelme és terjesztése volt (SZABÓ P. Z. 1941a).

Pécs és a Pannonföld tehát elsődlegesen a nyugathoz kapcsolódik, bár a – részben a magyarság ősi sztyepei eredetéből adódó, részben pedig a török hódoltságra visszavezethető – keleti jegyek tagadhatatlanok. A leginkább közvetlen kapcsolat azonban Szabó meglátása szerint a térséget a Magas Balkánhoz, azaz a Nyugat-Balkánhoz kötötte. *„A földrajzi helyzet szerint e fővárosok [Budapest, Zágráb, Belgrád] népi tartozékai egyaránt természetes szövetségesek, avagy természetes ellenségek egymással szemben, mert területük és életük a heggyeremek között egymásra támaszkodik. Semmiképp sem lehetnek közömbösek egymás iránt. A múlt is hol az egymásrautaltság, hol pedig az egymásra-támadás korszakait tárja fel. A tudományra hárul az együttélés helyes felismerésének szolgálata, és ezzel a politikai megértés útjának egyengetése.”* (SZABÓ P. Z. 1941d. 57.)

Ezt a célt szolgálta volna egy Délvidéki Intézet felállítása, melynek tervezetét részletesen kidolgozta, hangsúlyozva, hogy az intézmény feladata az volna, hogy elősegítse a Balkán teljes körű kutatását, mélyítse a Kárpát-medence és a Balkán egymásra utaltságának tudatát (HAJDÚ Z. 2002). Bár ekkor még úgy látta, a Balkán annyira szorosan kapcsolódik a Kárpát-medencéhez, hogy szinte annak tartozékaként fogható fel, a háború végére már másképp fogalmazott: *„Ma már a magyarság nem gondol arra, hogy a háborúség vagy a horvátság rovására a félsziget felé terjeszkedjék, de kötelessége ápolni a múlt emlékeit, melyben nemzetünk európai elhivatottsága tükröződik.”* (HAJDÚ Z. 2002. 18.)

A nemzet a kulturális és földrajzi tényezők hálójában

Nemcsak a művelődéstörténeti elemzés, hanem a geopolitikai és nemzetpolitikai kérdések is a Pécsen és a Pannonföldön túlmutató, tágabb földrajzi keretek felé fordították Szabó érdeklődését. A geográfus álláspontjáról szolt hozzá a Magyarországot eminensen érintő kérdésekhez: hatásos, tudományosan megalapozott érvelést keresett Trianonnal szemben, és ehhez kiváló eszköznek bizonyult a természet- és társadalomföldrajzi tényezők – bizonyos szempontok szerinti – összefüggésbe hozása.

Ez a törekvés természetesen nem csak Szabót jellemezte. A magyar földrajztudósok egy része *„az ország területi épségének védelmére bocsátja szaktudását”* (FODOR F. 2006. 217–218.), tudósként továbbra is a történeti Magyarország teljes területével foglalkoztak. A politikai és a földrajzi keretek közti elcsúszásra Prinz Gyula sajátos megoldást alakított ki: megkülönböztette az állam és az ország fogalmát. Míg az állam az aktuálisan fennálló politikai kereteket jelöli, az ország a magyarság által lakott történeti és természeti tájegységet, amely *„egységes élettartomány”* (HAJDÚ Z. 2002. 92–93.; HAJDÚ Z. 2009. 127–130.). Szabó ugyanakkor a mesterétől eltérő nyomonvonalon haladt, más jellegű érvelést alakított ki.

Kiindulópontja, hogy a földrajzi keretek, a gazdasági vonzáskörzetek és az állami, nemzetiségi határok optimális esetben egybeesnek. A trianoni béke éppen ezért nemcsak igazságtalan, hanem a természetes fejlődéssel ellenkező is, mert e tényezőket eltávolítja egymástól, egy alacsonyabbrendű szerveződés győzelmét jelenti. Egyetlen térszervező tényezőként ugyanis a nyelvi közösséget, a lakosság nyelvi arányait ismeri el (SZABÓ P. Z. 1929).

Holott a nép és a nemzet meghatározása nem alapulhat sem az anyanyelven, sem a származáson – nyelvi vagy etnikai határok mentén Közép-Európában, lévén erősen vegyes lakosságú terület, eleve nem is igen lehetséges igazságos országhatárokat húzni. Az államterület kijelölésében tehát a természetföldrajzi egységet kell elsődlegesnek tekinteni: „*A földnek és a népek a benső állami magterülettől a határ legszélsőbb pontjáig össze kell fornia. A benső állami magterület kiterjedése, ereje és a táj felépítettsége szabja meg a határ legszélsőbb pontjait.*” (SZABÓ P. Z. 1935b. 3.). Nemzetként az ezt a teret kitöltő, sokszínű népesség határozható meg. A nemzeti egység döntő mozzanata nem a nyelvi vagy vérségi közösség, hanem érzelmi elköteleződés és tudatos döntés: az organikus közösségek szintjén a szűkebb pátriához, a szülőföldrehoz fűző szeretetet, és a sorsközösség vállalása, amely az átfogóbb, absztrakt közösség szintjén működik (SZABÓ P. Z. 1938).

Éppen ezért Szabó nem pártolja sem az erőszakos magyarosítást, sem pedig kirekesztést, hiszen ez mindig sértettséghez, illojalitáshoz vezet. Az asszimilációt már csak azért sem érdemes erőltetni, mert az a földrajzi adottságok által meghatározott gazdasági és társadalmi erővonalak mentén, „*a forgalom vonalain, a forgalmi csomópontokban, a peremterület városaiban*” (SZABÓ P. Z. 1935b. 5-6.), azokból kiindulva természetes folyamatként zajlik. Ennek bizonyítékát Szabó egy évszázados társadalomtörténeti folyamatban találja meg. A Dél-Dunántúl népességének 1830 és 1920 közötti alakulása arra utal, hogy az állami központ vonzereje, gazdasági, társadalmi és kulturális szervezőereje, az innen kiinduló és az utak, folyóvölgyek vonalán továbbhaladó lüktetés, pulzáció a perdöntő az etnikai arányok megváltozásában. (SZABÓ P. Z. 1931b)

Egy későbbi dolgozatában nem annyira ez a pulzáció, a társadalmi, gazdasági és politikai szervező- és vonzerő emelkedik ki, hanem a Kárpát-medence mint organikus táj – illetve Szabó saját kifejezésével „*a táj természete*”, pontosabban a „*tájban gyökerező életfeltételek*” –, amely maga is nemzetformáló tényező. A Kárpát-medencében élő ember testalkata, temperamentuma, gondolkodásmódja „*e föld és levegő, a szomszédságától élesen elkülönül, sajátos más természeti felépítésű, elütő természeti tartalmú táj állandó hatása alatt áll és alakul lassan át e föld természetének megfelelő sajátos emberré, magyarrá*” (SZABÓ P. Z. 1938. 72.). Másutt még tovább feszíti a földrajzi determinizmusát: „*Sokat lehetne arról írni, hogy mennyire más a felföldi tót, mint a cseh, az erdélyi oláh, mint a regáti, a bánági szerb, mint a balkáni, a dunántúli német, mint a birodalmi.*” (SZABÓ P. Z. 1938. 75.) A magyarság is ezen természeti tényezők befolyása alatt alakult át hosszú idő alatt: „*Az új magyarság nem keleti faj, hanem e föld magyarsága*” – mondta Szabó egy 1935 tavaszán elhangzott előadásban. (SZABÓ P. Z. 1935e. 4.)

A táj meghatározó szerepéből adódik, hogy hosszabb távon jelentőségüket veszítik az etnikai különbségek, hiszen csak egy nép, a magyar él itt; és ugyanígy nem relevánsak az idővel természetszerűen elhalványuló néprajzi különbségek sem, legfeljebb a nyelvek. (SZABÓ P. Z. 1938) Látványos példák szerint „*a Petrovicsból lett Petőfi e föld magyarja (...)* A tizenhárom aradi vértanú közül hétnek a neve sem volt magyar, de ki merné mondani, hogy a szíve sem volt az” (SZABÓ P. Z. 1938. 77-78.). Petőfi és az aradi vértanúk példájában a nemzet definíciójának alapvető elemei, a szülőföldszeretet és az állam iránti lojalitás bukkan fel.

Nemcsak a magyarság asszimilálja tehát magához a betelepült népcsoportokat, néptöredékeket, hanem a táj és a klíma is átalakítja azok szokásait, gondolkodásmódját – így alakult ki az ezer éve formálódó sorsközösség tudata az itt élők között. A magyarságnak ebben a folyamatban elsősorban kulturális és erkölcsi példának kell lennie: *„Felejtünk mindent, ami elválaszt, és ápolunk mindazt, ami összeköt. A területi egységben a népi közösség felé kell nevelnünk.”* (SZABÓ P. Z. 1935b. 4.)

A természetföldrajzi adottságokból szinte kényszerítő erővel következik a Kárpát-medence politikai egységének helyreállása. Szabó egy 1935 őszen megtartott ismeretterjesztő előadásban kifejtette, hogy *„a magyar újjászületés, a Nagymagyarország gondolata nem álom, hanem sok reményt ébresztő célkitűzés, melyért nemcsak mi, hanem még az elszakított területek népe nemzetiségi különbség nélkül ösztönösen dolgozik. Örül a természet malma, ha mi is vele dolgozunk. A magyarság tanult Trianonból és nyelvi életében, műveltségében nem fogja akadályozni az egykor visszatérő területek népét. De nekünk a csonka határokon belül egységesnek és erősnek kell lennünk.”* (SZABÓ P. Z. 1935f. 3.)

A nemzeti egység és a nemzet ereje Szabó számára ekkor nem pusztán egy divatos, ám tartalom nélküli hívószót, hanem tudományosan megalapozott nemzetpolitikai célkitűzést jelentett. Gyakorlati érzékét, a tudomány gyakorlati jelentősége mellett tett hitét mutatja, hogy egészen konkrét javaslatokkal állt elő a nemzet „fejét” és „gerincét” jelentő értelmiség és parasztság helyzetével, a tanárképzéssel és a földkérdés megoldásával kapcsolatban (SZABÓ P. Z. 1934, 1935d).

Összefoglalás

Szabó Pál Zoltán az 1920-as évek közepétől módszeresen foglalkozott településföldrajzi, természetföldrajzi és geopolitikai kérdésekkel, és középiskolai tanárként hozzászólt a nemzetiségi nevelés kérdéséhez. E négy problémahalmaz közös elemeiből és távolabbi összefüggéseiből az 1920-as évek második felére izgalmas földrajzi-művelődéstörténeti koncepciót alkotott, amit aztán bő másfél évtizeden át épített és finomított tovább. Az 1940-es évek közepétől, második felétől azonban ez a munka abbamaradt – alighanem egy belső és egy külső tényező együttes hatásaként. Míg a háború vége, és főként a „fordulat éve” után számos kiváló kutatót – így Cholnoky Jenőt, Prinz Gyulát, Bulla Bélát és Mendöl Tibort – meghurcoltak, megfosztottak állásától, illetve akadémiai tagságától (GYÓRI R. 2020; RYBÁR O. 2024), addig Szabó munkásságának inkább szerves, korábbról datálódó és belső meggyőződésből következő áthangolódásáról beszélhetünk ezekben az években.

Politikai meggyőződése ugyanis már az 1930-as évek második felére a szociáldemokrácia felé tolódott, majd 1944–45 folyamán a kommunisták mellé állt és szervezőmunkájával is őket segítette. Nemzetpolitikai kérdésekkel ezért már 1939 körül nem foglalkozott, a történet-földrajzi koncepciójának művelődéstörténeti és geopolitikai elemei pedig nemkívánatosak is váltak a szocialista kultúrpolitika közegében. A korábbi munkájának szemléleti alapját jelentő szintézisalkotó törekvést ugyan tudományszervezőként a következő két évtizedben is érvényesítette, tudósként azonban tisztán földrajzi kérdések felé fordult.

További lényeges változás, hogy szemléletében még inkább előtérbe került a gyakorlatorientált tudományosság. 1945-ben az Intézet munkájának egyik legfőbb céljaként az újjáépítés érdekében végzett adatgyűjtő és dokumentációs munkát jelölte meg: *„Baranya, beleértve Pécs városát is, egész fejlődésében fog elélni rajzolódni, a jelenségeket szakszerűen meg tudjuk majd magyarázni, és nagy segítségére leszünk az újjáépítés tervszerű*

irányításának is. E munka egyszersmind kísérlet arra, hogy a tudomány intézete módszerességével mennyire segítheti a gyakorlati élet vezetésének szerveit.” (SZABÓ P. Z. 1945a. 8.) Ez a gyakorlati célzatosság egy évekkel későbbi előadásban általánosabb formában is megfogalmazódott. Míg korábbi munkái a tájban kialakuló, ahhoz szervesen idomuló kultúráról szóltak, itt már az emberi (és főként a szocialista) társadalomnak a földrajzi közegre való visszahatása, a táj átalakítása, az erőforrások kiaknázása kerül előtérbe. Ugyanis „a földrajztudományok nem a múlt, hanem a jövő tudományai” (SZABÓ P. Z. 1953. 84.), nem magyarázzák és megváltoztathatatlan adottságként mutatják fel az igazságtalan társadalmi rendet, hanem a dolgozó nép szolgálatába állítják az erőforrásokat, segítve egyúttal a termelőerők fejlődését (SZABÓ P. Z. 1953. 89.).

Szabó korábbi koncepciójával való szakítását mi sem mutatja jobban, mint hogy 1941-ben megjelent kismonográfiájának új kiadását nem maga rendezte sajtó alá, hanem az átdolgozást intézeti kollégája, Rúzsás Lajos végezte el. A kortárs kritika a könyv eredeti változatát szellemtörténeti beállítottságú szövegnek látta, ezen azonban Rúzsás „*okos kihagyásaival*” enyhíteni tudott, bővítéseivel pedig az elnyomott nép köznapi életét állította a középpontba (VAS K. 1958). Még inkább negligálták 1945 előtti munkáit a halála után, 1965 őszén megjelent nekrológok. Intézeti munkatárs, Babics András annyit jegyzett meg, a háború után „*egyre következetesebben tolódt el érdeklődése a természeti földrajzi diszciplína területén a morfológia felé, itt is főképpen a karsztosodás folytán előálló térszíni formákat vizsgálta*” (BABICS A. 1965. 859.) – de hogy *honnan* tolódt el felé az érdeklődése, arra utalást sem tesz. A Szabó halálának tizedik évfordulóján megjelent cikk szintén nem említette 1945 előtti, történet-földrajzi munkáit, azt azonban kiemelték a rövid visszaemlékezésre felkért intézeti munkatársak, hogy a háború után szinte kizárólag természetföldrajzi témákkal foglalkozott – szót sem ejtenek azonban ennek előzményeiről (HALLAMA E. 1975; PUSZTAI J. 1981).

Mindennek ellenére nem merült feledésbe az életmű első fele: Szabó 1945 előtti munkái rendre szerepelnek az újabb publikációk hivatkozásai között, a Pannonföld öt polgárságáról és a Balkán kapujáról szóló tézise pedig napjainkban is tetten érhető Pécs fejlesztésének koncepcióin. Ahhoz tehát, hogy maradandó alkosson, hogy átlépjen az örökkévalóságba, már rendkívül sokszínű életművének első fele is elegendő lett volna.

ERDŐS ZOLTÁN

PTE BTK HFMI Művelődéstudományi Tanszék, Pécs

erdos.zoltan@pte.hu

IRODALOM

- BABICS A. (1965): Dr. Szabó Pál Zoltán 1901–1965. – Jelenkor, 8. 9. pp. 858–859.
- ERŐS V. (2000): A Szekfü-Mályusz-vita. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- ERŐS V. (2015): Modern historiográfia. Az újkori történetírás egy története. Ráció Kiadó, Budapest.
- ERDŐS Z. (2024): Szabó Pál Zoltán tudományos munkásságának bibliográfiája (1925–2022). Pécs.
- FEJÉR L. (1966): Szabó Pál Zoltán emlékezete. – Földtani Közöny, 96. 3. pp. 271–274.
- FODOR F. (2006): A magyar földrajztudomány története. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- GUNST P. (2000): A magyar történetírás története. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- GYŐRI R. (2020): Mendöl Tibor (1905–1966), a budapesti tudományegyetem Emberföldrajzi Tanszékének alapító professzora. – Földrajzi Közlemények, 144. 4. pp. 411–427.
- HAJDÚ Z. (2000): Prinz Gyula politikai földrajzi munkássága. – In. TÉSITS R. – TÓTH J. (szerk.): Prinz Gyula a tudós és az ember. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. pp. 83–102.
- HAJDÚ Z. (2002): Szabó Pál Zoltán társadalomföldrajzi munkássága. – In. LOVÁSZ Gy. (szerk.): Szabó Pál Zoltán 100 éve született. Emlékkonferencia a tudós tiszteltetére. Egyetemi Kiadó, Pécs. pp. 10–22.

- HAJDÚ Z. (2009): Hol él a magyar nemzet? Államterület, államhatár-változások, államföldrajz és a nemzet kölcsönviszonyának szemlélete a magyar földrajztudományban 1947-ig. – In. CZIEGER A. (szerk.): Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei. Atelier, Bp. pp. 105–135.
- HAJDÚ Z. – DÖVÉNYI Z. – AUBERT A. – PAP N. (2024): A pécsi geográfia száz éve (1923–2023). Földrajzi Közlemények, 192. 4. pp. 318–335.
- HALLAMA E. (1975): Szabó Pál Zoltánról – tíz évvel halála után. – Dunántúli Napló, 32. 203 (1975. júl. 26.) p. 9.
- HUBER K. (1979): A Pannonia folyóirat története 1935–1943. – In. SZITA László (szerk.): Baranyai helytörténetírás, 1979. Baranya Megyei Levéltár, Pécs. pp. 305–370.
- KARAY-SZABÓ P. (1926): Adatok Pécs környékének településföldrajzához. A térszín befolyása a Duna, a Dráva és a Kapos közötti terület népsűrűségére és településeinek alakjára. Danubia, Pécs. (Geographia Pannonica, 1.)
- POLGÁRDY G. (2011): Dr. Szabó Pál Zoltán, pécsi lokálpatrióta százötz éve született. – In. BARONEK J. (szerk.): A Mecsek Egyesület évkönyve a 2011-es egyesületi évről. Mecsek Egyesület, Pécs. pp. 73–77.
- PUSZTAI J. (1981): Dr. Szabó Pál Zoltán. – Dunántúli Napló, 38. 232 (1981. aug. 25.) p. 6.
- RYBÁR O. (2024): Három évtized az elnöki székben – Cholnoky Jenő és a Magyar Földrajzi Társaság (1893–1949). – Földrajzi Közlemények, 148. 1. pp. 59–78.
- SZABÓ P. Z. (1929): Az állam és a kisebbségek. – Földrajzi Közlemények, 1-5. pp. 30–40.
- SZABÓ P. Z. (1931a): Pécs talaja és kultúrája. Különlenyomat a Pécs-Baranyai Múzeum-Egyesület értesítőjéből. Taizs, Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1931b): Déldunántúl népe 1830–1920. – Különlenyomat a „Jancsó Benedek Emlékkönyv”-ből. Szerk.: ASZTALOS M. – ZAKARIÁS G. S. Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest.
- SZABÓ P. Z. (1931c): Lelkiség és turistaság. Kontemplatív turisztika. Taizs, Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1934): Honismeretünk borzalmas hiánya. – Magyar Szemle, 20. 3. pp. 274–276.
- SZABÓ P. Z. (1935a): Pannonföld öt polgársága. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1935b): A nemzetiségi kérdés a középiskolai tanításban. Különlenyomat az Orsz. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1935. évi 9. sz.-ból. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- SZABÓ P. Z. (1935c): A mecseki kocsifékezés. – Búvár, 1. 5. pp. 16–19.
- SZABÓ P. Z. (1935d): Telepítés és termelés – az egyházi birtokok reformja. – Katolikus Szemle, 49. 4. pp. 213–219.
- SZABÓ P. Z. (1935e): Magyar föld, magyar sors. Szabó Pál Zoltán előadása a Nemzetpolitikai Társaságban. – Dunántúl, 25. 85 (1935. ápr. 13.) p. 4.
- SZABÓ P. Z. (1935f): A magyar haza határai. Szabó Pál Zoltán tanár előadása az Iparos Szabadliceumban. – Dunántúl, 25. 268 (1935. nov. 24.) p. 3.
- SZABÓ P. Z. (1936): A Jakabhegy. Különlenyomat a „Földrajzi Közlemények” 1936. 9–10. számából. „Élet” Irodalmi Nyomda.
- SZABÓ P. Z. (1938): A „magyar vagyok”-tudat kérdése a nemzetiségi iskolákban. – Előadások a Magyar Tanítók Szabadegyetemén. Bp. (Magyar tanítók könyvtára, 2.) pp. 71–78.
- SZABÓ P. Z. (1940): A földrajzi helyzet Pécs fekvésében. A város keletkezése. – Pannonia, 6. 10–12. pp. 392–403.
- SZABÓ P. Z. (1941a): A kétezres éves Pécs. Különlenyomat a Sorsunk 1941. 4. számából. Szerzői kiadás, Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1941b): A török Pécs 1543–1686. A város korrajza. Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1941c): Az eszéki híd. – In. TÖRÖK Gy. (szerk.): Pécs Szab. Kir. Város „Majorossy Imre” Múzeumának 1941. évi Értesítője. Pécs Szab. Kir. Város „Majorossy Imre Múzeuma”, Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1941c): A Magas Balkán és szomszédsága. – Sorsunk, 1. 1–2. pp. 44–57.
- SZABÓ P. Z. (1942): Szeged és a Balkán. Különlenyomat a Délvidéki Szemle 1942. évi 8. számából. Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Rt., Szeged.
- SZABÓ P. Z. (1945a): A Dunántúli Tudományos Intézet és az újjáépülő Dunántúl. Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1945b): A vitorláz kocsifék. Szabadság Nyomda, Pécs.
- SZABÓ P. Z. (1953): A természeti földrajz a szocializmus építésének eszköze. – Földrajzi Közlemények, 77. 1–2. pp. 79–99.
- SZABÓ P. Z. (1955): Prinz Gyula tudományos munkásságának 50 éve. – Földrajzi Közlemények, 79. 2. pp. 119–126.
- SZABÓ P. Z. (1963): Tájékoztató a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének történetéről és jelenlegi munkafeladatairól. Kézirat. [Pécs, Tempó].
- T. MÉREY K. (2001): Szabó Pál Zoltán, a Dunántúli Tudományos Intézet megalapítója (1901–1965). – Pécsi Szemle, 3. 4. pp. 113–117.
- TÓTH J. (2008): A geográfia hagyományai és értékei Pécsen. – In. KUBASSEK J. (szerk.): Földrajzi Múzeumi tanulmányok, 17. Magyar Földrajzi Múzeum, Érd. pp. 30–37.
- VÁRKONYI N. (1941): A Dunántúl történeti hivatása. – Sorsunk, 1. 3. pp. 19–28.
- VÁRKONYI N. (1944): Magyar Dunántúl. Turul, Pécs.
- VAS K. (1958): A „török Pécs”. – Dunántúli Napló, 15. 237 (1958. okt. 8.) p. 4.

KISEBB TANULMÁNYOK

VÁROSFEJLESZTÉS EGERBEN – MÚLT, JELEN ÉS JÖVŐ

ZETKÓ ZOÉ LILI

URBAN DEVELOPMENT IN EGER – PAST, PRESENT AND FUTURE

Abstract

In the focus of my research is the development of sub-centres in the county town of Eger (Heves county, Hungary) and their spatial delimitation using various approaches and methods. The relevance and importance of this research is justified by the fact that in Hungary – especially in the Northern Hungary region – very few up-to-date studies on settlement structure have been conducted in recent years. Urban land use, the restructuring of central functions and the emergence of new city centres are phenomena that require deeper analysis, not only at the local level, but also at the regional level. The results of my research can also be put to practical use, especially in the fields of urban planning and urban development. The data, trends and recommendations revealed by my research can help to determine development directions and priorities in the creation of the Integrated Settlement Development Strategy (ITS) and other similar programmes. They can provide a useful basis for local decision-makers and professionals to chart the future development paths of the city, especially if their goal is to create a functionally well-structured, liveable and economically competitive urban structure.

Keywords: urban development, subcentres, Eger, urban morphology, NACE

Bevezetés

A városi térszerkezet átalakulása, különös tekintettel a városmagok és alközpontok kialakulására, a kortárs városföldrajz és urbanisztikai kutatások egyik központi témaköre. E dinamikus változások mögött komplex társadalmi, gazdasági, környezeti és közlekedési tényezők kölcsönhatása áll, melyek vizsgálata elengedhetetlen a fenntartható városfejlesztési stratégiák megalapozásához. Kutatásom célja Eger településszerkezetének olyan területi vizsgálata, amely egyrészt a városmagot, valamint a potenciálisan kialakuló új alközpontok lehatárolására és értelmezésére irányul. A kutatás arra irányul, hogy feltérképezze azokat a térbeli, gazdasági és szerkezeti sajátosságokat, amelyek megmutatják, hogyan oszlanak meg napjainkban a központi városi funkciók, illetve milyen irányú változások várhatók a jövőben.

A kutatás elméleti kereteit klasszikus városzerkezeti modellek: BURGESS E. (1925), HOYT H. (1939), HARRIS C. D. – ULLMANN E. L. (1945) adják, kiegészülve a Core-Frame modell (BOYCE R. R. – HORWOOD E. M. 1959) koncepciójával.

A módszertani megalapozottságot ezen modellek mellett a TEÁOR (Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere) 2008-as gazdasági ágazati osztályozási rendszer (európai megfelelője a NACE), valamint különböző kvantitatív és kvalitatív vizsgálati technikák (pl. geoadatbázis-elemzés, városmorfológiai terepmunka, közlekedési hálózatok vizsgálata) biztosítják. A vizsgálat egyik sajátossága, hogy egy kisebb lélekszámú, de jelentős történelmi és térségi szerepkörrel rendelkező város vonatkozásában alkalmazza a nagyvárosi kontextusban kifejlesztett modelleket és fogalmi kereteket.

A kutatás célja nem csupán az egri városmag jelenlegi státuszának megerősítése volt, hanem az is, hogy a vizsgálati módszerek révén előrejelezhetővé váljanak azok a városrészek, amelyekben funkcionális súlypontátrendeződés figyelhető meg, és amelyek így a jövőben alközponti szerepkört tölthetnek be. Ezen megállapítások a településtervezés és városfejlődés tudatos irányításához szolgáltathatnak megalapozott döntéstámogató információkat, különösen az Integrált Településfejlesztési Stratégia (ITS) célkitűzéseinek újrarendelése során.

Módszertan

A kutatás módszertana desktop és terepmunkára terjed ki. A desktop kutatás során a gazdasági aktivitás térbeli eloszlását (telektömbökre bontva), valamint a városrészek gazdasági súlyát vizsgáltam az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Kutatási és Fejlesztési Központjától kapott vállalati geoadatbázis alapján, majd a közlekedési infrastruktúrát vettem górcső alá, pontosítva a helyi buszmenetrendeket. A terepi felmérés teljességében városmorfológiai jellemzők megfigyeléséből állt. Egyfajta hibrid kutatás a parkolók és nemzetközi üzletláncok vizsgálata volt.

A kutatás kiindulópontját többek között TÓTH J. (2010) és BOYCE R. R. – HORWOOD E. M. (1959) adták. Utóbbi „Core-Frame modell”-je az elsők között határoz meg városközpontokra vonatkozó gazdasági ágazatokat és azok egymáshoz való viszonyát. Szakirodalmi elemzés során megállapítottam, hogy 11 nemzetgazdasági ágazat (TEÁOR'08) van, amely kötelező elem a városközpontban:

- G (Nagy- és kiskereskedelem, gépjárműjavítás)
- K (Pénzügyi, biztosítási tevékenységek)
- I (Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás)
- R (Művészet, Szórakozás, szabadidő)
- P (Oktatás)
- L (Ingatlanügyletek)
- Q (Humán egészségügyi, szociális ellátás)
- O (Közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás)
- M (Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység)
- S (Egyéb szolgáltatás)
- J (Információ, kommunikáció)

Ezen kutatás megvalósításához az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Kutatási és Fejlesztési Központjától származó, 2018-as vállalalkozási geoadatbázist és telektömb térképet használtam. Az adatbázis a BISNODE, az e-Cégjegyzék és a Céginformáció nyílt adatforrásaira épül. TEÁOR'08 alapján vizsgáltam, mely városrészekben van jelen a városközpontokra jellemző 11 kulcságazat, milyen gazdasági súlyal bírnak az adott városrészek és hogyan oszlanak el telektömbökre bontva a vállalatok (MURPHY R. E. – VANCE JR. J. E. 1954, BOHNERT E. – MATTINGLY P. F. 1964). Az adatbázis térképes feldolgozásához ArcGIS 1.10.4 szoftvert használtam, melyhez csatlakoztattam épület-

tömb-alapú városrészi felosztást is. A vállalkozásokat telektömbökre vetítve határoztam meg a gazdasági koncentráció mértékét. E módszer révén nem csupán a városrészek közötti különbségek váltak láthatóvá, hanem a belső tömbszintű koncentrálódás is, amely a városmag jellemző indikátora. Kutatásom második része a városközpont egy meghatározó sajátosságával, a nemzetközi üzletláncok jelenlétével foglalkozik (NAGY B. 2005), amelyhez a szükséges adatokat Google Térkép segítségével gyűjtöttem össze, majd terepi bejárás során ellenőriztem a hitelességét.

A vizsgálat harmadik részét, a városmorfológiai elemzést terepmunka révén valósítottam meg, ahol többek között a vertikális tagozódásra, az előkert-nélküliségre, a zárt, sűrű beépítésre és a céges logók és jelképek jelenlétére koncentráltam (MURPHY R. E. – VANCE JR. J. E. 1954). Továbbá, a parkolók (értve ezalatt a parkolóházakat, kültéri parkolókat, parkolózónákat, mélygarázsokat és a lakosság által önkényesen használt területeket) számának meghatározása is megtörtént hibrid, azaz terepi és desktop módszerekkel.

Kutatásom negyedik fejezete pedig a városrészenként történt elemzés után lehatárolt potenciális alközpontokra terjedt ki. Desktop kutatás keretében kiértékeltem az egri VOLÁN Zrt. helyi buszmenetrendjeit, arra való tekintettel, hogy 1 héten belül hány darab busz áll meg a kijelölt alközpontokban.

Eger városközpont (Belváros)

A potenciális alközpontok lehatárolásához elengedhetetlennek tartottam Eger városközpontjának alapos megismerését, mivel ez szolgált viszonyítási alapként az alközponti funkciók értelmezéséhez és összehasonlításához. A városközpontra jellemző mind a 11 nemzetgazdasági ágazat megjelenik itt. Továbbá, a gazdasági súly mérlegében kijelenthető, hogy a város ágazati tevékenységeinek közel negyedét adja. A kötelező ágazatok szempontjából is dominál a többi városrészhez mérve. Leginkább a nagy- és kiskereskedelem (G, 142 db bejegyzett céggel, röviden cég), a művészet és szórakozás, valamint a szabadidő (R, 73 db cég), továbbá a humán egészségügyi és szociális ellátás (Q, 78 db cég) dominál, utóbbi a város teljes egészségügyi ellátásának 76%-át jelenti (ez a kórháznak és a gyermekorvosi rendelők tömörülésének köszönhető).

A telektömbi vizsgálat alapján (1. ábra) megállapítható, hogy a bejegyzett cégek eloszlása többé-kevésbé arányos képet mutat. Észak felől dél felé haladva markáns növekedés figyelhető meg a bejegyzett cégek számában, amely a történelmi városmag, különösen a Dobó tér és annak közvetlen környezetének elérésével tetőzik, egyes tömbökben meghaladva az 50 bejegyzett céget. A keleti és nyugati irányú kiterjedés mentén ez a koncentráció fokozatosan csökken, míg a város déli részén ismételt emelkedést mutat. Az így feltárt mintázat jól szemlélteti azt a vállalalkozási sűrűségi szintet, amely iránymutatásként szolgált a jövőbeni alközponti területek lehatárolásakor.

Nemzetközi üzletláncok tekintetében kivételnek számít, hiszen általánosságban ezen üz-

letek a városközpontokban vannak, de Eger központja csak a 3. helyen áll 4 üzletláncsal. Szomszédos városrészben, a Károlyvárosban, ezzel szemben 17 db ilyen üzlet van. Ennek oka, hogy a város egyetlen plázája itt található, amely vonzóerővel bír ezen üzletek számára. A második a Nagylapos városrész, ahol 11 üzlet van (városperemi terület, amely összeköti Egert és az egykori önálló településként működő Fel-németet). HEINEBERG G. (1991) megállapítása az új típusú periférikus bevásárlóközpontokról illik e városrészre.

Városmorfológiai szempontból elmondható, hogy a vertikális tagolódás, az előkert-nélküliség, a sűrű beépítettség, a megjelenő céges logók és jelképek jellemzők a városközpontra. Egyedül a délkeleti rész tér el a kritériumoktól,

1. ábra Belváros vállalatainak száma telektömböként
 Figure 1 Number of companies in the city centre by block
 Szerkesztette / Edited by: ZETKÓ Z. L.

ahol inkább lakótelepszerű karakterrel rendelkezik. Felvetődik a kérdés, hogy ez mennyire elfogadható. Mind népsűrűségi és népességszámbeli szempontból indokolt figyelembe venni azt a megközelítést, amelyet PACIONE M. (2009) kutatása is alátámaszt, miszerint a városközpontokra jellemző strukturális sajátosság, hogy viszonylag alacsony állandó lakónépességgel rendelkeznek. Ám nem szabad a városok egyedi történelmi sajátosságairól sem megfeledkezni. Magyarországon az államszocializmus évtizedeinek köszönhetően több olyan város van (pl. Tiszaújváros, Dunaújváros) ahol a városközpontok tipikusan lakótelepszerűek (BELUSZKY P. – GYÓRY R. 2004).

A parkolók tekintetében elmondható, hogy dominál a Belváros a maga 39 parkolóterületével. Megközelíthetőség szempontjából a város egyik legjobban elérhető területe, 1 hét távlatában 2244 alkalommal állnak meg buszok a területen. Város egészéhez mérve 16%-a a teljes helyi tömegközlekedésnek. Egyedül a Felnémet városrészben nagyobb az arány (2557 alkalom), ám a buszmegállók kialakítása szempontjából nem olyan kedvező, mint a városközpont.

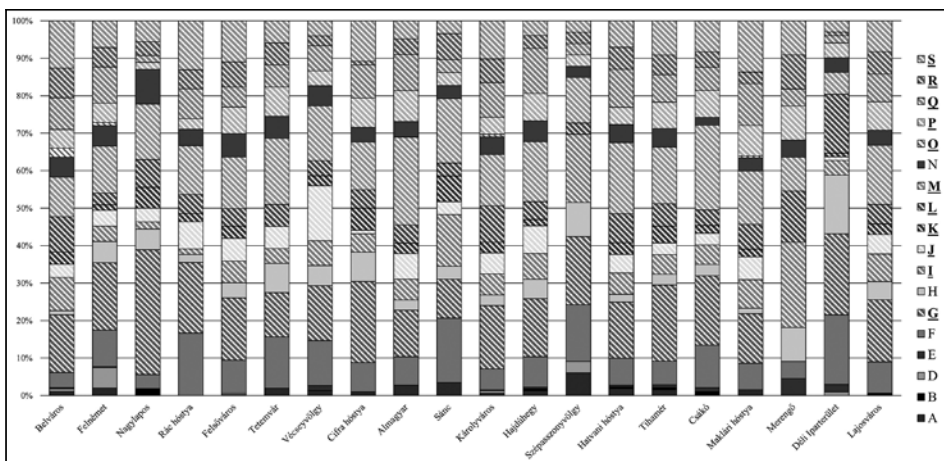
További eredmények

Kötelező nemzetgazdasági ágazatok megjelenése alapján megállapítottam, hogy a Belvárosban túl 3 olyan városrész van, ami teljességben megfelel a követelménynek: Felnémet,

Károlyváros és Maklári hóstya. Ám Tihamér, Felsőváros, Hatvani hóstya és Lajosváros városrészeit is hozzávettem a kutatáshoz azon oknál fogva, hogy az O kivételével ezekben is megjelenik az összes kötelező nemzetgazdasági ágazat (2. ábra). A vizsgált kritériumok alapján ezen 7 városrészből összesen 5-ben sikerült megállapítani potenciálisan kialakulóban lévő alközpontot (Károlyváros, Maklári és Hatvani hóstya, Tihamér, Felsőváros 3. ábra).

Károlyváros gazdasági és morfológiai vizsgálata alapján megállapítható, hogy a terület kiemelt jelentőséggel bír a város egészének szerkezetében. Központi elhelyezkedése, valamint a 25-ös főút áthaladása meghatározó szerepet játszik kereskedelmi és logisztikai funkcióinak erősödésében. Gazdasági szempontból elsősorban a kiskereskedelem és nagykereskedelem, valamint a szakmai-tudományos tevékenységek és az ingatlanügyletek dominanciája jellemző. Az utóbbi ágazat vállalkozásainak 13%-a Károlyvárosban található, ami kiemelkedő arány, különösen a többi városrészhez viszonyítva. A gazdasági aktivitás túlnyomó része Károlyváros déli részére koncentrálódik, elsősorban a főút mellett, ami a területet egy potenciális alközpontként azonosítja. Ezt tovább erősíti, hogy a nemzetközi árukat forgalmazó üzletek közel fele (47,2%) is itt található.

Városmorfológiai szempontból Károlyvárosban a szabályos, a zárttömbös beépítés dominál. Az épületek általában 2–3 szintesek és egységes utcaképet alkotnak. A városrész sűrű

2. ábra Gazdasági ágazatok eloszlása városrészenként
Figure 2 Distribution of economic sectors by city district
Szerkesztette / Edited by: ZETKÓ Z. L

beépítettsége és vertikális tagoltsága a fokozott urbanizációt tükrözi. Az északi részen családi házas, kisebb társasházias beépítés, míg a nyugati oldalon történeti jellegű elemek és nagytelkes intézmények figyelhetők meg. Ezek a jellemzők – különösen az észak-déli különbségek, a sűrű, hézagmentes beépítés és az építészeti karakter – mind arra utalnak, hogy a városrész a Belváros funkcionális és szerkezeti mintázatát követve egy újabb alközponti szerepkör felé mozdul el. Megközelíthetőség szempontjából is helytáll, mint alközpont. Összesen 286 alkalommal állnak meg buszok 1 hét távlatában a városrészben és ebből mindegyik érinti az alközpontot is. Ám a város egészéhez viszonyítva alacsony 2%-os arányt tesz ki a tömegközlekedés, ezzel szemben a Belváros eléri a 16%-ot. Továbbá kiemelendő, hogy a károlyvárosi alközpont közvetlenül határos a Belvárossal, amely felveti annak lehetőségét, hogy e terület nem önálló alközpontként, hanem a meglévő városközpont funkcionális és térbeli kiterjesztéseként értelmezhető.

A Maklári hóstya gazdasági szerepe a város egészéhez viszonyítva mérsékelt, azonban lokális szinten jól körülhatárolható aktivitási centrumok figyelhetők meg. A városrész a Belváros délkeleti szomszédságában helyezkedik el, területén mind a 11 nemzetgazdasági ágazat jelen van, de egyik sem képvisel jelentős súlyt. A legnagyobb arányban az oktatás (P) és az egyéb szolgáltatások (S) vannak jelen, de ezek is csak 6%-os részarányt képviselnek. A teletkömb szintű vizsgálatok alapján a vállalkozások térbeli eloszlása erőteljesen koncentrált a városrész központi és különösen a Kertész út melletti területeken, ahol egyes tömbökben a cégek száma meghaladja a 30-at. Ez a koncentrációs jelenség arra utal, hogy a Kertész út térsége lokális alközponti szerepkört tölthet be, ami hosszabb távon a városrész gazdasági súlyának növekedéséhez vezethet. Nemzetközi árukat forgalmazó üzletek nincsenek jelen ezen városrészben.

Morfológiai szempontból a Maklári hóstya erőteljes térszerkezeti heterogenitást mutat. A nyugati és északi részen a Károlyvároséhoz hasonlóan sűrű, tömbös beépítés és zárt családi házas vagy kistársasházias karakter jellemző. A nyugati oldalon emellett nagytelkes intézményi funkciók is megjelennek, amelyek illeszkednek a történeti városközpont szerkezetéhez. A déli területeken a tömbös beépítés mellett telepszerű elemek is megfigyelhetők. A vertikális tagolódás csak a Kertész utcában jelenik meg számottevő módon, ahol többemeletes épületek

alkotják a városképet, míg a Maklári út mentén jellemzően földszintes, zárt soros beépítés dominál. Összességében a városrész szerkezeti és beépítési sajátosságai, valamint a gazdasági aktivitás térbeli koncentrációja alapján a Kertész utca és közvetlen környezete azonosítható potenciális lokális központként.

A közösségi közlekedési elérhetőség szempontjából a vizsgált városrészek és kijelölt alközpontok közül egyedül a Maklári hóstya területén nem található közvetlen autóbusszmegálló. Ennek elsősorban a városrész mérete (0,74 km²) és térbeli elhelyezkedése az oka: a Belváros és Tihamér közé ékelődve a közvetlen belső hálózati kapcsolatok szükségessége mérsékelt. A városrész határain, mind a Belvárosi, mind a Tihaméri oldalon jól kiépített, forgalmas megállók találhatók, amelyek biztosítják a közösségi közlekedési kapcsolódást. A potenciális alközpont távolsága a városközponttól 540 méter, amely nem tekinthető jelentős távolságnak, ugyanakkor már érzékelhető mértékű.

A Tihaméri alközpont közvetlenül a Maklári hóstyától délre helyezkedik el, a vizsgált területek közül kiemelkedik gazdasági aktivitása révén. Bár a 11 nemzetgazdasági ágazat közül egyedül a közigazgatás (O) nem képviselteti magát, a többi ágazatban működő vállalkozások száma jelentős. A város egészéhez viszonyítva a pénzügyi, biztosítási szolgáltatásokat végző cégek 12%-a, a kis- és nagykereskedelmi vállalkozások 10%-a, valamint a mezőgazdasági szektor 11%-a itt található. Emellett különösen magas a bányászati tevékenységet folytató vállalkozások aránya (29%), valamint a környezetgazdálkodási ágazatok (E) jelenléte is számottevő (19%). E sokrétű gazdasági szerkezet hangsúlyozza a városrész jelentőségét, még akkor is, ha egyes ágazatok nem tartoznak a város szempontjából központi jelentőségűnek tekintett szektorok közé.

A teletkömb-alapú elemzések szerint a vállalkozások térbeli eloszlása a Maklári hóstyához hasonlóan a Kertész út környezetében koncentrálódik, ugyanakkor a városrész északi részén, különösen a Maklári út mentén is erőteljes gazdasági aktivitás tapasztalható. Ez a sűrűsödés is arra utal, hogy a Kertész utca térsége potenciális városközponti szerepet tölthet be, amely átnyúlik a két városrész – Maklári hóstya és Tihamér – határára, így az alközpont egy funkcionálisan összekapcsolt zóna részeként is értelmezhető. Városmorfológiai szempontból Tihamér jelentős hasonlóságot mutat a Maklári

hóstyával: a beépítési karakter, a tömbstruktúra és az átépülő, sűrűsödő beépítési forma itt is meghatározó.

Megközelíthetősége kedvezőnek tekinthető. A városrész egészét tekintve összesen 792 autóbussz-megállás történt, amelyből 528 a kijelölt alközpont területére esett, így a megállások 67%-a ezen koncentrált zónában realizálódott. A városi szinten vizsgált eloszlás alapján a teljes városrész a buszközlekedés 5,6%-át teszi ki, míg az alközponti terület 3,7%-kal részesedik. Ez az arány némileg meghaladja a Károlyvárosra jellemző értékeket, ami a térség közlekedési súlyának és hozzáférhetőségi potenciáljának erősödésére utal. Távolága a központtól a második legmagasabb 720 méter, amennyiben nem vesszük egybe a Maklári hóstyabeli alközponttal.

A Hatvani hóstyá központi elhelyezkedése – közvetlen szomszédsága a Belvárossal és Károlyvárossal – stratégiai jelentőséget kölcsönöz a városrésznek. A gazdasági struktúra elemzése alapján megállapítható, hogy a terület kiemelkedő szerepet tölt be a város gazdasági hálózatában. Több nemzetgazdasági ágazat esetében is jelentős a vállalkozások koncentrációja: a mezőgazdasági (A) tevékenységek 20%-a, a környezetvédelmi szolgáltatások (E) 19%-a, valamint a szakmai, tudományos és műszaki tevékenységek (M), az ingatlanügyletek (L) és a pénzügyi szolgáltatások (K) egyaránt 13–15%-os részaránnyal képviselték a városi szinten. A gazdasági aktivitás különösen a Deák Ferenc utca – Szvorényi József utca – Árpád utca által határolt zónában koncentrálódik, ahol egy potenciális alközpont kialakulása valószínűsíthető. Továbbá nemzetközi árut forgalmazó üzletek 2,8%-a itt található a városban, ám ez nem éri el a kritériumot.

Városmorfológiai szempontból a Hatvani hóstyát fokozatos arculatváltás jellemzi. Az északi területeken – a Belvároshoz közel – megindult az átépülés a korábbi zárt, családiházas szerkezetből tömbös beépítés irányába. Ezzel szemben a déli és délkeleti területeken továbbra is a kertvárosias karakter dominál, előkertes családi házakkal. A városrész keleti oldalán elhelyezkedő Érsekkert jelentős zöldfelületi elemként van jelen, míg a legfontosabb infrastrukturális tengely a Deák Ferenc utca, amely közvetlen kapcsolatot biztosít a Belvárossal. Kiemelendő, hogy a város fő vasútállomása szintén a Hatvani hóstyá délkeleti részén található. A térségre vonatkozó fejlesztési tervek egy

intermodális csomópont létrehozását tűzik ki célul, amelynek része az autóbussz-állomás áthelyezése is. Továbbá a közeljövőben megvalósuló bevásárlóközpont/pláza létesítése várhatóan jelentős hatást gyakorol majd a városrészt, valamint a kijelölt alközpont funkcionális szerepére és térségi pozíciójára. Ennek megvalósulása a jövőben jelentősen növelheti a városrész közlekedési és gazdasági súlyát.

A városrészen belüli vertikális tagolódás a Maklári hóstyánál erőteljesebb, több ponton is emeletes beépítések figyelhetők meg. A gazdasági és morfológiai adottságok alapján a Deák Ferenc utca környezete kijelölhető egy jövőbeli városrészi alközpont helyszínként. A vizsgált városrészek közül a megközelíthetőség tekintetében ez a városrész rendelkezik a legmagasabb aránnyal, amely a városi tömegközlekedési rendszer 10,6%-át teszi ki. A kijelölt alközpont esetében ez az érték 3,4%, azonban ez az adat kizárólag a buszjáratokra vonatkozik. Amennyiben a vasúti forgalmat is figyelembe vennénk, a teljes tömegközlekedési lefedettség lényegesen magasabb arányt mutathatna, így a városrész és az alközpont megközelíthetősége is kiemelkedőnek értékelhető. Távolágát nézve a Belvárostól pedig hasonlóságot mutat a Károlyváros esetével, hiszen érintkezik vele, így itt is felmerülhet a kérdése a terjeszkedésnek.

Végül a Felsővárosról elmondható, hogy gazdasági szerkezete kiegyensúlyozott, kiugró ágazati dominancia nélkül. A legjelentősebb szektor a kis- és nagykereskedelem (G), 77 bejegyzett vállalkozással, ezt követi az építőipar (F) 41 vállalattal. A telektömbszintű elemzés észak-déli megosztottságot mutat: a gazdasági aktivitás mértéke a Belváros felől távolodva nő, különösen a Nagylapos irányában, ami a városrész periférikus övezeteinek fokozódó gazdasági szerepére utal. A vállalkozások sűrűsége kiemelkedő a Rákóczi Ferenc utca és a Vallon utca környékén, ahol a koncentráció mértéke alapján egy jövőbeli alközponti funkció kialakulása valószínűsíthető. Morfológiai szempontból Felsővárost alapvetően lakótelepi beépítettség jellemzi, amely magas népsűrűsége miatt sem felel meg szakirodalmakban vett klasszikus városközponti karakternek. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy más magyarországi példák – mint Dunaujváros vagy Tiszaújváros – esetében is megfigyelhető, hogy a központi funkciók lakótelepszerű beépítésű területen valósulnak meg. Ez a jelenség részben a hazai városfejlődés történeti sajátosságaira, a szovjet

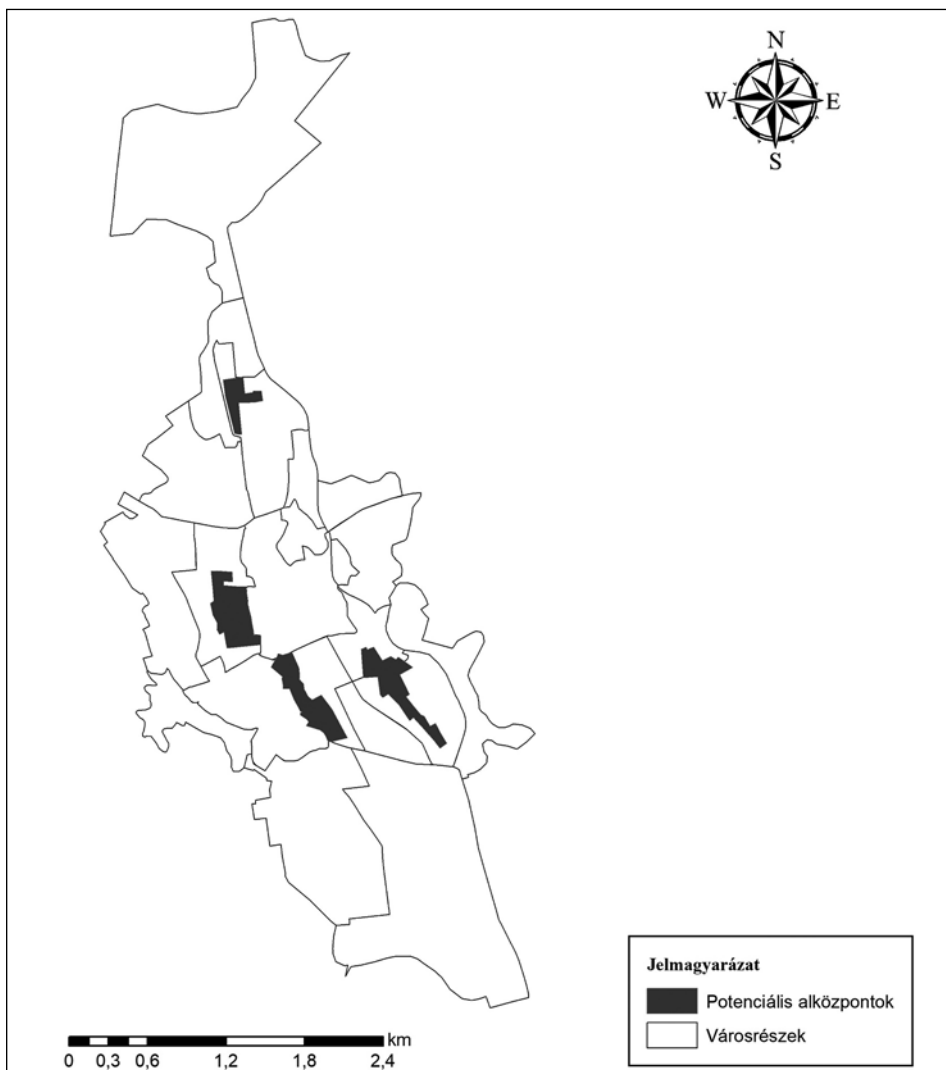
típusú urbanizációs modell közel fél évszázados dominanciájára vezethető vissza.

Az alközpont elérhetősége a legkedvezőbbnek tekinthető a vizsgált területek között. A városrész a városi közösségi közlekedési megállóforgalom mintegy 9%-át adja, míg a kijelölt alközpont önállóan is 5,6%-os arányt képvisel. Ez a koncentráció jól érzékelteti a városrészen belüli csomóponti szerep erősödését és a terület közlekedési szempontból betöltött stratégiai

jelentőségét. Távolsága pedig szintén csak kiemelkedő a többihez képest, légvonalban közel 1 km távolságra van a Belvárostól.

Összefoglalás

Az elemzések alapján megállapítható, hogy a vizsgált gazdasági ágazatok Eger négy városrészében – a Belvárosban, Felnémeten, Károlyvá-

3. ábra Kijelölt potenciális alközpontok elhelyezkedése Eger városában

Figure 3 Location of designated potential sub-centres in the city of Eger

Szerkesztette / Edited by: ZETKÓ Z. L

rosban és a Maklári hóstyában – koncentrálnak leginkább. A Hatvani hóstya és Tihamér esetében a gazdasági aktivitás jól megközelíthető övezetekhez kötődik, ami alkalmassá teheti őket jövőbeli alközponti szerep betöltésére. Ezzel szemben Felsőváros és Maklári hóstya kisebb gazdasági koncentrációja korlátozza ilyen típusú funkciók kialakítását. A közösségi közlekedés elemzése szerint a kijelölt potenciális alközpontok többsége megfelelő elérhetőséggel rendelkezik.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy Eger Integrált Városfejlesztési Stratégiájának és Integrált Településfejlesztési Stratégiájának továbbfejlesztése során a Belváros központi szerepének megerősítése mellett indokolt Károlyváros, Hatvani hóstya és Tihamér városrészek alközpont irányú fejlesztése. A gazdasági és közlekedési struktúra elemzése megerősítik a központi funkciók területi újragondolásának szükségességét, amely elősegítheti a fenntartható városszerkezet kialakítását. Emellett a *Nagy-lapos városrész fejlődése*, különösen a külföldi üzletek megjelenésével és a városi hálózatba történő integrálódásával, szintén potenciális alközpontként értelmezhető a közeljövőben.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet témavezetőimnek Patkós Csabának és Ruszkai Csaba Gyulának, akiknek útmutatása és támogatása jelentős mértékben hozzájárult a munkám elkészítéséhez. Szeretnék köszönetet mondani az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Kutatási és Fejlesztési Központ munkatársainak, valamint Utasi Zoltán docensnek, akik biztosították kutatásom elindulásához szükséges az adatok rendelkezésemre való bocsátását, ezzel segítve kutatásomat

A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24 kódszámú egyetemi kutatói ösztöndíj programjának A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

ZETKÓ ZOÉ LILI
EKKE Természettudományi Kar,
Földrajz Tanszék, Eger
zetkolili.ekke@gmail.com

IRODALOM

- BOHNERT J. E. – MATTINGLY P. F. 1964: Delimitation of the CBD through Time – Economic Geography. pp. 337–347.
- BOYCE, R. R. – HOORWOOD E. M. 1960: The Central Business District Core-Frame concept and some of its implications – Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers 22, pp. 28–33.
- BURGESS E. 1925: The Growth of the City: An Introduction to a Research Project – Chicago University of Chicago Press.
- HARRIS D. C. – ULLMAN E. 1945: The Nature of Cities – Sage Publications. pp. 7-17.
- HEINEBERG G. 1991: Shopping areas in the city of Münster – Münchener Geographische Hefte. 69, pp. 123–151.
- HOYT H. 1939: The Structure and Growth of Residential Neighbourhoods in American Cities – U.S. Government Printing Office.
- MURPHY R. E. – VANCE JR. J. E. 1954: Delimiting the CBD – Economic Geography. pp. 189–222.
- TÓTH J. (2010). Világföldrajz. Akadémia Kiadó, Budapest.

KRÓNIKA

Elnöki beszámoló a Magyar Földrajzi Társaság 2022. évi tevékenységéről

Tisztelt Közgyűlés!

A 2021. év végén egész Magyarország, beleértve Társaságunk tagságát is, bizakodni kezdett abban, hogy a világjárvány elmúltával a társadalmi szervezetek élete is fokozatosan visszatérhet a normális kerékvágásba. Ez a visszatérés annál is inkább sürgetően jelentkezett, mert küszöbön állt Társaságunk fennállásának 150. évfordulója, amelyről a 2021-ben megválasztott vezetőség mindenképpen méltó módon szeretett volna megemlékezni. A korábbi vezetésnek nem igazán volt erre vonatkozó stratégiája, így 2021 novemberében-decemberében a legfontosabb feladatunk a jubileumi rendezvények megtervezése volt. Mivel a Társaság 1872. január 12-én alakult meg, már az év legelején meg kellett kezdődnie az eseménysorozatnak. Úgy döntöttünk, hogy a megemlékezések az egész 2022. év folyamán folyamatosan kövessék egymást, legyen ez egy jubileumi év, amely egyben a járványt követően a Társaság tevékenységének, a társasági életnek az újraindítását is szolgálja. A szervezésben felhasználtuk azokat a tapasztalatokat, amelyeket a Társaság elnöke francia testvérszervezetünk, a Société de Géographie bicentenáriumi ünnepségei során gyűjtött Párizsban. Számtalan ötlet merült fel, amelyek megvalósítása azonban a pénzügyi források megszerzésének függvénye volt. Az eseménysorozat védnőkéül sikerült megnyerni HABS-
BURG GYÖRGYöt, Magyarország párizsi nagykövetét, akinek családja kiemelkedő szerepet játszott a Magyar Földrajzi Társaság életében.

Az első jubileumi konferenciát a Magyar Földrajzi Múzeummal közösen rendeztük Érden, 2022. január 20-án. Megnyitó beszédet LÓCZY DÉNES, Társaságunk elnöke és CSÖZIK LÁSZLÓ, Erd Megyei Jogú Város polgármestere mondott. A gazdag program 15 előadást foglalt magába. Egyebek mellett HEVESI ATTILA Hunfalvy Jánosról, RYBÁR OLIVÉR Cholnoky Jenőről, JENEY LÁSZLÓ Teleki Pálról, DOMANICZKY

ENDRE Gubányi Károlyról emlékezett meg. SZABÓ JÓZSEF a Debreceni, FRISNYÁK SÁNDOR a Nyírségi, SZILASSI PÉTER a Szegedi Területi Osztály történetéből villantott fel képeket. GÁBRIS GYULA a rendszerváltozás utáni átalakulást vázolta fel. Szóba került a Társasággal szoros kapcsolatban álló térképészek munkássága, a Társaság által szervezett expedíciók és magazinunk, az A Földgömb története is. Végül KUBASSEK JÁNOS igazgató, a konferencia fő szervezője méltatta a múzeumalapító Balázs Dénes életművét.

A 150 éves évforduló megünneplése nyilván a Társaság idősebb tagjai számára nyújtott többet. Ugyanakkor szerettük volna ezt a tiszteletre méltó történetet az ifjúsághoz is közelebb hozni. Ezért rendeltünk meg egy félórás kisfilmet, amely terveink szerint fiatalosan könnyed, humoros stílusban szólt volna a földrajzi ismeretek fontosságáról, de a földrajz mint iskolai tantárgy oktatásának gondjairól is. A forgatókönyvet ismert televíziós személyiség, sikeres ismeretterjesztő műsorok szerkesztője, RIDEG RICHÁRD írta. Az alapötlet az volt, hogy neves művészek, egykori geográfushallgatók nyilatkozzanak arról, milyen a viszonyuk a földrajzhoz. LOVASI ANDRÁS (Kispál és a Borz, Kiscsillag) és TATÁR ATTILA (Bagossy Brothers Company) zenészek, valamint REKOP GYÖRGY stand-up művész kerültek így képbe. Az interjúfelvételek április 4-én Budapesten, a Soroksári úti stúdióban (Malom-udvar) készültek. A filmet ÉRY MÁRK rendezte, a kissé „túltengő” házigazda NAGY BALÁZS, az ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézetének docense volt. Sajnos, be kell vallanunk, a film csak részben váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A túlzottan megvágott interjúk, a földrajzról tett, gyakran általánosságokba fulladó megállapítások, valamint a földrajzoktatás negatívumainak túlhangsúlyozása miatt nem felelt meg azoknak a céloknak, amelyeket a film készítői számára kitűztünk. Ennek oka az is, hogy a forgatókönyv

elkészítésekor a legkisebb mértékben sem vették figyelembe a Társaságtól és GÁBRIS GYULA szakértőtől érkezett javaslatokat. Bár volt ígéret televíziós bemutatóra, mindezidáig nem kapunk hivatalos tájékoztatást arról, hogy a filmet valamelyik csatorna műsorra tűzte volna.

Április 1-jén, pénteken rendezték a Földrajz Éjszakája (GeoNight) elnevezésű nemzetközi programsorozatot, amelyhez Magyarország is nagyszámú, kb. 40 rendezvényt jelentett be. Ezek között előadások, terepi bemutatók, online rejtvények, tesztek egyaránt szerepeltek, tehát igen változatos módon csábítottak a földrajzi kérdésekben való elmélyülésre Európa legtöbb országának érdeklődő lakosságát, sőt néhány rendezvénnyel a többi kontinens is bekapcsolódott. A 2022. évi GeoNight programsorozat hazai koordinátora 2022-ben is JENEY LÁSZLÓ, Társaságunk főtítkára volt.

Május 15-én a szlovákiai Komáromban került sor újabb ünnepi megemlékezésre, ahol a Szlovákiai Református Keresztény Egyház Komáromi Egyházközsége rendezésében Katona Mihály-napokat tartottak. A 200 éve elhunyt neves földrajztanárról, tankönyvszerzőről, aki a Református Kollégium első rektora volt, FAZEKAS LÁSZLÓ emeritus püspök, LÓCZY DÉNES, Társaságunk elnöke és LUKÁCS ÁGNES nyugdíjas tanár emlékezett meg a református templomban. A kollégium falán Társaságunk emléktáblát helyeztet el.

Május 19-én a Társaság választmányi, majd május 31-én közgyűlést rendezett az ELKH Csillagászati és Földtudományi Központ Földrajztudományi Intézetében. Utóbbin a sajnálatosan kevés résztvevő elfogadta a 2022. évről készített pénzügyi beszámolót.

Június 30-án kezdődött a Társaság 75. Vándorgyűlése Mohácson, amelynek mottója Újdonságok az Alsó-Duna-szakasz mentén volt. A tudományos előadásokon mindössze 39 fő vett részt, aminek egyik fő oka az lehetett, hogy a rendezvény reprezentatív helyszínét, a frissen Kulturális Negyeddé alakított egykori Selyemgyárat csak erre a csütörtöki napra lehetett kibérelnünk. Viszont úgy éreztük, ez a legmegfelelőbb helyszín a Vándorgyűlés előadásainak lebonyolítására, ezért ragaszkodtunk hozzá. A terembérlési díját Mohács Város Önkormányzata vállalta magára, a vendégek nagy része számára a Petőfi Sándor Középiskolai Kollégium nyújtott szállást.

Az előadást LÓCZY DÉNES, Társaságunk elnöke és CSERDI ÁRON, Mohács Város kultúráért felelős alpolgármestere nyitották meg.

A köszöntő szavak után került sor a tudományos előadásokra. SZLÁVIK LAJOS, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem bajai Víztudományi Karának professor emeritusa, a Magyar Hidrológiai Társaság elnöke *Az Alsó-Duna árvizei és ármentesítése* címmel adott elő. A téma másik, természetvédelmi oldalát OMACHT ZOLTÁN, a Duna-Dráva Nemzeti Park mohácsi körzetének természetvédelmi őre világította meg, aki az újjászületett Duna-mellékágakat mutatta be. PAP NORBERT, a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi és Földtudományi Intézetének egyetemi tanára *A mohácsi csata kutatása: mit keres egy geográfus a harcmezőn?* címmel, míg HASANOVIC-KOLUTÁZ ANDREA, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum igazgatója *Az ördög ünnepétől a szellemi kulturális örökségig: a mohácsi busójárás* címmel tartott beszámolót. Úgy éreztük, az előadóülésnek helyet adó egykori Selyemgyár rekonstrukciója is megér egy előadást, erre DOMBAI GYULÁT, a tervezést végző Dombaiterv Építésziroda Bt. tulajdonosát kértük fel. Mivel a szakmai tanulmányút programjában Kalocsa is szerepelt, ROMSICS IMRE etnográfus, a kalocsai Viski Károly Múzeum igazgatója is szót kapott, hogy a kalocsai fűszerpaprika jelenéről és jövőjéről beszéljen.

A selyemgyári büféebéd után buszos látogatást tettünk a mohácsi csata helyszínére, ahol a Pécsi Tudományegyetem kutatói elmagyarázták, a természeti adottságok és a történelmi források tükrében szerintük hol kell keresni az 1526. évi mohácsi csata helyszínét. Este gyalogos városnézés zajlott le Mohácson, LŐRINCZ ÁRPÁD, Sátorhely történelemtanár polgármestere vezetésével, amit a hagyományos baráti vacsora követett a Sokac Olvasókörben. A nemzetiségi ételkülönlegesség, a köcsögös bab fogyasztásához a Planina Borház helyi borokat, a fiatal zenészekből álló Mladi Orkestar pedig mindannyiunk meglepetésére kitűnő délszláv zenét szolgáltatott.

Július 1-jén a Vándorgyűlés résztvevői bel-földi kirándulásra indultak a Duna mentén RONCZYK LEVENTE és LÓCZY DÉNES, a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi és Földtudományi Intézete oktatóinak vezetésével. Székelyszabaron az újonnan felavatott sváb tájház látnivalóit HAHNER RÓBERT, a Székelyszabari Német Önkormányzat vezetője ismertette. Dunaszekcsőn a partfalcsuszamlás okairól és következményeiről VARGA GÁBOR egyetemi adjunktus tartott tájékoztatót. Ezt követően a résztvevők a bátaszéki katolikus templomot és az egyko-

ri cikádori ciszterci apátság romkertjét, majd Pörböly határában a Gemenci-erdőt keresték fel. A bajai Potyka csárdában elfogyasztott ebéd után a Duna bal partján folytatódott az út Kalocsa felé, ahol a program az új helyre költözött Magyar Fűszerpaprika Múzeumnak és az érseki palota kertjének megtekintése volt.

A Vándorgyűléshez újra kapcsolódott külhoni program is. A RONCZYK LEVENTE egyetemi adjunktus által vezetett dél-baranyai kirándulás július 2-i első állomása Vuková, a balkáni háborúban legtöbbet szenvedett szlavón város volt, amely ma Horvátország legnagyobb dunai kikötője. A résztvevők megtekintették a város hősvédőinek állított múzeumot, a vukovári népirtás áldozatainak temetőjét, a részben helyreállított barokk városmagot és a víztornyot, amelyet háborús mementóként meghagytak szétlőtt állapotában. Kopácson, az egykori római út mentén fekvő, kora Árpád-kori magyar halászfaluban a helyi halászlai hagyományok megismerése mellett újabb élő emlékek voltak láthatók a délszláv háború megpróbáltatásairól. A napot pin-celátogatás és vacsora, szabad tűzön főtt halpaprikás zárta. Az éjszakai kényelmes szállás Laskón volt egy átalakított régi parasztházban.

Másnap, július 3-án a Kopácsi-rét Natúr-parkban helyi szakmai vezetővel zajlott le egy hajó- és gyalogtúra a sekély, elmocsarasodott holtágak mentén, amelynek keretében a volt Habsburg főhercegségi uradalomban megtekinthető volt az egykori jugoszláv vezető, Joszip Broz Tito vadászkastélya is. Kiskőszeg határában gyönyörű kilátás volt élvezhető a városkára és a Duna kanyarulatára. Végül a csoport visz-szaindult Mohácsra.

Az éves további programok közül kiemelendő a szeptember 30-án *Kvízelítő* címmel a Társaság által szervezett vetélkedő Pécsen, a PTE Természettudományi Kar tanácstermében. A játékmester GRUBER LÁSZLÓ, a bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium földrajz-történelem szakos vezető tanára, mesteroktató volt. A vetélkedő technikai lebonyolításával PIRISI GÁBOR docens és MARÁZ HENRIETT PhD-hallgató, a PTE Kancellária munkatársa volt megbízva. A győzelemért 14 kétfős csapat küzdött, akiknek egy írásbeli teszt után több fordulóban szóban kellett bizonyítani tudásukat, válaszolni a természet- és társadalomföldrajz, valamint az általános műveltség köréből válogatott kérdésekre. Végül villámkérdések döntötték el a sorrendet. A döntő négy csapatából három ugyan fiúkból állt, de a nyertes mégis a két

egyetemi hallgató lány, BERÉNYI LILI és SCHENK GERDA alkotta páros lett, a Társaság elnöke által felajánlott nyeregményük Magyarország Nemzeti Atlaszának egy-egy kötete volt.

A jubileumi év befejező rendezvényét az MTA X. Osztály Természetföldrajzi és Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottságával közösen szerveztük. Az Akadémia rendelkezésünkre bocsátotta a Széchenyi téri székház Dísztermét, ahol november 19-én maratoni előadódulást tartottunk *A 150 éves Magyar Földrajzi Társaság* szerepe a hazai és a nemzetközi tudományos életben címmel. A kb. 100 regisztrált hazai és külföldi résztvevőt Társaságunk nevében LÓCZY DÉNES elnök és JENEY LÁSZLÓ főtítkár, az Akadémia részéről FREUND TAMÁS, az MTA rendes tagja, az MTA elnöke (videóüzenetben), PÁLFY JÓZSEF, az MTA rendes tagja, a X. Osztály elnökhelyettese és HABSBURG GYÖRGY nagykövet, az MFT 150 jubileumi évad fővédnöke köszöntötte (szintén videó). BREZSNYÁNSZKY KÁROLY, a Magyar Állami Földtani Intézet ny. igazgatója arról szólt, hogyan érvényesült Lóczy Lajos geográfusi szemlélete geológiai munkáiban; DÖVÉNYI ZOLTÁN, az MTA doktora szemelvényeket közölt az MFT történetéből, elsősorban a 110 éve alakult Gazdaságföldrajzi Szakosztállyal kapcsolatban. TÖRÖK ZSOLT GYÖZÖ egyetemi docens arról számolt be, hogy az MFT megalakulása „felvilágosodást” jelentett a magyar térképészetben. A Balaton-kutatás múltját, jelenét és jövőjét a legilletékesebb, G. TÓTH LÁSZLÓ, az MTA doktora, a Balatoni Limnológiai Intézet kutatója vázolta fel. NÉMETH ÁKOS éghajlatkutató, az Országos Meteorológiai Szolgálat munkatársa értékelte a geográfusok hozzájárulását a meteorológia és a klimatológia fejlődéséhez. KOVÁCS ZOLTÁN, az MTA rendes tagja, az Európai Földrajzi Társaságok Szövetsége (EUGEO) elnöke a magyar geográfia nemzetközi kapcsolatainak 150 évét foglalta össze *Magányos tudósoktól a globalizált hálózatokig* címmel. Az Akadémia és Társaságunk kapcsolata volt KOCSIS KÁROLY, az MTA rendes tagja, a CSFK Földrajztudományi Intézet igazgatója előadásának témája. A földrajzi ismeretterjesztés hagyományos és új módjairól röviden LÓCZY DÉNES, a Társaság elnöke beszélt. Ezután a már említett *Földrajz az egész világ. 150 éves a Magyar Földrajzi Társaság* című kisfilm bemutatója következett.

A konferencia második részében főként határon túl alkotó magyar vendégek kaptak szót. MIKLÓS LÁSZLÓ, az MTA külső tagja, a Zólyomi

Egyetem tanára a tájökológia régi és új témáit vette sorra. Az osztrák-magyar földrajzi kapcsolatokról PETER JORDAN, Társaságunk tiszteleti tagja, az Osztrák Tudományos Akadémia nyugalmazott tudományos munkatársa tartott előadást. Az erdélyi magyar területfejlesztési kutatások helyzetét BENEDEK JÓZSEF, az MTA külső tagja, a Babeş–Bolyai Egyetem tanára ismertette. Ezután egyes európai országok földrajzi társaságainak elnökei köszöntötték Társaságunkat: Franciaországból JEAN-ROBERT PITTE, a Société de Géographie elnöke, Szlovákiából MARTIN BOLTIŽIAR, Romániából CORNELIU IAȚU (videóüzenetben), Németországból (Frankfurt am Main-i Földrajzi Társaság) JÜRGEN RUNGE geomorfológus professzor.

Az épület folyosóján mutatta be TÖRÖK ZSOLT GYÖZÖ az ünnepi alkalomra összeállított kiállítást *Kőrösi Csoma Sándor és a Magyar Földrajzi Társaság térképgyűjteménye* címmel. Szándékunk szerint ez a későbbiekben majd vándorkiállításként működik, minden vidéki és határon túli magyar intézménybe, iskolába ellátogat, ahol igénylik.

A hallgatóság figyelmét igen erősen igénybe vevő program társasági kitüntetések átadásával zárult. Lóczy Lajos-emlékéremben részesült Társaságunk tiszteletbeli elnöke, PAPP-VÁRY ÁRPÁD professor emeritus; Pro Geographia oklevelet kaptak IRIMIÁS ANNA, NAGY GYULA, PIRISI GÁBOR és SZILASSI PÉTER egyetemi oktatók, valamint STÁRICUS ROLAND középiskolai tanár. Kőrösi Csoma Sándor-emlékérem tulajdonosa lett WILHELM ZOLTÁN egyetemi docens. RÉTVÁRI LÁSZLÓT, az MTA doktorát, nyugalmazott egyetemi tanárt tiszteleti taggá fogadtuk.

Az ünnepi ülést a regisztráltak számára elegáns gálavacsora követte a Gerbeaud-házban, amely baráti találkozókra, személyes beszélgetésekre is lehetőséget nyújtott.

A konferencia és a jubileumi év némi sajtóvisszhangot is kapott, így pl. beszámolt róla FARKAS FERENCNÉ PÁSZTOR ILONA az online Montázs Magazinban, PUSKÁS KATALIN pedig a Szabads Földben.

A „központi” megemlékezéseken kívül a 150 éves évforduló hangsúlyozottan szerepelt szak- és területi osztályaink programjában is. Ezekről az eseményekről az egyes osztályok számolóiban lesz szó, amelyeket – a hagyományt újra felelevenítve – a Földrajzi Közlemények Krónika rovatában tervezünk megjelentetni.

Csakúgy, mint 1972-ben a centenáriumot, ezt a jubileumi évet kiadvánnyal is szeretnénk

megünnepeelni. LÓCZY DÉNES szerkesztésében, PROBÁLD FERENC és DÖVÉNYI ZOLTÁN szakszerű lektorálásával elkészült a *150 év – 150+ kép* a Magyar Földrajzi Társaság történetéből című album, amely a Társaság életének főbb eseményeit, valamint a vezető tisztségeket betöltött személyiségek adatait, főbb műveit ismerteti, helyenként jellemző idézeteket is tartalmaz. A kiadvány a Földrajzi Múzeumi Tanulmányok sorozatában jelent meg 1. különszámként 2024 nyarán, de 2023-as dátummal. A késedelmet azzal kíséreltük meg ellensúlyozni, hogy a kötetet további személyeket, eseményeket bemutató képekkel és szöveges ismertetőkkal egészítettük ki. Azonban így sem volt könnyű másfél évszázad történetét 300 oldalon összefoglalni, a teljesség igényét már a kezdeti szakaszban fel kellett adni. Az összeállítás elsősorban azokra a személyekre összpontosít, akik valamilyen tisztséget viseltek a Társaságban. Rajtuk kívül néhány olyan eseményt is tárgyal, amelyek jelentősen befolyásolták a szervezet életét, továbbá bemutatja azokat a helyszíneket, ahol a Társaság székhelye elhelyezést nyert. A válogatás lényeges szempontja volt, hogy az akadémiai intézmények (kutatóintézetek, egyetemek) képviselői mellett több olyan középiskolai tanár, valamint nem földrajzos szakember is belekerüljön a kiadványba, akik nélkül nem működött volna a szervezeti élet. Másrészt a vidéki területi osztályok Győrtől Nyíregyházáig, Miskolctól Szegedig szintén említésre érdemesek, hiszen nélkülük a Társaság nem vált volna országos közösséggé. Nehézséget okozott, hogy sajnos nem sikerült minden kiemelkedő geográfusról jó minőségű képet beszerezni, és az életrajzi adatok sem mindig teljesen pontosak. Mindezek ellenére talán egy homályos fotó, néha egy kérdéses évszám is elég ahhoz, hogy felidézzen olyan személyeket, akik lelkes tevékenységükkel előmozdították a magyar földrajzi kutatások és a földrajzoktatás ügyét. A hazaiakon kívül helyenként egy-egy külföldi tudós is feltűnik a szövegben és a képekben, akik nagy hatást gyakoroltak szakmánk fejlődésére – akár csak azzal is, hogy fergeteges sikerű előadást tartottak a Társaságban. A geográfusok mellett néhány segítő (szerkesztő, titkár, könyvtáros, könyvelő) is szerepel a kiadványban, akik nélkül szintén nem működhetett volna a Társaság. Köszönet mindannyiunknak áldásos tevékenységükért!

LÓCZY DÉNES

Beszámoló a XII. Magyar Földrajzi Konferenciáról

Szeged, 2025. szeptember 18–21.

2025. szeptember 18–21. között az MTA Szegedi Területi Bizottságának székházában, a Szegedi Tudományegyetem Földrajz- és Földtudományi Intézete szervezésében zajlott le a Kárpát-medence idei legjelentősebb földrajzi szakmai rendezvénye, a XII. Magyar Földrajzi Konferencia. A konferencia a Magyar Tudományos Akadémia megalakulásának 200. éve előtt tisztelgő rendezvénysorozat keretein belül a Szegedi Tudományegyetem Földrajz- és Földtudományi Intézete, valamint az MTA Szegedi Területi Bizottsága támogatásával valósult meg. A konferenciasorozat 2001-ben éppen Szegedről indult, és azóta két évente kerül megrendezésre változó helyszínnel, mivel a szervezést mindig más szakmai műhely vállalja. Az idei szakmai rendezvényhez a Magyar Földrajzi Társaság éves vándorgyűlése és tisztújító közgyűlése is kapcsolódott szeptember 22-én.

A konferencia fő célja a földrajztudomány legújabb eredményeinek bemutatása mellett az integrált földrajzi megközelítés, valamint a geográfia és rokontudományai közötti párbeszéd fontosságának hangsúlyozása volt, ami a program felépítésében is jól tükröződött.

A konferencia megnyitóján a résztvevőket KÓNYA ZOLTÁN, a Szegedi Tudományegyetem tudományos és innovációs rektorhelyettese köszöntötte, aki elmondta, hogy a Nobel-díjasok egyetemének is tartott SZTE idén elnyerte az „Év Egyeteme” gálán az innovativitás kategória

fődíját, ami azért is lehet fontos a geográfusok számára, mert a tudatos szervezeti felépítés mellett a geográfiához hasonló interdiszciplináris tudományterületek fokozott figyelmet és támogatást kapnak.

A házigazda Földrajz- és Földtudományi Intézet általános és oktatási intézetvezető-helyettese és egyben a rendezvény egyik szervezője, PÁL VIKTOR a konferenciasorozat kialakulásáról, gyökereiről beszélt a megnyitón, hangsúlyozva, hogy a szervezők idén is igyekeztek a korábbiakhoz méltó módon megrendezni a konferenciát, mivel az elmúlt években ritkultak a személyes jelenlét mellett megtartott szakmai találkozók. A szervezők részéről SIPOS GYÖRGY kiemelte, hogy az ez évi konferencia mottója a földrajzi szintézis, ugyanis a társadalom előtt álló kihívások, mint az éghajlatváltozás, az ahhoz való alkalmazkodás, a városi térségek problémái vagy a migráció csak integrált megközelítéssel kezelhetők. Emiatt a geográfusok szerepe valószínűleg fel fog értékelődni a jövőben.

A plenáris előadások is jelezték, hogy a földrajz kulcsszerepet játszik az egyre összetettebb és a társadalom egészét érintő kérdések megoldásában, az előadók közül többen is rámutattak a geográfia multidiszciplináris jellegének előnyeire és erősségeire. ERŐSS ÁGNES (tudományos munkatárs, Free University of Bozen–Bolzano) *A szövegen túl: az audiovizualitás helye a földrajzkutatásban*, GACSÁLYI JÓZSEF

1. kép Zajlik a szekcióülés a földrajzi konferencián
Picture 1 Section meeting at the geographical conference

(műszaki főigazgató helyettes, Országos Vízügyi Főigazgatóság) *A klímaváltozás hatása Magyarország vízgazdálkodására, a Vízet a tájba program bemutatása*, GYURIS FERENC (tanszékvezető egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem) *A tudomány globális hatalmi aszimmetriái – egy gazdaságföldrajzi esettanulmány*, SZABÓ SZILÁRD (az MTA levelező tagja, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem) *Modellek a földrajzban a bizonytalanság és megbízhatóság tükrében*, SLOBODAN B. MARKOVIĆ (a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja, Újvidéki Egyetem) pedig *Loess stories: from paleoclimate to geotourism* címmel számoltak be tudományunk különböző szakterületeinek legújabb eredményeiről.

A konferencián több mint 150 kutató, oktató, PhD-hallgató vagy a geográfia területén dolgozó szakember vett részt Magyarország egész területéről és a határon túlról is. A jelentkezők szekcióelőadások és – új műfajként – háromperces rövid előadások formájában mutathatták be eredményeiket.

A konferencia szekciói a földrajztudomány és a hozzá kapcsolódó gyakorlat szinte teljes spektrumát lefedték, a következő fő területek köré szerveződve: az éghajlatváltozás hatásainak vizsgálata; társadalmi térfolyamatok és egyenlőtlenségek; geomorfológiai kutatások; turizmusföldrajz; fenntartható vízgazdálkodás; migráció és társadalmi fenntarthatóság; városi térségek fejlődése; valamint talajaink állapota. A szekciók kialakítása is tükrözte a konferencia mottóját, a természet- és társadalomföldrajzi folyamatok integrált vizsgálatának kiemelt fontosságát. Ennek fényében több szekcióban is vegyesen vettek részt a földrajz két nagy ágának képviselői, erre jó példát szolgáltatnak a *Veszélyek, reziliencia és alkalmazkodóképesség*, vagy az *Éghajlatváltozás hatásai* című szekciók. Az alkalmazott kutatások is nagy súllyal képviseltették magukat, e tekintetben kiemelkedtek a *Fenntartható vízgazdálkodás*, a *Tértermelés és egyenlőtlenségek*, illetve a *Talajállapot és talajdegradáció* című szekciók, ahol több gyakorlati, a döntéshozókat, illetve a különféle ágazati szereplőket segítő kutatás is bemutatásra került.

Természetesen nem képzelhető el Földrajzi Konferencia az oktatásmódszertani kérdések megtárgyalása nélkül sem. Három alkalommal is összeülhettek a konferencia keretein belül a téma kutatói, akik között gyakorló tanárok is

szép számban képviseltették magukat. Az ülések főként a térbeli tájékozódás fejlesztése és a módszertani újítások bevezetése köré szerveződtek. Továbbá tekintettel a magyar földrajzi műhelyekben kutató külföldi doktori iskolai hallgatókra, angol nyelvű nemzetközi szekció is volt a konferencia programjában.

Összességében a sokszínűség és az integrált megközelítés jegyében a konferencia kiváló alkalmat biztosított nemcsak a tudományos eredmények bemutatására, hanem szakmai párbeszédnek elősegítésére és további együttműködések kialakítására is. Mindezeket túl a szervezők a programot különleges elemekkel is színesítették programot, mint például Mezősi Gábor (egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem) legújabb, *A földrajzi szintézis és vizsgálatának néhány módszere* című könyvének bemutatója, vagy a Geo-Café elnevezésű szakmai kerekasztal-beszélgetés (amelyről folyóiratunk külön is beszámol), illetve az éghajlatváltozásra adott helyi válaszokat bemutató szakmai vezetésű séta Szeged belvárosában, továbbá egy tanulmányút a város környékén.

A rendezvényen rangos elismerésként átadták a Pro Geographia Szegediensis díj idei kitüntetettjeinek az emléklapokat. A díjátadón az alábbi kutatók részesültek elismerésben.

EGEDY TAMÁS, a Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem egyetemi tanára és a Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajzi Intézetének tudományos főmunkatársa, az MTA doktora. Kutatásai főként a városföldrajz, városrehabilitáció és a kreatív gazdaság kérdésköreire fókuszálnak – e témakörökben több, széles körben ismert és használt szakkönyvet is publikált. Bár a Szegedi Tudományegyetem nem alma matere, mégis szinte hazájár az intézménybe; számos előadást tartott vagy éppen doktori értekezések bírálói feladatait látta el az elmúlt években.

KOVALCSIK TAMÁS, az ELTE Társadalomtudományi Kar Politikatudományi Kutatóintézetének munkatársa, a hazai társadalomföldrajz egyik legaktívabb és legtehetségesebb fiatal képviselője, aki szakmai elhivatottságával és kutatási eredményeivel jelentősen hozzájárult a magyarországi adat alapú választási földrajz fejlődéséhez és ismertté válásához. 2017-ben szerezte meg MSc diplomáját, majd 2022-ben védte meg doktori disszertációját a Szegedi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájában. Fő kutatási területe a politikai és választási rendszerek térbeli vizsgálata. Szo-

ros szakmai kapcsolatban maradt a szegedi műhellyel.

SLOBODAN B. MARKOVIĆ, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja, nemzetközileg elismert és nagy hatású kutató, aki eddigi közel 270 tanulmányára több mint 12000 hivatkozást kapott, amivel a Stanford Egyetem listáján két évben is a világ legnagyobb hatású kutatóinak felső 2 százalékába került. Elsődleges kutatási témája a negyedidőszaki löszképződés és a környezeti változások rekonstruálása, illetve az ehhez kapcsolódó geoturisztikai tartalmak fejlesztése. A Szegedi Tudományegyetem kutatóival mintegy 20 éve publikál közösen, több közös projekt kidolgozója és számos kolléga és hallgató inspirálója volt ezen időszak alatt.

A díjazottak a plakett mellett a Földrajz- és Földtudományi Intézet GeoTerroir Kutatócsoportja által választott „Intézet borát”, továbbá

a HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézete által adományozott Magyarország Nemzeti Atlasza „Állam és Nemzet” c. kötetét is megkapták.

A visszajelzések alapján a konferencia kiemelkedően sikeres volt. Több résztvevő is beszámolt arról, hogy rég volt lehetőségük ilyen szép számban találkozni és eszmét cserélni a kollégákkal, így az eseménynek nemcsak szakmai, hanem közösségépítési szempontból is nagy jelentősége volt. Mindezt nagyban elősegítették a változatos és színvonalas kísérő programok, és a fiatal kutatók elismerését célzó előadói díjak átadása is.

A Magyar Földrajzi Konferencia következő állomása a tervek szerint Debrecen lesz 2027-ben, a konferencia záróeseményén a szegedi szervezők jelképesen át is adták a stafétabotot a debreceni kollégáknak.

PÁL VIKTOR – SIPOS GYÖRGY

2. kép A XII. Magyar Földrajzi Konferencia résztvevői
Picture 2 Participants of the 12th Hungarian Geographical Conference

Geo-Café 2025

2025 szeptemberében Szegeden immár 12. alkalommal találkoztak egymással a hazai geográfus szakma képviselői, a földrajztudomány művelői, hogy bemutassák egymásnak és a társ-tudományok képviselőinek, valamint a gyakorlati szakembereknek legújabb kutatásaikat. A konferencia és kísérő rendezvényei jó lehetőséget kínáltak annak bemutatására, hogy milyen válaszokat tud adni a földrajztudomány a 21. század kihívásaira. A kísérő rendezvények sorát gazdagította az a „Geo-Café” nevű kerekasztal-beszélgetés, amelynek résztvevői

a földrajztudomány jelenéről és jövőjéről cse-
relték ki gondolataikat.

Talán szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy az ötletgazda PAP NORBERT kezdeményezte vita váratlanul nagy sikerrel zajlott le. A beszélgetés felkért hozzászólói voltak KOVÁLY KATALIN, a HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézetének tudományos munkatársa, PAP NORBERT, a Pécsi Tudományegyetem és KOZMA GÁBOR, a Debreceni Egyetem egyetemi tanára. A beszélgetés házigazdája és vitavezetője SZILASSI PÉTER,

a Szegedi Tudományegyetem docense volt. A korai kezdés nem riasztotta el az érdeklődőket, a kerekasztal-beszélgetésen végül több mint negyvenen vettek részt, akik hozzászólásaikkal és kérdéseikkel maguk is aktívan formálták a beszélgetést, illetve a vitát. Az alábbiakban megpróbáljuk vázlatosan bemutatni a főbb érintett témákat.

Az egyik fontos kérdéskör a földrajzos kutatók és oktatók előtt álló megnövekedett munkateher, a növekvő elvárások és az érzékelhető esélyegyenlőtlenség volt. A vita keretében KOVÁLY KATALIN kitért többek között a női geográfusok, a női kutatók helyzetére. Hozzászólásában kiemelte, hogy a kutatóknak számos kihívással kell szembenézniük karrierútjuk során, ami nemcsak Magyarországon, hanem nemzetközi szinten is megfigyelhető. Rámutatott arra, hogy az alapképzésben jellemzően még kiegyenlített a nemek megoszlása, de az oktatói-kutatói pozíciókban – különösen azok előrehaladásával – már jelentőssé válik a férfiak felülreprezentáltsága, tudományterülettől függetlenül. Szó esett a kutatók sajátos helyzetéről, karrierút-jellemzőiről és az eredményességüket hátráltató tényezőkről is.

Egy másik téma a földrajzos tudománykommunikáció erősítése volt, amelynek fontosságát több hozzászóló is hangsúlyozta. A beszélgetőpartnerek és a közönség tagjai között is egyetértés volt abban, hogy a globális trendekhez és a fiatalok internetfogyasztási szokásaihoz igazodva mindenképp szükség van a tudománykommunikációs technikák modern és kreatív használatának fokozására, a felsőoktatási intézmények geográfus képzéséhez kapcsolódó szakok, valamint a geográfus szakma népszerűsítésének céljából. Abban azonban nem volt egyetértés, hogy mindezt hogyan lehetne a leghatékonyabban és legcélravezetőbben kidolgozni. Kik célozzon meg? Kik csinálják? Együtt-e az intézmények, vagy külön-külön? A jelenlévők abban viszont egyetértettek, hogy a tudománykommunikáció hatékonyságának növelése mellett fontos lenne a tehetséggondozás, illetve a különböző szintű és intenzitású mentorprogramok erősítése is.

A felkért hozzászólók szerint a földrajzi információs rendszerek (GIS) fejlődése és a mesterséges intelligencia (MI) új lehetőségeket teremtenek, egyúttal azonban számos kihívást jelentenek nemcsak az oktatók, de a kutatók számára is. Hogyan lehet ennek megfelelni? A térinformatika terén egyre jobban állunk, de

úgy tűnik, hogy fel kell készülni a mesterséges intelligencia kihívásaira is.

A képzések jövőjét illetően PAP NORBERT szerint olyan gyorsan változik az egyetemi beiskolázási környezet és változnak az igények is, hogy gyorsítani kellene az alkalmazkodást a kor elvárásaihoz és rövidíteni szükséges az innovációs ciklust. Továbbá nem érdemes olyan képzéseket elindítani, amelyek olyasmit kínálnak, amin már túllépett vagy majdnem túllépett a fejlődés. KOZMA GÁBOR a perspektívát az ún. mikrokredit-programokban (30 kreditese oktatási forma) rejlő „gyors reagálású” lehetőségek megvalósításában látja.

A földrajztudomány és geográfusképzés (?) jövője – egy SWOT-elemzés összefoglalása

A kerekasztal-beszélgetés végén, a közös gondolkodás zárásaként a jelenlévők interaktív módon elvégeztek egy SWOT-analízist, amely a Mentimeter online alkalmazás felhasználásával a geográfusképzés és a kutatói szakma jelenét, valamint jövőjét volt hivatott összefoglalni. Az elemzés eredményei az alábbiakban foglalhatók össze.

Erősségek (Strengths)

A földrajztudomány legfőbb erősségei közül kiemelkedik interdiszciplinaritása és komplexitása, a társadalom és a természet jelenségeinek összekapcsolásában betöltött szerepe. A szakma holisztikus megközelítést alkalmaz, széles társadalmi problémákat érintő kérdésekkel – mint pl. az éghajlatváltozás, környezetvédelem, migráció, gazdasági átrendeződés stb. – foglalkozik, és művelői kiemelkedő szintézisalkotó képességgel rendelkeznek. További jelentős előnyök közé tartozik a térbeli problémákra való koncentráció, a tér- és időbeliség figyelembevétele, valamint a történelmi legitimáció (több mint 2000 éves tudomány). A geográfusok jellemzően széleskörű és komplex tudással rendelkeznek, ami ha jó kommunikációs képességgel is párosul, lehetővé teszi a többi rokon szakmával és tudományos ágazattal való szoros együttműködést. A földrajztudomány jelentős erősségei között szerepel a kimagasló vizualizációs potenciál (a földrajzi folyamatok nem túl elvontak, könnyen bemutathatók, érthetők), valamint az, hogy a geográfia eszköztárával a globális folyamatokra (például az éghajlatváltozásra)

meghatározó válaszok adhatók. A globális környezeti problémák megoldására egyre nagyobb szükség van, és a földrajz számos területen releváns mondanivalóval bír.

Gyengeségek (Weaknesses)

A szakma legfőbb gyengeségei közé tartoznak az identitászavar és a széttagoltság. A földrajztudomány sok részterületre oszlik, művelői közül sokan túlzottan specializálták magukat, és hiányoznak a világos, reális célok. Bár a nemzetközi beágyazottság már jelentősen fejlődött az utóbbi évtizedekben, de még mindig gyenge, és a tudományos irányok széttartók. A helyzetet tovább rontja a motiváció alacsony foka, a források elégtelensége és az integrált megközelítés hiánya. Hátrányos, hogy a kutatási módszerek kevésbé követik a nemzetközi trendeket. A további problémák között megjelenik a vélelmezett népszerűtlenség, pl. a hallgatói beiskolázás kapcsán, vagy azért, mert kevés a tudományterületre a figyelmet felhívó „ismert arc”. A felsőoktatásban gyenge a hallgatók bemeneti szintje, amely helyzeten sajnos tovább rontott a közoktatásban a földrajz óraszámának folyamatos csökkentése; a középiskolai földrajzoktatás alacsony óraszámja miatt a diákság és a közvélemény sok esetben komolytalan tárgynak tartja a földrajzt.

Lehetőségek (Opportunities)

A földrajztudomány és oktatása számára óriási lehetőséget jelenthet, hogy a földrajzi kérdések megválaszolására a társadalmi igény folyamatosan növekszik, különösen a globális környezeti problémák megoldása egyre komplexebb, a természetet és társadalmat is magában foglaló megközelítést igényel, így a földrajz számos területen meghatározó mondanivalóval bír. A világmindenségről, főleg a más bolygókról származó egyre több adat is új kutatási területeket nyit meg, a planetológia további új felfedezésekkel kecsegtet. Fokozza a földrajz iránti érdeklődést, hogy sokan, egyre többen utaznak szűkebb pátriánkban és szerte a világban is. További fejlődési lehetőségeket biztosíthat az összefogás és az erősebb identitástudat kialakítása, hiszen van kire és van mire büszkék lennünk.

Veszélyek (Threats)

A legfőbb veszélyek között szerepel a tartós forráshiány és annak lehetősége, hogy a földrajz mint tantárgy esetleg megszűnik az oktatásban. A tehetséges geográfusok eltűnése a szakmából (agyelszívás), a lenézettség érzése és az érdektelenség további fenyegetést jelentenek. Az oktatáspolitikai és a politikai szféra tudománnyal való viszonya is problematikus. A kritikus tömeg alá kerülés veszélye, az óraszám további csökkenése a köznevelésben, valamint az, hogy más tudományterületek is foglalkoznak földrajzi kérdésekkel mind komoly kihívást jelentenek. A tudományterület teljes leértékelődésének és az elismertség elvesztésének veszélye is fennáll.

Összegzés

A SWOT-elemzés rámutat arra, hogy a földrajztudomány jelentős erősségekkel és lehetőségekkel rendelkezik, különösen az interdiszciplináris megközelítés és az olyan globális folyamatok, mint az éghajlatváltozás vagy a környezeti problémák megoldása terén. Ugyanakkor a szakma jövőjének biztosítása érdekében sürgős szükség lenne az identitásproblémák kezelésére, a nemzetközi beágyazottság javítására, az allokált források és a társadalmi megbecsültség növelésére.

Zárszó

Remélhető, hogy ez a rövid szegedi GeoCafé csak a kezdő lépése volt a geográfus szakma és a földrajztudomány stratégiai jövőképeinek kialakítását célzó megbeszéléseknek. Meggyőződésünk, hogy a geográfusokat és a földrajztudomány művelőit érdemes lenne szélesebb körben megkérdezni a szakma jelenlegi helyzetével és jövőjével kapcsolatos gondolataikról (pl. online kérdőíven). Ezek a találkozások, eszmecserék a továbbiakban segíthetnek abban, hogy – akár a mesterséges intelligencia segítségével is – kialakulhasson egy a magyar földrajztudomány és a geográfusképzés 21. századi jövőképét felvázoló közös helyzetértékelés.

PAP NORBERT – KOVÁLY KATALIN
– KOZMA GÁBOR – SZILASSI PÉTER

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

ALAPÍTVÁ: 1872

Tisztikar

Elnök: KOVÁCS ZOLTÁN egyetemi tanár

Tiszteletbeli elnök: PAPP-VÁRY ÁRPÁD ny. egyetemi tanár

Alelnökök: EGEDY TAMÁS tudományos főmunkatárs, egyetemi tanár

NEMERKÉNYI ZSOMBOR tudományos munkatárs

Főtitkár: HORVÁTH ERZSÉBET egyetemi docens

Titkár: KÖSZEGI MARGIT egyetemi adjunktus

Ügyvivő titkár: VÁRSZEGI ALEXANDRA

Felügyelőbizottság: BOROS LAJOS egyetemi docens, MICHALKÓ GÁBOR egyetemi tanár,

UZZOLI ANNAMÁRIA tudományos főmunkatárs

Választmány

BERNEK ÁGNES osztályelnök, főiskolai tanár

CSAPÓ JÁNOS osztályelnök, egyetemi tanár

DÁVID LÓRÁNT osztályelnök, egyetemi tanár

F. KUSZTOR ADÉL középiskolai tanár

FEKETE-MÁCSAI ANETTA múzeumigazgató

GÖNCZY SÁNDOR osztályelnök,

főiskolai docens

GRUBER LÁSZLÓ középiskolai tanár

GUBA ANDRÁS középiskolai tanár

GYŐRI RÓBERT egyetemi docens

GYURICZA LÁSZLÓ osztályelnök,

egyetemi docens

GYURIS FERENC egyetemi docens

HORVÁTH GERGELY főiskolai tanár

HUSZTI ZSOLT osztályelnök

IZING MÁTÉ ANTAL középiskolai tanár

JANKÓ FERENC egyetemi docens

JENEY LÁSZLÓ osztályelnök, egyetemi docens

KARANCSI ZOLTÁN egyetemi docens

KARÁTSZON DÁVID osztályelnök,

egyetemi tanár

KISS ATTILA osztályelnök

KISS ÉVA tudományos főmunkatárs

KOPEK ANNAMÁRIA osztályelnök

KÓKAI SÁNDOR osztályelnök, főiskolai tanár

KUNOS GÁBOR osztályelnök

LENNER TIBOR osztályelnök, egyetemi docens

LERNER JÁNOS osztályelnök

MAKÁDI MARIANN osztályelnök,

főiskolai docens

MÁJAI CSABA osztályelnök, középiskolai tanár

MUCSI LÁSZLÓ osztályelnök, egyetemi docens

NAGY GYULA egyetemi adjunktus

PAP NORBERT osztályelnök, egyetemi tanár

PÁL VIKTOR egyetemi docens

RADICS ZSOLT egyetemi adjunktus

SIMON GYÖRGY osztályelnök,

középiskolai tanár

SISKÁNÉ SZILASI BEÁTA osztályelnök,

egyetemi docens

SZILASSI PÉTER egyetemi docens

SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN osztályelnök

TEPERICS KÁROLY osztályelnök,

egyetemi docens

TIMÁR JUDIT osztályelnök,

tudományos főmunkatárs

TÓTH ANTAL osztályelnök, egyetemi docens

TÖMPE LÁSZLÓ osztályelnök,

középiskolai tanár

TÖRÖK ZSOLT GYÖZŐ osztályelnök,

egyetemi docens

VÍZI ISTVÁN osztályelnök

A Közgyűlés által megválasztott tiszteleti tagok
a Magyar Földrajzi Társaság Választmányának örökös tagjai.

TARTALOM / CONTENTS

Értekezések / Studies

PÉTER TAMÁS LÁSZLÓ: A Pelješac híd közlekedésgéogrjaji, államközi és geopolitikai szempontrendszerei / Transport geographical, interstate and geopolitical aspects of the Pelješac Bridge	133
FARKAS MÁRTON–MICHALKÓ GÁBOR: Ecsetre fel! – Magyar festőművészek a turizmusorientált helymárkázásban / Hungarian painters in tourism-oriented place branding	151
BÉRES ANDRÁS–MÁTÉ ÉVA: Az iskolai végzettség térbeli dimenziói a Dél-Dunántúli régióban / Spatial dimensions of educational attainment in the Southern Transdanubian region	167
ERDŐS ZOLTÁN: Egy fél életmű: Szabó Pál Zoltán történeti földrajzi koncepciója / A half oeuvre: / Szabó Pál Zoltán's historical geographical concept	188

Kisebb tanulmányok / Short papers

ZETKÓ ZOÉ LILI: Városfejlesztés Egerben – Múlt, jelen és jövő / Urban development in Eger – Past, present and future	199
--	-----

Krónika / Chronicle

Elnöki beszámoló a Magyar Földrajzi Társaság 2022. évi tevékenységéről – LÓCZY DÉNES	207
Beszámoló a XII. Magyar Földrajzi Konferenciáról – PÁL VIKTOR–SIPOS GYÖRGY	211
Geo-Café 2025 – PAP NORBERT–KOVÁLY KATALIN–KOZMA GÁBOR–SZILASSI PÉTER	213

TÁMOGATÓINK

Kiadja a MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
A Magyar Tudományos Akadémia,
a Nemzeti Kulturális Alap és az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával
A kiadásért felel: Horváth Erzsébet
Tördelés: Szabó Béla | Borítóterv: Liszi János
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt.
HU ISSN 0015-5411